

T. C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

**EROĞLU NÛRİ’NİN (v. 1012/1603)
TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice ÖGKE

VAN – 2008

T. C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

**EROĞLU NÛRİ’NİN (v. 1012/1603)
TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Hatice ÖGKE

Danışman
Prof. Dr. Abdulhakim YÜCE

VAN – 2008

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	V
1. GİRİŞ : KONUNUN AMACI, ÖNEMİ ve KAPSAMI	1
2. EROĞLU NÛRÎ'NİN (v. 1012 / 1603) HAYÂTI ve ESERLERİ	4
2.1. HAYÂTI.....	4
2.1.1. Doğumu, Adı ve Mahlası.....	4
2.1.2. Âilesi ve Mesleği.....	6
2.1.3. Tarîkati ve Silsilesi	7
2.1.4. Hocası Vâhib-i Ümmî (v. 1004/1595).....	11
2.1.5. Talebeleri	14
2.1.6. Vefâtı ve Türbesi	16
2.2. ESERLERİ	16
2.2.1. Tasavvuf bi't-Tarîkat.....	17
2.2.2. Dîvânçe-i İlâhiyât	18
2.2.3. Eserlerinde Şekil, Tür, Dil ve Anlatım Özellikleri.....	19
2.2.3.1. Şekil ve Tür.....	19
2.2.3.2. Dil ve Anlatım	21
3. EROĞLU NÛRÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ	27
3.1. İNSAN ve İNSAN TIPLERİ.....	27
3.1.1. Hayvan İnsan	28
3.1.2. Zâhid (Vâiz).....	29
3.1.3. Âşık Derviş	30
3.1.4. Ârif.....	33
3.1.5. İnsan-ı Kâmil	34
3.2. NEFS	36
3.3. KALB / GÖNÛL	41

II

3.4. SEYR Ü SÜLÛK.....	48
3.5. BİAT.....	51
3.6. ŞEYH / MÜRŞİD.....	53
3.7. MÜRİD / DERVİŞ.....	59
3.8. HALVET.....	64
3.9. ZİKİR.....	68
3.10. DEVRÂN ve SEMÂ.....	79
3.11. RÛYÂ.....	88
3.12. DÖRT KAPI – KIRK MAKAM.....	92
3.13. TEVHÎD / VAHDET (BİRLİK DÜŞÜNCE).....	95
3.14. HAKÎKAT-İ MUHAMMEDİYYE.....	99
3.15. DEVİR ve DEVRİYYE.....	102
3.16. NOKTA ve NOKTAVÎLER.....	106
4. SONUÇ.....	110
5. KAYNAKÇA.....	112
6. ÖZET / ABSTRACT.....	115

Ö N S Ö Z

İslâmî ilimler içinde Tasavvuf tarihi ve felsefesi alanı, en çok eser verilmiş olmasına rağmen, hak ettiği ilgiyi pek görememiş bir ilmî disiplindir. Tasavvuf tarihinde, günümüzde ismi ve eserleri pek bilinmeyen; ama bununla birlikte, yaşadıkları dönemde geniş kitlelerin hayatlarına ve düşünce dünyâlarına yön vermiş, ışık tutmuş nice önemli şahsiyet vardır. Bunlardan biri de hayâtını ve fikirlerini tez konusu olarak belirlediğimiz Elmalılı **Eroğlu Nûri**'dir.

Eroğlu Nûri, mânevî ve kültürel değerler açısından zirve dönemlerinden birini yaşayan *Elmalı*'da, XVI. – XVII. asırlar arasında hayat sürmüştür. Osmanlı dönemi tarîkatlerinin en yaygını olan *Halvetiyye*'nin *Ahmediyye* koluna mensup bir sûfî olan **Vâhib-i Ümmî**'nin yetiştirdiği **Eroğlu**, *Elmalı* gibi *Anadolu*'nun kültür merkezlerine uzak bir beldesini, büyük bir “*kültür havzası*”na dönüştüren önemli kilometre taşlarından biridir. *Elmalı* ve çevresi, **Vâhib-i Ümmî**, talebesi **Eroğlu Nûri** ve onun talebesi **Sinân-ı Ümmî** ile, XVI. – XVII. asırlarda kültür, düşünce ve mâneviyat tarihimiz açısından son derece önemli ve dikkat çekici bir bölge hâline gelmiştir.

Eroğlu Nûri, yakın zamana kadar, tasavvuf ve edebiyat tarihi araştırmalarında pek tanınan biri değildi. Birkaç tabakat kitabında adı geçen ve hakkında verilen bilgilerin bir kısmının da yanlış olduğu **Eroğlu**, 2002 yılında, özellikle klâsik dönem edebiyat çalışmalarıyla tanıdığımız **Yrd. Doç. Dr. Mustafa TATCI** tarafından ilk kez bilimsel yöntemlerle *Divânçe-i İlâhiyât*'ı yayınlanmak sûretiyle ilim dünyâsına –bir nebze olsun– tanıtılma imkânı bulmuştur. Ardından, yine **TATCI**, onun *Tasavvuf bi't-Tarîkat* adlı küçük hacimli, ama tasavvuf tarihi ve düşüncesi açısından oldukça önemli bilgiler içeren eserini neşretmiştir. Nihâyet, 2003 yılında yayınladığı *Elmalı'nın Canları* adlı çalışmasıyla **Mustafa TATCI**, *Elmalı kültür havzasında* yetişen önemli tasavvuf büyüklerini ve edebî ürünlerini neşrederek Tasavvuf tarihi ve düşüncesi alanına önemli malzemeler sunmuştur.

İşte onun sunduğu bu malzemelerden hareketle biz, **Eroğlu Nûri**'nin tasavvufî görüşlerini ortaya çıkarmak sûretiyle, Tasavvuf tarihi ve düşüncesi alanına küçük de olsa bir katkı sağlamayı amaçladık.

Bir Giriş ve iki ana bölümden oluşan çalışmamızın Giriş bölümünde, konunun amacı, önemi ve kapsamı hakkında bilgiler verdik.

Eroğlu Nûri'nin hayâtı ve eserlerini incelediğimiz ikinci bölümde, önce onun doğumundan başlamak üzere âilesi, tarîkati, silsilesi, hocası, talebeleri, vefâtı ve türbesi ile ilgili kısa bilgiler verdik. Bu bölümün ikinci kısmında ise, onun eserlerini kısaca tanıtarak şekil, tür, dil ve anlatım özellikleri bakımından değerlendirmeye çalıştık.

Üçüncü bölümde, tasavvufun belli başlı konuları hakkında **Eroğlu Nûri**'nin görüşlerini ortaya koyarken, tasavvuf yolunun başından sona doğru izlenmesi gereken merhaleleri dikkate alarak mübtedîlikten müntehîliğe doğru bir sıralama tercih ettik. Yâni müellifimizin görüşleri doğrultusunda ilk önce genel olarak insan ve insan tiplerini, insanı oluşturan nefis, kalb / gönül gibi temel özellikleri inceledikten sonra, tasavvuf eğitiminin ana unsurları olan seyr ü sülûk, biat, şeyh / müşid, mürid / derviş, halvet, zikir, devrân ve semâ, rüyâ, dört kapı–kırk makam anlayışı gibi konularda müellifimizin görüşlerini tesbit etmeye çalıştık. Nihâyet bu bölümün sonunda, tasavvufun irfânî boyutu olan ve tasavvuf düşüncesinin bâzı temel konularını oluşturan tevhid / vahdet (birlik düşüncesi), hakikat-i Muhammediye, devir ve devriyye, nokta ve noktavîler hakkında **Eroğlu**'nun görüş ve düşüncelerini ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmalarım sırasında bana rehberlik eden hocam **Prof. Dr. Abdulhakim YÜCE**'ye ve **Doç. Dr. Ahmet ÖGKE**'ye teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Tasavvuf tarihçilerinin *Elmalı* erenleri üzerine araştırmalarda bulunması gerektiği yönünde sürekli telkin ve teşviklerde bulunan ve bu alanda çok değerli çalışmalar yayımlayan **Yrd. Doç. Dr. Mustafa TATCI**'ya da şükranlarımı arz ederim.

Hatice ÖGKE

Van – 2008

KISALTMALAR

- a.e. : aynı eser
a.g.e. : adı geçen eser
a.g.m. : adı geçen makāle/madde
a.y. : aynı yer
b. : ibn
Bk. : Bakınız
Çev. : Çeviren, tercüme eden
DİA : Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1988- ....
Fak. : Fakültesi
H. : Hicrî
Haz. : Hazırlayan
Hz. : Hazret-i
Ktp. : Kütüphânesi
k.v. : kerremallâhü vecchê
M. : Milâdî
s.a.v. : sallallâhü aleyhi ve sellem
ts. : Târihsiz
Üni. : Üniversitesi
v. : Vefâtı
vb. : ve benzeri
v.d. : ve devamı
vr. : varak
vs. : ve sâire
Yay. : Yayınları

1. GİRİŞ : KONUNUN AMACI, ÖNEMİ ve KAPSAMI

Bu arařtırmamızda, Osmanlı topraklarının en yaygın tarikatlerinden *Halvetiyye*'nin *Ahmediyye* koluna müntesip sūfi-řâirlerden biri olan **Erođlu Nūri**'nin (v. 1012/1603) tasavvufi gōrūřleri incelenmek sūretiyle, **Yūnus** tarzında eserler veren mūellifin *Türkçe*'nin en yalın örneklerinden sayılabilecek řiir ve nesirleri ıřığında, Osmanlı'nın XVI. yūzyılda önemli bir ilim merkezi konumundaki *Elmalı* yöresinde yařanan fikrī, tasavvufī, edebī ve sanatsal yansımalarını günümüz bilim insanlarının dikkatine sunmayı amaçlamaktayız.

Anadolu'nun belli başlı kōltür merkezlerine uzak bir beldesi olmasına rağmen *Elmalı*, XVI. asır Osmanlı'sında önemli bir ilim ve kōltür merkezi konumuna yükselmiştir.

Özellikle 14. asırdan itibaren **Abdal Mūsā** ve **Kaygusuz Abdal** ile bařlayan, 16. yūzyılda **Vāhib-i Ūmmī**, **Erođlu Nūri** ve 17. yy.da da **Sinān-ı Ūmmī** ile devam eden çizgide Türk-İslām kōltürü ve dūřūncesi, *Anadolu*'nun, siyāsī çekiřmelerden nispeten uzak kalan bu dingin kōřesinde kendine önemli bir yer bulmuřtur. Burada **Hacı Bektař-ı Velī** ocađını uyandıran **Abdal Mūsā** ve *Halvetiyye* çerāđını yakan **Vāhib Ūmmī** bařta olmak üzere, pek çok gönöl ve ařk adamı, yetiřtirdikleri talebeler ve ortaya koydukları eserlerle, aslında *Elmalı*'nin bir "kōltür havzası" olmasını sađlamıřlardır. Yörede bu zatlardan bařka, **Horasan melāmet kōltürünü** yařatan **Haydar Baba**, **Debbāđ (Tabak) Baba**, **Kepçe Baba**, **Çoban Baba**, **İsmail Eren**, **İřhak Dede**, **Mahmud Dede** vb. pek çok "baba" ve "ocak" bulunmaktadır. Türk toplumunun sosyal çatısını oluřturan bu **Horasan erenlerinden** topluma yansıyan kōltürün izleri, bugün bile hālâ mevcuttur.¹

¹ Mustafa Tatcı, *Elmalı'nın Canları*, Ankara, 2003, 14.

Ahmediyye'nin pîri **Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**'nin (v. 910/1505) halîfesi **Elmalılı Vâhib-i Ümmî** (v. 1004/1595), tasavvuf târihi, düşüncesi ve Türk Tasavvuf Edebiyâtı alanında *Abdülvehhablı sûfler* ekolünün öncüsü olup, *Elmalı* toprağına atılmış bir ilim ve irfan çekirdeğı konumundadır. Araştırma konumuz olan **Eroğlu Nûri** de bu zâtın talebesi ve halifesidir. O, bilâhare Türk Tasavvuf Edebiyâtı'nda "**İkinci Yûnus**" olarak adlandırılacak olan **Niyâzî-i Mısrî**'nin (v. 1105/1694) hocası konumundaki **Sinân-ı Ümmî**'yi (v. 1067/1657) yetiştirmiştir. *Elmalı* ve çevresi, işte bu zâtların yetiştirdiğı sûfi şâirlerle, XVI.–XVII. asırlarda kültür târihimiz açısından oldukça önemli ve dikkat çekici bir bölge hâline gelmiştir.

Târihin bir döneminde yetişen birkaç aydın gönül adamının, küçücük bir beldeye attığı tohumlar, zaman içinde büyük bir kültür ağacına dönüşmüş ve sayısız olgun meyveler vermiştir.

Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî tarafından yetiştirilip memleketi *Elmalı*'ya gönderilen mutasavvıf şâir **Vâhib-i Ümmî**, işte böyle bir kültür çekirdeğidir. Bu şahsın etrafında oluşan kültürel halka içinde, **Eroğlu Nûri** başta olmak üzere, **Sinân-ı Ümmî** ve onun yetiştirdiğı **Niyâzî-i Mısrî**, **Çavdaroğlu Müftî Derviş**, **Gülâboğlu Muhammed Askerî**, **Muslihüddin Mustafa Uşşâkî**, **Ahmed Matlaî** gibi beş büyük sûfi şâir ile **Ümmî Sinân**'ın oğulları **Süleyman Hakîrî** ve **Selâmî Halil** ile yine oğullarının yetiştirdiğı, başta **Kulalı Nüzûlî** olmak üzere diğeri sûfi şâirler bulunmaktadır. Bunlar, *Elmalılı* sûfler üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan **Yrd. Doç. Dr. Mustafa TATCI**'nin verdiği bilgilere göre² on kişiden fazla olup, her biri, bir dîvan tertip edecek kadar nitelikli şâirlerdir.

İşte bu araştırmayla, tasavvufî düşüncede önemli bir yere sâhip olmakla birlikte, günümüz tasavvuf araştırmacıları tarafından yeterli ilgiyi pek görmemiş olan *Elmalı* ilim ve kültür havzası, **Eroğlu Nûri**'nin tasavvufî fikirleri ışığında bir nebze de olsa tanıtılmaya çalışılacaktır. Ayrıca onun tasavvuf düşüncesine kazandırdığı farklı bakış açıları ve Türk Tasavvuf Edebiyâtı alanında getirdiğı

² Tatcı, *Elmalı'nın Canları*, s. V (Önsöz).

yenilikler incelenerek, s fi anlayışa ve edeb  sahaya ne gibi katkılar sağladığı daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Araştırmamız, iki eseri bulunan **Eroğlu N ri**'nin *D vane-i İl hiy t* ve *Tasavvuf bi't-Tarikat* adlı kitaplarında ortaya koyduğu tasavvufi görüşleri ile sınırlıdır. Bu iki eser dışında araştırmamızın diğer ana malzemesini, **Eroğlu N ri**'nin hay tıyla ilgili kaynaklar ve m ellifimizle ilgili daha önce yapılmış çalışmalar oluşturmaktadır.

2. EROĞLU NÛRİ’NİN (v. 1012 / 1603) HAYÂTI ve ESERLERİ

2.1. HAYÂTI

2.1.1. Doğumu, Adı ve Mahlası

Doğum târihi bilinmeyen **Eroğlu Nûri**’nin, doğum yeri de kesin olarak belli değildir. Kaynaklardan hareketle, onun *Elmalı* ya da *Elmalı* ile *Finike* arasında bir yerde doğmuş olabileceği söylenebilir. Bugün mezarının, *Elmalı* ile *Finike* arasındaki *Alacadağ*’da olduğu göz önünde bulundurulursa, onun bu yörede doğmuş olabileceği ihtimâli ağırlık kazanmaktadır. Yöre halkının da bildiği gibi, *Elmalı Dağı*, vaktiyle *Finikeli* ve *Elmalılı* yörüklerin yaylağı konumundadır. Dolayısıyla o zamanlarda **Eroğlu Nûri**’nin âilesinin de o yörede yaşamış âilelerden biri olabileceği kuvvetle muhtemeldir.³

Tam adı, **Eroğlu Nûri Yahşî Efendi** olan müellifimizin,⁴ *Elmalı İlçe Halk Kütüphânesi*’nde şiirlerinin bulunduğu bir mecmûadaki (No: 43/1, vr. 34) “*Merhûm ve mağfûrun leh Eroğlu, ismühû eş-Şeyh Yahşî Efendi...*” kaydına göre adı “**Yahşî**”, lakabı da “**Eroğlu**”dur. Her ne kadar bu kayıttan hareketle Abdullah Ekiz, onun adının **Yahşî** olduğunu ve “**Nûri**” isminin “yerel olmayan kaynaklarda” geçtiğini, dolayısıyla dayanağı olmayan bu adı kullanmaktan

³ Mustafa Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, Ankara, 2002, 11-12.

⁴ **Eroğlu Nûri** hakkında geniş bilgi için bk.: Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333, I, 26; Tatcı, *Elmalı’nın Canları*, 97-109; Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, Haz.: Mustafa Tatcı, Ankara, 2002, s. X-XI, 11-24, 44-56; Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, Haz.: Mustafa Tatcı, Ankara, 2002, 10-15; Abdullah Ekiz, *Sinân Ümmî ve Ahfâdı*, Ankara, 1962, 20-25; Abdullah Ekiz, *Dünden Bugüne Elmalı*, Elmalı, 2001, 148.

sakındığını⁵ belirtmekteyse de **Eroğlu**'nun bizzat kendisi, şiirlerinden birinin bitiş dördlüğünde ismini “**Nûri**” olarak vermektedir:

*“İsmin Nûri cân gıdâsı
Aslıdır verir Hudâ'sı
Eroğlu'dur en gedâsı
Biz esmâ-yı Halvetî'yiz”*⁶

Şu halde “**Nûri**” isminin ona âit olduğu husûsunda hiçbir şüpheye mahal kalmamaktadır.

Müstakimzâde Süleyman Sadeddin (v. 1197/1782), *Mecelletü'n-Nisâb* adlı kitabında, **Eroğlu Nûri**'nin künyesini şöyle belirtir:

*“Eroğlu, bi'l-feth, lafzun Türkî, ma'nâhü “ibnü racül” ve hüve medâyihu'l-ıtlâkâti't-Türkiyyeti, ya'nî ennehü racülün kâmilün ibnü racülün kâmilin ismühü Abdü'l-Hak b. Abdü'l-Hâdî...”*⁷

Hocası **Vâhib-i Ümmî** (v. 1004/1595) ve talebesi **Sinân-ı Ümmî**'nin (v. 1067/1657) kullandığı “**Ümmî**” sıfatını, **Eroğlu** kendisi için kullanmasa da, **Malatî** mahlaslı şâir bir dervişi, onun için:

*“Ol şarâbın sâkîsi Eroğlu Ümmî'dir bugün
Bezm-i dosta lâyık olan durmasın gelsin beri”*⁸

demektedir. Bu beyit de gösteriyor ki **Ümmî** sıfatı, burada sûfiyâne bir mânâda kullanılmakta ve **Vâhib-i Ümmî**'den îtibâren silsilenin bütün kâmilleri için söylenmektedir.⁹

⁵ Ekiz, *Dünden Bugüne Elmalı*, 148.

⁶ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 169.

⁷ Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Mecelletü'n-Nisâb*, Tıpkıbasım, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000, vr. 93^a. Metnin Türkçe'ye çevirisi şu şekildedir: “**Eroğlu**, fetha (hareke) ile, Türkçe bir lafızdır. Anlamı “adam oğlu”dur. Bu, Türkler'e âit övgü sözlerinden biridir. Yâni o (**Eroğlu Nûri**), kâmil bir adamın oğlu olan kâmil bir adamdır ki onun (babasının) adı da **Abdü'l-Hak b. Abdü'l-Hâdî'dir (Abdülhâdî oğlu Abdülhak).**”

⁸ Tıncı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 12.

⁹ Tıncı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 13.

2.1.2. Âilesi ve Mesleği

Âilesi hakkında da kaynakların pek bilgi vermediği **Eroğlu Nûri** ve âilesinin, muhtemelen *Finike*'de veya oraya yakın bir belde olan *Turunçova*'da ikâmet ettiği anlaşılmaktadır. Âilesiyle ilgili olarak yalnızca, yukarıda **Müstakimzâde**'nin *Mecelletü'n-Nisâb*'ından aktardığımız kayıttan,¹⁰ babasının isminin **Abdü'l-Hak b. Abdü'l-Hâdî** olduğunu öğreniyoruz. Yâni babasının adı **Abdülhak**, dedesinin ismi de **Abdülhâdî**'dir. Müellifimizin, mertliğiyle ün yapmış şerefli bir âileden geldiği sonucunu, yine aynı kayıтта yer alan bilgilerden çıkarıyoruz.

Yaşadığı yörenin bugünkü durumuna ve müellifimizin bâzı şiirlerinde ekincilikle ilgili motifler kullanmasına bakılırsa, onun ve âilesinin geçimini zirâatle kazandığı sonucuna varabiliriz.¹¹ O, bazı şiirlerinde mesleğiyle ilgili bâzı ipuçları vermektedir:

*“Gerçek aşık dost yolunda ün eyler
Darb-ı tevhîd ile bağrın hûn eyler
Değirmen dâneyi döğ er un eyler
Derviş “Hû” der döner kâfir mi olur?”*¹²

*“Lu’be almaz mü’min olan kardaşlar
Münâfik mü’mini dahl ile taşlar
Gör çiftçi harmânı devr ile işler
Mü’min “Hû” der döner kâfir mi olur?”*¹³

Yine bâzı şiirlerinden anlaşıldığı üzere, onun hayâtının belli dönemlerinde yoksulluk çektiği ve ihtiyaç içinde yaşadığı söylenebilir. Birtakım derin tasavvufî mânâlar taşıdığı ve mecâzî anlamlar ifâde ettiği bilinmekle birlikte, bâzı şiirlerinde **Eroğlu Nûri**'nin fakirlik sebebiyle üzerine giyecek bir *nemed* (*keçe hurka*) bile alamadığından yakındığı görülmektedir. Öyle ki o, bir *nemed* sâhibi olabilmek için Cenâb-ı Hakk'a yalvarmaktadır:

¹⁰ Müstakimzâde, *a.g.e.*, vr. 93^a.

¹¹ Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 13-14.

¹² Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 120.

¹³ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 121.

“Sovuktan var şikâyetim
 Âh bir nemed ver İlâhî!
 Budur özge hikâyetim
 Âh bir nemed ver İlâhî!”¹⁴

Onun bu niyâzı kabul olmuş olacak ki, daha sonra yazdığı bir başka şiirinde, Yüce Allah’a şükran duygularını şöyle dile getirmektedir:

“Duâm makbûl oldu yine
 Çok şükür buldum nemedi!
 Kadr ile ıyd oldu câna
 Çok şükür buldum nemedi!”¹⁵

Sûfîlerin *yün elbise (sûf)* giyip, bu giysiye “*yokluk (fenâ) ve tevâzu*” gibi ledünnî anlamlar yükledikleri bilinmektedir. Bunlara ilâve olarak **Eroğlu Nûri**, *nemede* bir de “*halvet*” mânâsını eklemiştir.¹⁶ Ancak **Eroğlu Nûri**’nin belli süre bir *nemed* bile diktiremediği de bir gerçektir.¹⁷

2.1.3. Tarîkati ve Silsilesi

Osmanlı döneminin en yaygın tarikatlarından biri olan **Halvetiyye**’nin¹⁸ “orta kol” diye bilinen **Ahmediyye**¹⁹ şûbesine mensup bir mürşid-i kâmil olan

¹⁴ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 162.

¹⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 163.

¹⁶ Şu dörtlüğünde **Eroğlu Nûri**, “*halvet*” kelimesini oluşturan Arapça harfleri sayarak bu mânâyâ şöyle işâret etmektedir: “*Hî lâm vav te nemed ismi / İçind’ettim gazâ hasmı / Fenâ buldu kamu resmi / Çok şükür buldum nemedi*” Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 165.

¹⁷ Tatçı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 15-16.

¹⁸ **Halvetiyye** tarikatıyla ilgili geniş bilgi için bk.: Mahmûd Cemâleddin el-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemezât-ı Ulviyye*, Haz.: Mehmet Serhan Tayşî, İstanbul, 1993; Niyâzî-i Mısırî, *Mevâidü’l-İrfân (İrfan Sofraları)*, Notlarla Çev.: Süleyman Ateş, İstanbul, ts., 102-105; Sâdık Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye (Tarikatler ve Silsileleri)*, Haz.: İrfan Gündüz, İstanbul, 1995, 161-254; Mehmed Sâmî es-Sünbülî, *Esmâr-ı Esrâr*, İstanbul, 1316, 15-16; Bandırmalızâde Ahmed Münib, *Mir’âtü’l-Turuk*, İstanbul, 1306, 26-27; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, III. baskı, İstanbul, 1990, 460-485; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, II. baskı, İstanbul, 1990, 288-289; Rahmi Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, İstanbul, 1984; Süleyman Uludağ, “Halvetiyye”, *DİA*, XV, 393-395; M. Baha Tanman, “Halvetilik”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, III, 533 vd.; Mehmet Zeki Pakalın, “Halvetiyye”, *Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III. baskı, İstanbul, 1983, I, 714-716.

¹⁹ **Halvetiyye**’nin **Ahmediyye** kolu hakkında geniş bilgi için bk.: Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin, *Tibyânü Vesâilü’l-Hakâik fî Beyâni Selâsili Tarâik*, Süleymâniyet Ktp., İbrâhim Efendi Böl.,

Eroğlu Nûri, tarîkate “*kolbaşı*” konumundaki **Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**'nin (v. 910/1505)²⁰ halîfesi olan **Elmalılı Vâhib-i Ümmî**'nin (v. 1004/1595) talebesidir.

Eroğlu Nûri'nun tarîkat silsilesi yukarıya doğru **Vâhib-i Ümmî**, **Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**, **Alâeddîn-i Uşşâkî** (v. 890/1485) yoluyla **Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî**'ye (v. 868/1463), ondan da halefi olan **Halvetî** mürişdleri vâsıtasıyla **Ömer el-Halvetî** (v. 800/1397) ve daha yukarıda **Hz. Ali** yoluyla **Hz. Muhammed**'e (s.a.v.) kadar ulaşır. Nitekim **Eroğlu Nûri**'nin halîfesi **Sinân-ı Ümmî**, söz konusu silsileyi manzum olarak vermektedir. **Silsilenin** son bölümü şöyledir:

*“Ol dahi Halvetî Pîr Ömer'e telkîn eyledi
Anın için küntü kenz'in sırr ile mihmânıdır*

*Ol dahi bil Mirim Halvetî'ye telkîn eyledi
Anın çün mazharı dost bâğının bostânıdır*

*Ol dahi fehm ile İzzeddîn'e telkîn eyledi
Anın için bu tarîkat sırrının sultânıdır*

*Ol dahi bil anı Sadrüddîn'e telkîn eyledi
Anın için dürr-i a'zam bahrinin ol kânıdır*

*Ol dahi bil Seyyid-i Yahyâ'ya telkîn eyledi
Anın için fahr-i acem zikr olan irfânıdır*

*Ol dahi bil kim Pîr Mevlâ'ya telkîn eyledi
Anın için ilm-i bâtın ilm-i zâhir kânıdır*

*Ol dahi Tâcüddîn Kaysarî'ye telkîn eyledi
Anın için ilm-i sırrı ilm-i Hak pinhânıdır*

No: 430, I, vr. 53^a-65^b; Vicdânî, *Tomar*, 232 vd.; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, Süleymâniye Ktp., Yazma Bağışlar, No: 2308, IV, 155-160; Mehmed Sâmî, *Esmâr-ı Esrâr*, 34-35; Bandırmalızâde, *Mir'âtü't-Turuk*, 31; Süleyman Uludağ, “Ahmediyye”, *DİA*, II, 171; Pakalın, “Ahmediye”, *a.g.e.*, I, 30.

²⁰ **Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî** hakkında geniş bilgi için bk.: Ahmet Ögke, *Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî: Hayâtı, Eserleri, Görüşleri*, II. baskı, İstanbul, 2006.

*Ol dahi **Alâüddîn Uşşâk**'a telkîn eyledi
Anın için asr-ı âlem derdlerin dermânıdır*

*Ol dahi fehm ile **Şemsüddîn**'e telkîn eyledi
Anın için bu tarîkat ehlinin merdânıdır*

*Ol dahi **Vehhâb-ı Elmalî**'ya telkîn eyledi
Anın için ol Muhammed nûrunun mihmânıdır*

*Ol dahi bil anı **Eroğlu**'na telkîn eyledi
Anın için zâtı Hak'da erdiği Rahmânıdır*

*Ol dahi bil kim **Sinân Ümmî**'ye telkîn eyledi
Anın için kurulan sâdıkların meydânıdır*

*Cümlesinin rûhuna bin bin tahiyyât ü selâm
Tâlib-i Hak olana himmetleri erzânîdir”²¹*

Kendisi de bir **Halvetî** olmakla birlikte **Mehmed Nazmî** (v. 1031/1622), **Halvetiyye** silsilesini *Hediyetü'l-İrfân*'ında tanıtırken, **Sinân-ı Ümmî**, **Eroğlu Nûri**, **Vâhib-i Ümmî** ve **Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**'nin silsilesinde yer alan sûfilerin düşüncelerine itiraz eder:

*“Yiğitbaşı'dan bir şûbe dahi **Tâlib-i Ümmî** ve **Eroğlu** ve **Elmalî Sinân Ümmî**'den **Elmalî**'da ve **Uşak**'ta ve **Kütâhiyye**'de ve etrâfında hulefâ ve fukarâ bâkîdir. Riyâzet ve mücâhedeleri sebebiyle müridleri ve muhibleri vardır. **Yiğitbaşı**'ya müntesip olanların cümlesi **ümmî**lerdir. **Vâridât sâhibi [Şeyh Bedreddin** (v. 823/1420)] i'tikâdında olup “Leyset ümûri'l-âhireti ke-mâ zaimet cühhâlû'l-ulemâi (Âhiretin işleri, ulemâ (geçinen) câhillerin iddiâ ettikleri gibi değildir)” derler.”²²*

Kanâatimizce bu sataşmanın ardında yatan en temel sebep, bilâhare **Niyâzî-i Mısrî** (v. 1105/1694) gibi coşkun ve taşkın bir sûfiyi yetiştirecek olan bu

²¹ Sinân-ı Ümmî, *Dîvân*, Haz.: A. Azmi Bilgin, İstanbul, 2000, 41-42. Söz konusu *silsile* için ayrıca bk.: Mustafa Tatcı, *Elmalılı Ümmî Sinân Halvetî*, Elmalı, 1993, 7; Cemâl Kurnaz – Mustafa Tatcı, *Ümmî Sinân*, Ankara, 1998, 14-16.

²² Osman Türer, *Şeyh Mehmed Nazmî, Hayâtı, Eserleri ve Hediyetü'l-İhvân'ı*, Doktora Tezi, Ankara Üni. İlahiyat Fak., Ankara, 1982, II, 204.

silsilenin *ilâhî aşk* ve *cezbe* dolu fikirlerinin, **Mehmed Nazmî** tarafından gereği gibi anlaşılammış olmasıdır.

Eroğlu Nûri'nin bizzat kendisi de mensûbu bulunduğu *Halvetiyye* tarîkati hakkında eserlerinde bilgiler vermektedir. Onun şiirlerinden öğrendiğimize göre, **Vâhib-i Ümmî**'den itibâren *Elmalı* havzasında yetişen *Halvetî* sûfiler, daha çok "**Abdülvehhâblular**" adıyla anılmaktadır. Onun:

*"Aşk ile fâş olduk cümle âleme
Bugün bize Abdülvehhablı derler
Bizi tanlar kamu ümmî-ulemâ
Bugün bize Abdülvehhablı derler"*²³

dörtlüğüyle başlayıp;

*"Eroğlu'ndan gedâ dervişi yokdur
Yolunda eksiği vü aczi çokdur
Bize yâr olanın menzili Hak'dır
Bugün bize Abdülvehhablı derler"*²⁴

kıtasıyla biten şiiri, **Vâhib-i Ümmî**'nin öğrencilerine o dönemde "**Abdülvehhablılar**" adının verildiğini göstermektedir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, **Vâhib-i Ümmî** ve silsilesi, *Halvetiyye*'nin orta kolu olan *Ahmediyye*'ye mensuptur. Meşreb ve mizaçları yönüyle **Hız. Ali**'ye benzeyen bu ekol mensupları, yalnızlıktan hoşlandıkları ve Allah'ı, yalnız bir ortamda andıkları için "*Halvetî*" adıyla anılmışlardır. *Halvetîler*, esâsen yalnızlıktan hoşlanan bir mizâca sâhiptirler. Ancak bu mizaç umûmî değildir. Bu ekol mensupları *halvet* kavramını daha ziyâde "*halk içinde Hak ile olmak*" ve "*çoklukta birliği yaşamak*" anlamında da kullanmışlardır. **Vâhib-i Ümmî** ve onu tâkip eden sûfilerin şiirlerinde *halvet* kavramı, çoğu zaman bu anlamda kullanılmıştır.²⁵ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi, bir sonraki bölümün "**Halvet**" başlığı altında verilecektir.

²³ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 173.

²⁴ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 174.

²⁵ Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 35-36; a.mlf., *Elmalı'nın Canları*, 35.

2.1.4. Hocası Vâhib-i Ümmî (v. 1004/1595)

Tam adı **Abdülvehhâb el-Ümmî el-Elmalî el-Halvetî** olup,²⁶ daha çok **Vâhib-i Ümmî** ismiyle tanınmıştır. Lakabı “Ümmî” olmakla birlikte, bu *ümmî*liğin okur–yazarlıkla bir ilgisinin bulunmadığı, aksine tasavvufî mânâda irfan sâhibi olmakla ilgili olduğu açıktır.

Bilindiği gibi *ümm*, Arapça’da “ana” demektir. *Ümmî* ise “anaya mensup” mânâsına gelmektedir. Sûflere göre bütün varlık Hak’tan ibârettir. Cenâb-ı Hak, kendi varlığından bir nûr yaratmış ve buna *Nûr-ı Muhammedî* denmiştir. **Dört unsurun** aslı bu nûrdur. Hakk’ın sıfatlarındaki ilk tecellîsi *hava, ateş, su* ve nihâyet *toprak*tan olmuştur. İnsânî hakikat bu toprakta gizlidir. Onun içindir ki, toprak her şeyin anasıdır. Toprağın hakikati, tevhid tamamlandığında anlaşılır. Bu idrak makâmı, *Ümmî* (*anaya mensup*)likten ibârettir. Netîce itibâriyle bir sûfî, gerçekten öğrenimden geçmemiş de olabilir. Bu durumda söz konusu kavramı iki anlamda kullanacaktır. İşte tasavvuf edebiyâtı ve düşüncesi tarihindeki *ümmî* sûfî şâirlerin öğrenimleriyle ilgili yanlış anlaşılma ve tenkitlerin temel sebebi budur.²⁷

Şevket Turgut Çulpan’ın *ümmî* âriflerle ilgili verdiği şu bilgiler, konuyu özetleyici niteliktedir: “*Bunlar, zâhirî ve bâtınî müktesebâtıyla, geçmiş, şimdiki ve gelecekteki âlimler arasında yeni ufukların açılmasına sebep oldukları halde, elde ettikleri ilmî ve mânevî kazanımların ilm-i mutlak karşısında nisbet kabul etmeyecek kadar küçük olduğuna inanan kimselerdir. Dolayısıyla ümmî, bu büyük tevâzuya sâhip âlimlerdir. İlmî birikimlerini ancak muhîti (içeriği/kapsamı) ile ölçen âlimler ise gerçekte câhildirler.*”²⁸

Vâhib-i Ümmî: “*Derd-i-mend miskin Vehâbî, nesne bilmez Ümmî’dir*”²⁹ derken, bu engin *tevâzunun* güzel bir örneğini sunmaktadır. Zira o, aynı beyitin

²⁶ **Vâhib-i Ümmî** hakkında geniş bilgi için bk.: Tatcı, *Elmalî’nin Canları*, 23-51; Ekiz, *Dünden Bugüne Elmalî*, 147-148; Ali Torun, *Vâhib Ümmî Dîvânı*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1987, 8-18; Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 25-35, 55; Ahmet Ögke, *Elmalî Erenlerinde Mânâ Dili*, Elmalî Belediyesi Yayını, Ankara, 2007, 9-13.

²⁷ Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 12. Yukarıda zikrettiğimiz Mehmed Nazmî’nin *ümmî* sûfî-şâirleri yermesi de bunun örneklerinden biridir. Bk.: Türer, *Şeyh Mehmed Nazmî, Hayâtı, Eserleri ve Hediyetü’l-İhvân’ı*, II, 204.

²⁸ Bk.: Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Külliyyâtı V – Yûnus Emre Şerhleri*, İstanbul, 2005, 207.

²⁹ **Vâhib-i Ümmî**, *Dîvân*, (Elyazması), Abdullah Ekiz nüshası, 281.

ikinci mısramında: “*Mümkinâtın sırrına bak, âfitâb içindedir*” diyen, yaratılış sırrına ermiş büyük bir ârifdir. İşte, **Vâhib-i Ümmî**’nin silsilesini devam ettiren **Eroğlu Nûri** ve **Sinân-ı Ümmî**’de de görüldüğü üzere, **Abdülvehhablı** sûfilerin geleneğinde “**Ümmî**” lakabı tasavvufî / irfânî anlamda kullanılmaktadır.

Bugünkü *Antalya* ilinin *Elmalı* ilçesinde doğan **Vâhib-i Ümmî**’nin doğum târihi kesin olarak belli değilse de *Dîvân*’ında ihtiyarlıktan şikâyet etmesine bakılırsa, uzun bir ömür sürdüğü anlaşılmaktadır. Bâzı şiirlerinde artık oturup kalkamayacak kadar ve hattâ Cuma namazına bile gidemeyecek kadar yaşlandığından şikâyet etmesinden hareketle, onun yaklaşık 110–120 yıllık bir ömür sürdüğü kabul edilmektedir. Evli ve iki çocuk babası olan **Vâhib-i Ümmî**, 1 Şa’ban 1004 / M. 1595’te memleketi *Elmalı*’da vefat etmiştir. *Pınarbaşı* mevkiindeki türbesi, hâlen bir ziyâret yeridir.³⁰

Vâhib-i Ümmî, *Dîvân*’ının değişik yerlerinde şeyhi **Ahmed Şemseddin-i Marmaravî**’den söz etmektedir:

“Mürşidim **Ahmed** yüzünden bildiğim budur benim
Âlem-i ma’nâdaki Rahmân’a düşmüştür bu cân”³¹

“Mürşidim **Ahmed**-durur aşktan haber veren bana
Cânımı hayrân eden nutkumdaki esrâr imiş”³²

“Ben İlâhî, keşfinin mestânesiyem hâlde
Vehâb’ı bu aşk ile **Ahmed**’dir irşâd eyleyen”³³

“Göre göre şol aşkı **Yiğitbaşı**’ya uğramış
Yiğitbaşı irşâdın derde dermân eylemiş”³⁴

“Rü’yetim ta’bîr edipdir mürşidim **Ahmed** benim
Hâlık’ın vechindeki envâr, bize seyrân imiş”³⁵

³⁰ Tatçı, *Elmalı’nın Canları*, 50-51; Ekiz, *Dünden Bugüne Elmalı*, 147-148.

³¹ Vâhib-i Ümmî, *Dîvân*, 125.

³² Vâhib-i Ümmî, *Dîvân*, 194.

³³ Vâhib-i Ümmî, *Dîvân*, 17.

³⁴ Vâhib-i Ümmî, *Dîvân*, 24.

³⁵ Vâhib-i Ümmî, *Dîvân*, 126.

“Ehl içinde evliyâ mürşidüm **Ahmed**’dir benim
Râh-ı Hakk’a ‘azm eden kerbâna virdüm gönlümü”³⁶

Yûnus Emre (v. 721/1321) ve onun etkisindeki hocası **Yiğitbaşı Veli**’nin üslûbuna uygun olarak şiirler söyleyen **Vâhib-i Ümmî**’nin Türkçe mürettep ve hacimli bir *Dîvân*’ı vardır. İçinde hece ve aruz vezinleriyle yazılmış 500’e yakın ilâhî bulunan bu *Dîvân*’ın 6 kadar elyazması nüshası günümüze ulaşmıştır.³⁷ **Vâhib-i Ümmî**, şiirlerinde genellikle “**Vâhib-i Ümmî, Vâhibî, Vehhâb, Vehâbî**” gibi mahlaslar kullanmıştır.

Talebesi **Eroğlu Nûri**, şiirlerinde ondan şöyle söz eder:

“Girdik Hakk’ın bâbına
Erişdik **Vehhâb**’ına
Gönülü sâhibine
Verdik elhamdü li’llâh”³⁸

“Dâim banlar aşkın minâresinde
Benim şeyhim gibi ulu şeyh olmaz
Tarîkat pîrlerinin arasında
Benim şeyhim gibi ulu şeyh olmaz
Hazret-i Ali’den kisvet-i dâldir
Mâyesi kimyâdır, telkîni baldır
Ehl-i kâl değildir, bir ehl-i hâldir
Benim şeyhim gibi ulu şeyh olmaz

Yedi esmâ sürer zâhir dilinde
Kudret kılınçları bâtın elinde
Hiç mâsivâ hicâb olmaz yolunda
Benim şeyhim gibi ulu şeyh olmaz

.....

³⁶ Vâhib-i Ümmî, *Dîvân*, 256.

³⁷ Dîvânın bir nüshası, **Ali Torun** tarafından Yüksek Lisans tezi olarak çalışılmıştır. Bk.: Ali Torun, *Vâhib Ümmî Dîvânı*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1987.

³⁸ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 111.

*Bu söylenen sözlerin hakîkatin
Sunar **Eroğlu** 'na zâhir ü bâtın
Teslîm ol göresin Hakk'ın kudretin
Benim şeyhim gibi ulu şeyh olmaz
İlm-i ledünnîden her sözü dürlür
Zikr-i kalbî ile Hâlık'ı birler
İsmin **Abdülvehhâb Efendi** derler
Benim şeyhim gibi ulu şeyh olmaz''³⁹*

2.1.5. Talebeleri

Eroğlu Nûri'nin yetiştirdiği en değerli talebe, hiç kuşkusuz, kendinden sonra silsilede yer alan halîfesi **Elmalılı Yûsuf Sinân-ı Ümmî**'dir (v. 1067/1657).⁴⁰ Zira o da bilâhare tasavvuf târihi ve edebiyâtında "**İkinci Yûnus**" olarak tanınan **Niyâzî-i Mısırî** (v. 1105/1694) gibi bir büyük şahsiyeti yetiştirecektir.

Talebesi **Sinân-ı Ümmî**, şiirlerinde **Eroğlu Nûri**'yi saygıyla anar:

*"Bu sırra erdiğim hâlim sorarsan
Baş kodum bir zamân yollar içinde
Ümmî Sinân eydür **Eroğlu** derler
İsmine şeyhimin iller içinde''⁴¹*

*"Yâ İlâhî! Sen meded eyle ki bu Ümmî Sinân
Aldanıp düşmeye tâ kim bunda mekr ile âla
Pîr-i azîzdir **Eroğlu** hürmetine kıl nazar
Tâ varıp dergâhına ol zâtının âsân bula''⁴²*

³⁹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 103-106. Bu şiir için ayrıca bk.: Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 33-37.

⁴⁰ **Sinân-ı Ümmî** hakkında geniş bilgi için bk.: Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 85; Ekiz, *Sinan Ümmî ve Ahfâdı*, 13-53; a.mlf., *Dünden Bugüne Elmalı*, 148-149; Tatcı, *Elmalılı Ümmî Sinân Halvetî*, 3-15; Kurnaz-Tatcı, *Ümmî Sinân: Hayâtı ve Şiirleri*; A. Azmi Bilgin, *Ümmî Sinan Dîvânı*, İstanbul, 2000, s. IX-XXXI; Tatcı, *Elmalı'nın Canları*, 231-273.

⁴¹ Sinân-ı Ümmî, *Dîvân*, 215.

Yûsuf Sinân-ı Ümmî'nin Türkçe olarak yazılmış iki eseri bulunmaktadır: *Kutbü'l-Maânî*, tasavvuftaki *devir* nazariyesini anlatan mensûr bir eserdir. Müellif hattı *Elmalı*'da mevcut iken kaybolan eserin bugün bilinen tek nüshası *İzmir Millî Kütüphâne*'de bulunmaktadır.⁴³ *Dîvân-ı İlâhiyât* adlı manzûmesi ise, çeşitli ilâhîlerden oluşan mürettep bir dîvândır.⁴⁴ **Sinân-ı Ümmî**'nin Türk-İslâm kültürü içinde yer edinmesini sağlayan ve şöhret bulmasına yol açan eseri, hiç kuşkusuz içinde ikiyüz kadar ilâhî ve nutuk bulunan bu *Dîvân*'ıdır.⁴⁵

Yine **Eroğlu**'nun yetiştirdiği bir başka Hak âşığı da **Malâtî** mahlaslı bir şâirdir. O da şeyhiyle ilgili olarak der ki:

“Ey bugün meydân içinde, **merd** olan gelsin beri
 Seyf-i tevhîd ile nefse, kahr eden gelsin beri
 Kuruldu meclis-i tevhîd, sunuldu bâde-i aşk
 Şarâb-ı lâ-yezâlîden, nûş eden gelsin beri
 Ol şarâbın sâkisi, **Eroğlu Ümmî**'dir bugün
 Bezm-i dosta lâyık olan, durmasın gelsin beri
 Elinden içen ayrılmaz, olur mestâne her dem
 Mest olup dîvân-ı dosta, devr eden gelsin beri
 Çünkü dost cân teklîf etmiş âşîka dîdârına
 Cânına dost yoluna nisâr eden gelsin beri
 Dost olan emmâresiyle, girmesin aramıza
 Dünyâ vü ukbâdan geçip, ser veren gelsin beri
 Çün **Malâtî**, **Eroğlu** 'ndan buldu derdine şifâ
 Dâimâ eyler nidâ, derdi olan gelsin beri”⁴⁶

⁴² Sinân-ı Ümmî, *Dîvân*, 230.

⁴³ Bu eser, **Mehmet Erdem** tarafından hazırlanan Yüksek Lisans tezine konu olmuştur. Bk.: Mehmet Erdem, *Sinân Ümmî ve Kutbü'l-Maânî İsimli Risâlesi Üzerine Bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1997.

⁴⁴ Eski harflerle matbû ve elyazması çeşitli nüshaları olan dîvan, **A. Azmi Bilgin** tarafından inceleme ve metin olarak yayınlanmıştır. Bk.: A. Azmi Bilgin, *Ümmî Sinan Dîvânı (İnceleme-Metin)*, İstanbul, 2000.

⁴⁵ Ögke, *Elmalı Erenlerinde Mânâ Dili*, 20-21.

⁴⁶ Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 23-24; Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 13-14.

2.1.6. Vefâtı ve Türbesi

Eroğlu Nûri, 1012/1603 senesinde *Finike*'de vefât etmiştir.⁴⁷ Mezarı, *Finike*'nin kuzey-batı yönündeki *Turunçova*'da, *Alacadağ*'ın zirvesine yakın bir yerdedir. Taş ve kayalarla kaplı mezar, basit bir şekilde demir çubuklarla çevrilmiş ve başına “*Halvetî tarîkati pîrlerinden Nûri Eroğlu yatmaktadır. Rûhuna Fâtîha, 1603*” yazılı bir kitâbe konmuştur.⁴⁸

Eroğlu Nûri'nin mezarıyla ilgili olarak **Bursalı Mehmed Tâhir**: “*Kula ile Eşme kazâları arasında nâmına muzâf Eroğlu karyesinde medfûndur*”⁴⁹ şeklinde bir bilgi vermektedir. Başka yazarlar tarafından da aynen tekrarlanan⁵⁰ bu bilgi, târihî gerçeklere uymamaktadır. Zira *Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi*'nde bulunan bir mecmûada (no: 43); onun *Finike*'de medfun bulunduğu şu şekilde kayıtlıdır:

“*Merhûm ve mağfûrun leh Eroğlu, ismühû eş-şeyh Yahşî Efendi, dâr-ı dünyâdan dâr-ı âhirete intikâl ettiği sene, isnâ aşere ve elf, el-medfûn fi Finike.*”⁵¹

Dolayısıyla, bugün bile halk tarafından ziyâret edilen bir mekân olan müellifimizin kabrinin *Finike–Alacadağ*'da bulunduğu konusunda hiçbir şüpheye mahal kalmamaktadır.

2.2. ESERLERİ

Kaynaklarda, **Eroğlu Nûri**'nin *Tasavvuf bi't-Tarîkat (Risâle-i Şerîf Elmalî Eroğlu Efendi)*, *Mir'âtü'l-Âşîkîn* ve *Dîvânçe-i İlâhiyât* adında üç ayrı eseri olduğu kayıtlıdır.⁵² Ancak, **Eroğlu**'nun eserlerini yayınlayan **Mustafa Tatcı**, adı geçen ilk iki eserin, ayrı başlıklarla istinsah edilmiş aynı eserler olabileceği kanaatini

⁴⁷ Ekiz, *Dünden Bugüne Elmalı*, 16.

⁴⁸ Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 44.

⁴⁹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 26.

⁵⁰ Meselâ bk.: Süleyman Fikri, *Antalya Livâsı Tarihi*, İstanbul, 1340-1342, 189; M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1976, 346.

⁵¹ Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 45.

⁵² Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 26.

taşıdığını belirtmektedir.⁵³ Nitekim, **Bursalı Mehmed Tâhir**'in, iki nüshasını *Manisa* ve *Kula* kütüphanelerinde gördüğünü söylediği *Mir'âtü'l-Âşıkîn* adlı risâlenin⁵⁴ günümüze ulaştığı da bilinmemektedir ki, bu da **Tatcı**'nın görüşünü destekler mâhiyettir.

2.2.1. Tasavvuf bi't-Tarîkat

Müellifimizin *Tasavvuf bi't-Tarîkat* adını taşıyan risâlesi, tasavvuf ve mürşidin gerekliliğini îzah eden ve tasavvuf yoluna yeni girmiş müridler için yazılmış “Tasavvufa giriş” niteliğinde bir eserdir.

İçindeki birkaç *şüir* dışında *nesir* hâlinde yazılan eserin, bilinen iki ayrı elyazması nüshası vardır:

1-) *İzmir Millî Ktp.*, Yz. No: 2011, vr. 35^b–61^b.

Rik'a yazıyla 17 satır hâlinde yazılan bu nüsha, “*Kâle'llâhu Teâlâ: Ve mâ halaktü'l-cinne ve'l-inse illâ li-ya'büdün. Ya'ni Rabbü'l-İzzet buyurur...*” ifâdesiyle başlamaktadır. Risâlenin sonu ise şöyle bitmektedir: “*Bu mezbûr ma'nâlar gâyetle azîm lokmadır. Ya'ni arslan ve fil lokmasıdır. Her cîfe sineğinin boğazına sığmaz. Kursağın pâralar, hazmı muhâldir. Temmeti'r-risâletü'ş-şerîfe.*”

2-) *Elmalı İlçe Halk Ktp.*, No: 2997, vr. 1^b–74^b.

Elmalı İlçe Halk Kütüphânesi'ndeki elyazması eserlerin, Ankara Millî Kütüphâne'ye taşınmasından sonra mikrofilme alınan eserin bu kütüphânedeki kayıt numarası ise şöyledir: *Ankara Millî Ktp.*, *Mikrofilm Arşivi*, No: A/3123, vr. 1–74.

Eseri muhtevâ olarak incelediğimizde ise, belirli başlıklar hâlinde başlıca şu konuların işlendiği görülmektedir: İnsanların ve cinlerin yaratılış sebepleri, kelime-i tevhîdin sırları, güzel amellerin sonuçları, mal, can ve çocukların birer

⁵³ Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 47-48.

⁵⁴ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 26.

imtihan vesîlesi oldukları, biat ve hakîkati, mânevî silsile, gerçek şeyhler ve sahteleri, nefis ve mertebeleri. **Eroğlu Nûri**, eserin bir bölümünü de baştan başlamak üzere kendine kadar gelen tarîkat silsilesine ayırmıştır. Yine risâlenin sonunda, kendi üstâdı **Vâhib-i Ümmî**'yi, şerîat ve hakikat bakımından mükemmel bir insan-ı kâmil olarak nitelemektedir.

Mustafa Tatçı, yukarıda belirttiğimiz iki elyazması nüshasından hareketle, bu eserin tenkitli neşrini hazırlamıştır.⁵⁵ Biz de bu çalışmamızda, **Eroğlu Nûri**'nin *Tasavvuf bi't-Tarîkat* adlı risâlesinde kaydettiği görüşlerini, **Mustafa Tatçı**'nın hazırladığı bu tenkitli neşri esas alarak ortaya koymaya çalıştık.

2.2.2. Dîvânçe-i İlâhiyât

51 adet ilâhînin bulunduğu, mürettep olmasa da küçük bir dîvân (*dîvânçe*) niteliğindeki bu eseri de **Mustafa Tatçı** tenkitli olarak neşretmiştir.⁵⁶

Eroğlu Nûri'nin elimizdeki şiirlerinden anlaşılacağı üzere, ancak bir divânçeyi dolduracak kadar ilâhîsi bulunmaktadır. **Bursalı Mehmed Tâhir**, şâirin hayâtından bahsederken, "*Dîvân* 'ıyla, *Mir'âtü'l-Âşıkîn* isminde ahvâl-i sülûke dâir Türkçe bir eseri *Kula*'da manzûrum olmuştu"⁵⁷ şeklinde bir ifâde kullanmaktaysa da bu *Dîvân*'ın, şimdiye kadar yapılan çalışmalarda ortaya çıktığına dâir bir bilgi bulunmamaktadır.

Eroğlu'nun şiirlerinin kaynağını gösteren ilk kişi, Elmalı İlçe Halk Kütüphânesi eski müdürü **Abdullah Ekiz**'dir.⁵⁸ Onun da işaret ettiği üzere, söz konusu kütüphâne bulunan ve **Ümmî Sinan** soyundan gelen **Saadet Turgut Hanımefendi**'nin bağışladığı –1725'li yıllarda istinsah edildiği anlaşılan– bir mecmûada,⁵⁹ mutasavvıfımızın 51 adet şiiri bulunmaktadır.⁶⁰

⁵⁵ Bk.: Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, Haz.: Mustafa Tatçı, Ankara, 2002; ayrıca bk.: Tatçı, *Elmalı'nın Canları* içinde, 110-152.

⁵⁶ Bk.: Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, Haz.: Mustafa Tatçı, Ankara, 2002.

⁵⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 26.

⁵⁸ Bk.: Ekiz, *Sinân Ümmî ve Ahfadı*, 11-20.

⁵⁹ Bk.: *Mecmûa*, Yz. No: 43, 1-33 vr.

Muhtevâ olarak, *Dîvânçe*'deki şiirlerinde çevresinden ve sosyal hayattan alarak kullandığı bâzı kavramlar aracılığıyla insanlara mesaj vermeyi hedefleyen **Eroğlu Nûri**, bu kavramları metin içerisinde daha ziyâde birer mecaz veya benzetme unsuru olarak kullanmaktadır. Zaman zaman bölge halkının geçim kaynağı olan ziraatten, ekincilikten, undan, değirmenden bahsederek, yörenin toprağa dayalı kültürünü şiirlerine yansıtır. Yakın zamanlara kadar *Elmalı* havzasında yaşayanların *yörük kültürüne* sâhip olduğu bilinmektedir. Bu kültürün ana unsurlarını oluşturan deve, at, katır, kervan, koyun, keçi, vb. unsurlar da *Eroğlu*'nun şiirlerinde kendilerine yer bulmuşlardır. Yine onun bâzı şiirlerinden, *Abdülvehhablı* sûfilerin, üzerlerine kırmızı iplik ve sırma ile dikilmiş kırk parçalı keçeden imâl edilmiş bir giysi olan *nemed* giydikleri anlaşılmaktadır.⁶¹ Târif edilen bu keçeden yapılmış elbiseyi giyen dervişlere *nemed-pûş* denir.⁶²

2.2.3. Eserlerinde Şekil, Tür, Dil ve Anlatım Özellikleri

2.2.3.1. Şekil ve Tür

Eroğlu'nun *Dîvânçe*'sindeki 51 şiirin türü için, genel anlamda, Türk tasavvuf şiirindeki "*ilâhî*" kavramını kullanmak mümkündür. Ancak hatırlanacağı üzere bu kavram, *ledünnî* karakterli şiirlerin ve bestelerin tamâmı için kullanılmaktadır. Doğal olarak **Eroğlu**'nun şiirleri de bestelenmek ve sûfi meclislerinde okunmak için yazılmış birer *ilâhî*dir. Kaldı ki, kendisi de bu konuda "*Hakikat bahri içre dürleriz biz / Maânî beytlerini ırlarız biz*" demek sûretiyle, şiirlerinin *ırlanmak*, yâni besteli olarak okunmak üzere yazıldığını açıklamaktadır.⁶³

Bu genel tanımdan, yâni *ilâhî* kavramından farklı olarak, şâirimizin manzûmeleri içinde, *nutuk*, *devriyye*, *münâcât*, *tehlîl* ve *ramazâniyye* türünde şiirler de bulunmaktadır.⁶⁴

⁶⁰ Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 49.

⁶¹ Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 77-78.

⁶² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, 1997, 552.

⁶³ Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 52-53; a.mlf., *Elmalı'nın Canları*, 109.

⁶⁴ Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 53; a.mlf., *Elmalı'nın Canları*, 109.

Form ve üslûp bakımından **Eroğlu Nûri**'nin *ilâhî*leri, hiç kuşkusuz **Yûnus Emre** çizgisinde yazılmış şiiirlerdir. Ancak onun şiiirleri, gerek mahallî kültürü yansıtması ve gerekse üstâdı **Vâhib-i Ümmî**'den aldığı bâzı motifleri yeni ifâdelerle işlemeşi yönünden önemlidir. Esâsen **Vâhib-i Ümmî**'yi yetiştiren **Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**, sâdece tasavvufî bir ekolün kurucu değil; aynı zamanda bir şâir olması ve yetiştirdiği sûfilerini dil ve şiiir alanında etkilemesi yönüyle de bir ekol kabul edilebilir. Silsilesinden gelen ve hemen hepsi birer şâir olan **Vâhib-i Ümmî**, **Eroğlu Nûri**, **Sinân-ı Ümmî** ve oğulları **Selâmî** ve **Hakîrî**, **Niyâzî-i Mısırî** ve **Çavdaroğlu** baştâ olmak üzere, **Sinân-ı Ümmî**'nin öğrencilerine âit dîvânlar, hep **Yûnus Emre** üslûbunun *Elmalı* kültür havzasındaki en güzel yankılarıdır.⁶⁵

Eroğlu Nûri, 51 *ilâhî*nin bulunduğu *Dîvânçe*'sindeki şiiirlerin 6'sını *aruzla*, 45'ini de *hece vezni*yle yazmıştır. *Aruz* vezniyle yazılanların dördü *gazel*, biri *kasîde* ve biri de *murabba* formundadır. Diğer şiiirler ise beşli, yedili, sekizli, onbirli, ondörtlü, onaltılı *heceli* şiiirlerdir. Bunlardan üçü, *hece vezni*yle yazılmış *gazel* formundadır. **Yûnus Emre**'den bu yana örnekleri görülen bu şekildeki şiiirlere *heceli gazel* denebilir. **Eroğlu**'nun *hece vezni*yle yazdığı diğer şiiirleri ise *koşma* şeklindedir.⁶⁶

Eroğlu Nûri'nin şiiirleri *redifli* şiiirlerdir. *Dîvânçe*'de *kâfiyeli* ve *redifli* 15 ilâhî bulunmaktadır. Şâirimiz, daha çok *yarım* ve *tam kâfiyeleri* tercih etmiştir. Ancak o, şiiirlerini çoğunlukla *redif* üzere inşâ etmektedir. Şiiirde anlama güç katan ve âhenk unsurlarından olan bu tekrar ve *rediflerin* tasavvufî şiiirde daha sık kullanılmasının en önemli sebebi, ilâhîlerin bestelenmek üzere yazılmasıdır. Tekrar edilen unsurlardan olan *redif*, aynı zamanda, şâirin şiiirde ortaya koymak istediği ana fikri vurgulayan temel kavramları da içermektedir.⁶⁷

Şiiirlerini *aruz* ve *hece* vezinleriyle, yer yer *kâfiye* ve *redif* üzere *Türkçe* olarak yazan **Eroğlu**'nun, bir şâir olarak çok başarılı olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Nitekim şiiirlerinde yer yer vezin ve kâfiye yanlışıklarına

⁶⁵ Tatc1, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 77.

⁶⁶ Tatc1, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 49-50.

⁶⁷ Tatc1, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 50-52.

rastlanmaktadır. Dolayısıyla o, pek çok sūfî şâir gibi özgün bir şiirin şâiri sayılamaz.⁶⁸ Bize göre bunun en temel sebebi, onun, genel olarak *Abdülvehhabî* sūfîlerde görüldüğü üzere, şâirliği ve şiir *sanatını* değil, *öğretici (didaktik)* olmayı öncelemesidir.

2.2.3.2. Dil ve Anlatım

Nitekim **Eroğlu**'nun şiiri, **Yûnus Emre** çizgisinin devamı olması ve bâzı mahallî ifâde ve değerleri günümüze taşıması açısından kültür târihimize önemli katkılar sağlayacak niteliktedir. Kaldı ki, bu şiirler, o günün insanına, aşk ve ahlâk dilimizin kurucusu **Yûnus Emre** gibi, *vahdet-i vücûd* ve *ledûn ilmi*yle ilgili anlaşılması güç ve girift pek çok konuyu, hiç de basite düşmeden, en sâde ve anlaşılır ifâdelerle anlatmaktadır. Onun şiirleri, okuyucusuna, İslâm tasavvufunun dinamizmini, aşk, yaratılış, varlık ve bilgi anlayışını öğreten; ilâhî ahlâka ve kozmik bilince en kolay yoldan nasıl ulaşılabileceğine dâir ipuçları veren bir anlatım gücüne sâhiptir. Yine **Eroğlu Nûri**, şiirlerinde, devrinin tutucu, donuk ve akılcı zihniyetine karşı, ısrarla sevgiyi, gönül yapmayı ve hakîkati öğütlemektedir. İşte konuya bu açıdan bakınca, yukarıda saydığımız ve benzeri özellikleri sebebiyle **Eroğlu**'nun şiirleri, "*Türkçe'nin zaferi*" olarak kabul edilmesi gereken nitelikte görülmektedir.⁶⁹

Yûnus Emre çizgisini devam ettiren sūfî-şâirlerden olan **Eroğlu Nûri**, eserlerinde, dil ve kültür tarihi araştırmaları açısından önemli sayılacak bâzı mahallî ve arkaik kelimeler kullanmaktadır. Eski Türkiye Türkçesi'nden izler taşıyan bu tür kelimelerden bazıları ve anlamları şöyledir:

- Azıksız Yaya* : Hazırlıksız kişi, yol hazırlığı yapmadan / yapamadan yola koyulan. Eroğlu'nun şiirlerinde, ibâdetsiz kul.
- Basmak* : Bastırmak, üstüne çullanmak, etkisiz hâle getirmek.
- Belek* : Armağan, hediye.
- Durmak* : Kalkmak.

⁶⁸ Tatc1, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, X-XI.

⁶⁹ Tatc1, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, XI.

<i>Evran</i>	: Çok büyük yılan, yedi başlı ejderhâ.
<i>Gütmek</i>	: Takip etmek, izlemek, peşini bırakmamak.
<i>İltmek</i>	: İletmek, ulaştırmak, göndermek.
<i>İrincek</i>	: Erince, ulaşınca.
<i>Kökünü kesmek</i>	: Yok etmek.
<i>Otlamak</i>	: Otlamak, gıdâlanmak, beslenmek.
<i>Ödü sımak</i>	: Çok korkmak.
<i>Saymak</i>	: Kabul etmek.
<i>Sımak</i>	: Kırmak.
<i>Sorucular</i>	: Kabir sorularını soracak olan Münker ve Nekir melekleri.
<i>Söğmek</i>	: Küfretmek, hakaret etmek.
<i>Tınmak</i>	: Aldırış etmek, dikkate almak.
<i>Toylamak</i>	: Ziyâfet vermek.
<i>Turfanda</i>	: Tâze, yeni çıkmış, ilk ürün.
<i>Üşmek</i>	: Toplanmak, bir araya gelmek.
<i>Yalınca</i>	: Çıplak.
<i>Yavaş olmak</i>	: Yumuşak başlı, hilim sâhibi olmak.
<i>Yayak</i>	: Yaya.
<i>Yaylamak</i>	: Yaylalamak.
<i>Yazı</i>	: Ova.
<i>Yirincek</i>	: Yerinen, döğünen, eyvah eden, vah tüh eden.
<i>Yuğunmak</i>	: Yıkanmak, temizlenmek, arınmak.
<i>Yumak</i>	: Yıkamak, temizlemek, arındırmak.

Şiirlerinde kullandığı bu ve benzeri kelimelerin hemen hemen tamamı *Türkçe* olan **Eroğlu**, bu kelime ve deyimleri şiirine taşıırken, *salt gramer mânâsıyla* değil, tıpkı **Yûnus Emre** gibi, ya bir kavramın yerine ya da *mecâzî / metaforik* bir anlam yükleyerek kullanmıştır. Bu özellik, **Eroğlu Nûri**'nin ve onu yetiştiren irfânî ekolün *Türkçe* bilincini gösterdiği kadar, felsefe ve bilim dili olabileceğini de gösterir.⁷⁰

⁷⁰ Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 73-74.

Sûfîler, yaşadıkları rûhî / mânevî halleri bilgiye dönüştürürlerken, genellikle **metaforik (mecâzî / istiâreli / kinâyeli / teşbîhî / sembolik)** bir anlatım tarzına başvururlar.⁷¹ Bu anlamda onların kullandıkları bu **remzî üslûp**, soyut konuların somut kavramlarla ifâde edilmesinden başka bir şey değildir. Bu anlatım tarzında, bilinmeyen, görünmeyen ve mânâ olan değerler; bâzı yönleriyle, bilinen, görünen ve madde olarak algılanan değerlere benzetilmektedir. Örneğin, **rüzgâr (yel)** meydana geldiğinde eşyâyı sarstığı gibi, iç dünyâda oluşan **cezbe** hâli de insanı sarsar. Bu benzerlik sebebiyle **yel, cezbe** ve **aşk** hâlinin **istiâresidir**. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, tasavvufî ve mistik **metaforların** tahlil ve analizinde dıştan içe doğru yönelmek ve ilgili kavramı gönül dünyâsına uyarlayarak çözümlenmek esastır. Her sûfî-şâir gibi **Eroğlu**'nun şiirlerinde de anlamları kendinden önce teşekkül etmiş mânevî bâzı **semboller** bulunmaktadır. Onun şiirlerinde mânevî bilgiler ve haller için birer **mecaz** olarak kullanılan bâzı **metaforlar** ve anlamları şunlardır:

- Âb-ı hayât** : Tanrısal sır. Kâmil insanın verdiği bilgiler.
Âb-ı kevser : Eşyâ ve varlığa dâir sırlar, ilâhî bilgiler.
Ateş (Od) : Aşk, yokluk, fenâ hâli.
Bahçıvan : Şeyh, mürşid.
Bahrî : Balıkçıl kuş. Mecâzen, aşk ve irfan makâmındaki âşık. İlâhî sırları anlamak için tevdih deryâsına girip çıkan ve varlık ve oluşa âit hikmetlerden haberdar olup anlayan kişi.
Bal : Ehlullâhın verdiği telkin, tevhid bilgisi ve sırrı.
Bedr (ay) : İlâhî sıfatlar tecellîsi. Fenâ fi'r-resûl.
Bülbül : Âşık derviş.
Çerâğ (Çıra) : Gönülde meydana gelen tecellîler vâsıtasıyla elde edilen irfânî bilgi.
Dâr : Yokluk, fenâ, benlikten geçme makâmı. Teslîmiyet hâli. Aşkın zirvesi olan sevgilide benliği yitirme hâli.
Dev (Dîv) : Çeşitli hayvânî özelliklere sâhip nefis-i emmâre.

⁷¹ Bu konuda geniş bilgi için bk.: Ögke, *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i Mısırî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*.

- Dokuz maraz* : Dokuz hastalık. Nefsin belli başlı kötü huylarından dokuzu.
- Dolu* : Şarâb. İlâhî aşk ve bilgi.
- Emrâz* : Gönül hastalıkları. Aşk derdi.
- Genc* : Hazîne. Ruh. Tevhid sırrı. İnsânî hakîkat.
- Gül* : Tecellî. Gönülde sevgi, aşk ve ilâhî bilgilerin doğması.
- Kân* : Mâden. Kaynak, menbâ. Cevherin bulunduğu mahal. Ruh.
- Mâden* : Kaynak. Cevherin, özün, hakîkatin bulunduğu menbâ. Hakîkatin bulunduğu mahal, kalb. İnsânî benlik.
- Mehr* : Erkeğin kadına vermesi gereken nikâh bedeli. Mecâzen, Cemâlullâh'a karşı âşıkın mâşuka vermesi gereken cân bedeli.
- Mir'ât* : Ayna. Gönül veya âşıkın mâşuka ulaşmasına vesîle olan mürşid-i kâmil. Kâmil insana âit görüntünün kaybolması, âşıkın a'yân-ı sâbitesinin ortaya çıkması.
- Mürg (Kuş)* : Allah eri, tanrı adamı, ehlullâh.
- Nikâh* : Mânevî nikâh. Kâmil insana biat etmek.
- Nokta* : Hz. Ali sırrı. Ahadiyete âit bilgi. Gaybî hakîkat.
- Sadef ve dürr* : Kabuk ve öz. Beden ve ruh. Kalb ve kalbin hakîkati.
- Sükker (Şeker)* : Tevhid.
- Şehir* : Vücut ve gönül.
- Şifâ* : Kâmil insan ve âşıkta verdiği aşk ve irfan.
- Tıb* : Mürşidin âşıkta telkin ettiği tevhid mayası.
- Umman* : Birlik âlemi. Zât-ı ulûhiyet.
- Üç seccâde* : Dört kapı – kırk makam anlayışında ilk üç kapı olan şerîat, tarîkat ve mârifet.
- Yaban yemişi* : Tasavvuf terbiyesi görmemiş kişi.
- Yaya* : Aşksız, irfansız ve kılavuzsuz insan.
- Yedi iklim* : Nefsin yükseleceği yedi makam. Nefsin yedi tavrı, mertebesi. Yedi basamak.
- Yel* : Aşk, cezbe.
- Yuva* : Beden. Zulmet âlemi, nefis.
- Zencir (Zincir)* : Aşk ve âşıklığın ifrat noktası.⁷²

⁷² Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 74-76.

Eroğlu'nun eserlerinde, çevresinden ve sosyal hayattan alarak kullandığı bâzı kavramlar da bulunmaktadır. Şâirin yaşadığı ortamı, kısmen de olsa tasvir edecek nitelikte olan bu kavramlar, metin içinde, daha ziyâde tasavvufî birer **metafor**, **mecaz** veya **benzetme** unsuru olarak kullanılmaktadır. Mahallî ve tarihî birkaç unsur, dilin edebîleştiği noktayı göstermesi bakımından da önemlidir. Meselâ, bir yerde, “*Mukarreblerle yazıda / Koma kim şeytân azıda*”⁷³ diyerek, “ova” anlamındaki “yazı” kelimesini kullanır. *Elmalı* çevresindeki yazının ve *ekinciliğin* şâirimizin hayâtında yeri olduğu açıktır. Bir başka mısraında: “*Değirmen dâneyi döğer un eyler*”⁷⁴ diyerek, ekincilikten değirmene kadar uzanan “toprağa dayalı” kültürün ipuçlarını verir. Başka bir yerde de “*Koyundan dahi yavaş ol! / Eğer dervîş isen dervîş*”⁷⁵ mısralarıyla, **dervîşin** ipek gibi yumuşaması gereken **huyu**, yavaş **koyuna** benzetilir. **Keçi** ve diğer hayvanlara göre **koyun**, daha mûnis ve uysal yaratılışlıdır. Bunun farkında olmak için çobanlıktan anlamak gerekir. **Yazı (ova)** ve **ekini** tanıyan bir şâir, hâliyle **çobanlıktan** da anlayacaktır.⁷⁶

Ege ve Akdeniz bölgesinde motorlu araçların yaygın olmadığı yakın zamanlara kadar, deve katarları bulunan göçer yörükler vardı. Yüklü seyâhatler, deve katarlarıyla yapılırdı. Doğal olarak hacca da bu deve kervanlarıyla gidilirdi. Buradan hareketle **Eroğlu**, **devrân** ederek **terk** ve **tecrîd** ehli sûfileri, tavaf eden hacılara benzetir:

Yola çıkıp develeri yederler
Mâllar harc edip Ka 'be 'ye giderler
Hâcılar devr ile tavâf ederler
*Dervîş Hû der döner kâfir mi olur?*⁷⁷

⁷³ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 109.

⁷⁴ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 120.

⁷⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 155.

⁷⁶ Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 77-78.

⁷⁷ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 120.

Eroğlu Nûri'nin söylediği: “*Kabrim içre dola misk ü abîrden*”⁷⁸ mısraından, o dönemde yörede, cenâze gömülürken mezara misk ve abîr kokuları konulduğunu öğreniyoruz.⁷⁹

Görüldüğü gibi, **Eroğlu**'nin eserlerinin muhtevâsı, devrin sosyal hayâtıyla ilgili önemli unsurlar da içermekte ve çoğunlukla bunlar, sûfinin rûhî / mânevî dünyâsını ifâde etmek üzere kullanılan *mecâzî* / *metaforik* anlamlara bürünmektedir.

---

⁷⁸ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 125

⁷⁹ Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 78.

3. EROĞLU NÛRİ’NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

3.1. İNSAN ve İNSAN TIPLERİ

Tasavvufun en temel konusu *insan*dır. Tasavvuf, *insan*ı tanıma ve eğitime sanatıdır, desek, yanılmış olmayız. Temelde tasavvuf, *Allah–insan–kâinat (eşyâ)* arasındaki ilişkiyi anlama ve yorumlamaya çalışır. İnsan da kendini yaratan Rabb’ini tanımak ve O’na kulluk etmek için yaratılmıştır. İşte bu kulluğu en mükemmel seviyeye çıkarma çabasının adıdır, tasavvuf.

İçinden geldiği tasavvufî gelenekte de görüldüğü üzere, **Eroğlu Nûri** de *insan*ın, yaratıkların en şerefli ve üstünü olduğu görüşündedir. Ona göre *insan*, kâinattaki bütün varlıkları öz olarak içinde barındıran bir *varlıklar numûnesi*dir. O bunu şöyle açıklar:

“*İnsan*, *nüsha-i kübrâ*dır. Yaratılmışların tamâmı, yâni mâsivâ, her bir insanın içinde mevcuttur. Onun için *insan*, *âlem-i kübrâ*dır.”¹

Tasavvuf felsefesini yaşayan ve bir tekke şâiri olan **Eroğlu**, eserlerinde *altı tip insandan* söz eder: Bunların *ilki*, *nefs-i emmâre*sine köle olan, onun tâbiriyle *hayvan insan*; *ikincisi*, zühd ve takvâ ehli gibi görünen, ancak işin kabuğunda kalıp özüne inemeyen şekilci / merâsimci *zâhid (vâiz)*; *üçüncüsü*, zühd ile irfân arasında gidip gelen, ancak kendini tevhîdi bilmeye yönelten ve bunun için de aşk yolundan başka bir yol olmadığını anlayan *âşık derviş*; *dördüncüsü*, tevhîdi bilen, Hakk’a doğru seyreden ve Hakk’ı anlayan *ârif*; *beşincisi*, bütün mânevî mertebeleri tamamlayarak Hak ile birlikte seyreden ve kemâl sıfatlarıyla

¹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarikat*, 40.

donanan *insan-ı kâmil*; *altıncısı* ise, bu kâmil insanlardan, kendilerine Hak yolcularını irşad görevi verilmiş *mürşid-i kâmil*lerdir.²

Şimdi bu *insan tiplerinden ilk beşini*, **Eroğlu Nûri**'nin eserlerinde yer aldığı kadarıyla burada anlatmaya çalışacağız. *Altıncı sınıfta* yer alan *mürşid-i kâmil*, tasavvuf eğitiminin en temel unsurlarından biri olması hasebiyle, bu çalışmada müstakil bir başlık olarak ayrıca ele alınacaktır.³ *Üçüncü sınıfta* yer alan *âşık derviş* tipini ise, tasavvuftaki klasik *mürid / derviş* kavramından farklı yönleri bulunduğundan dolayı⁴ burada ele alacağız.

3.1.1. Hayvan İnsan

Hayvan insan, nefs-i emmârenin her türlü özelliklerini sergileyen, mânâ yoluna girmek şöyle dursun, buna tahammül bile edemeyen ve yaratılış gâyesinden haberi olmayan, yeme-içme, nefsânî istek ve arzularını tatminden başka bir şey düşünmeyen insan tipidir. Bu tür insanlar, bir irfan ve aşk yolu olan tasavvufu da red ve inkâr ederler. Onlar, âdetâ yol azığına yanına almadan yolculuğa çıkan (yâni, Allah'ı bilip tanıma ve O'nun emirlerini yerine getirme çabasına girmeksizin âhirete doğru yol almakta olan) *azıksız yayalar* gibidir:

Bu yola döymez azıksız yayalar

*Aşkı yok kişiyi hayvân sayalar*⁵

Eroğlu Nûri, Kur'an'daki: "*İşte böyleleri hayvan gibidirler; belki daha da aşağılıktırlar*"⁶ âyetinden⁷ aldığı ilhamla bu tür insanlara *hayvan insan* adını takmış olmalıdır. Zira konuyla ilgili âyetlerden de anlaşılacağı üzere bu tip

² Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 78-79.

³ Bk.: Bu çalışmanın "**Şeyh / Mürşid**" başlığı.

⁴ Bk.: Bu çalışmanın "**Mürid / derviş**" başlığı.

⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 152.

⁶ Âyetin tamamı (meâlen) şöyledir: "*Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar, hayvanlar gibidir; hattâ daha aşağılıktırlar. İşte asıl gâfiller onlardır.*" (A'râf, 7/179).

⁷ Benzer bir âyet de şöyledir: "*Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten (söz) dinleyeceğini, yâhut düşüneceğini mi sanıyorsun? Hâyır! Onlar hayvanlar gibidir; hattâ onlar, yolca daha da aşağılıktırlar.*" (Furkan, 25/44).

insanlar, kalpleriyle hakîkati kavramazlar, hakîkati görmezler ve hakîkate kulak vermezler. Kısacası onlar tam bir *gaflet* içerisindeyler, yanlış yoldadırlar ve dolayısıyla da *yolca hayvanlardan daha da aşağılıktırlar*.

Onlar, mutasavvıfların insanlara bildirdiği ve tavsiye ettiği mârifet ve hakîkate kulak tıkadıklarından dolayı, âdetâ *konuşan hayvan (hayvân-ı nâtık)* hükmündedirler:

Ne bilsin sırrımız hayvân-ı nâtık?

Çün olduk emr-i Hak ahbine sâdik

Usûlüyle biziz Allah'a âşık

Bugün bize Abdülvehhâblı derler⁸

3.1.2. Zâhid (Vâiz)

Allah'a çokça ibâdet ediyormuş, zühd ve takvâ ehliymiş gibi görünmekle birlikte *zâhid*, gönül, aşk, mârifet ve hakîkat konularının dışında kalmış kimsedir. İşin özüne inemeyip kabuğunda kalmış, dîni birtakım şekli merâsimlerden ibâret sanan şekilci / merâsimci bir kişiliğe sâhiptir. O, kalbini dünyâ süsüyle ve dünyâlıklarla (*nakış*) doldurmuştur; fakat *Nakkâş*'tan hiç haberi yoktur. Buna rağmen, bildiğini sanarak insanlara dedi-kodu kabilinden konuşur durur. Onun bu yaptığı, laf ebeliğinden başka bir şey değildir:

Zâhidin kalbin ihâta eylemiş nakş-ı midâd

Hâle tebdil eylemez ol kıyl u kâl üstündedir⁹

O, Cenâb-ı Hakk'ı gönül yoluyla idrâk edemediği için, verdiği kuru vaaz ve nasihatler de hiç etkili olmaz. Zira, anlattığı şeyin hakîkatinden kendinin bile haberi yoktur:

Müessir mi olur vâizin nushu?

Derûnu hâl-i vicdân olmayınca¹⁰

⁸ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 174.

⁹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 149.

¹⁰ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 128.

İnsanlara verdiği vaaz ve nasîhate kendisi bile uymayan bu tür şekilci *vâiz* ve *zâhid*lerin aslında bütün arzuları, âhirette insanlara Allah tarafından vaad edilen cennetten başka bir şey değildir. **Eroğlu Nûri**, zâhidin bu isteğini, devrin sosyal şartlarını da göz önünde bulundurarak, mecâzen, bağ ile bostan satın almak arzusuyla koşturan insana benzetir.¹¹ Oysa âşika aşk şarâbını sunabilecek insan, kâmil bir şeyhten başkası olamaz:

Zâhidin murâdı, bâğ ile bostân

Tecellî âşika, tesellî dostdan

Sunar aşk şarâbın, cân olur mestân

*Benim şeyhim gibi, ulu şeyh olmaz*¹²

Eroğlu'nun yaşadığı dönemin en önemli tartışma konularından biri de *devrân ile zikretmenin* doğru olup olmadığı meselesidir. *Halvetiyye*, zikrini hem *kıyâmî* (ayakta) ve hem de *kuûdî* (oturarak) icrâ eder. Bu yolun sâlikleri, kıyâmî zikirlerini *devrân* ederek, yâni dönerek yaptıkları için, *Halvetîler*'e "*Devrânîler*" de denmiştir.¹³ *Devrân* ederek ibâdet etmeleri sebebiyle gerek **Eroğlu** ve gerekse onun silsilesinden gelen sûfîler, şerîat makâmında takılıp kalan *zâhid*lerin hücûmuna uğramışlardır.¹⁴ Onların bu müdâhalelerine **Eroğlu Nûri**, bir şiirinde şöyle karşılık verir:

Ehl-i şevke ta'n eyleyen zâhidler

Derviş Hû der döner, kâfir mi olur?

Bu dahle vâris olan mücâhidler

*Mü'min Hû der döner, kâfir mi olur?*¹⁵

3.1.3. Âşık Derviş

Eroğlu Nûri, nakarat dizesi "*Eğer dervîş isen dervîş*"¹⁶ ve "*Kim dervîş ise*"¹⁷ olan iki ayrı şiirinde, *âşık dervîş* tipinin de portresini çizer:

¹¹ Tadcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 80.

¹² Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 35; a.mlf., *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 105.

¹³ Bu konuda geniş bilgi için bk.: Bu çalışmanın "*Devrân ve Semâ*" başlığı.

¹⁴ Tadcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 80.

¹⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 120.

Buna göre **âşık derviş**, sevgi ve aşk ehlidir. Gözü Hak'tan başkasını görmez ve gönlü başkasına kaymaz. O, kalp kırmayan, gönül yıkmayan, özü ve sözü doğru, yüzü nurlu, dilinde zikri, gönlünde dostu, içiyle ve dışıyla Kur'an'la bütünleşmiş bir kişidir. O, her zaman istikâmet, azîmet ve nefse muhâlefet üzeredir. Onun uykusu ibâdet olup, aslâ benlik dâvâsı gütmez. Duâsı da makbûldür.

O, dövence karşılık vermez; sövene hiç aldırış etmez, hattâ ona hayır duâda bulunur; övene de aldanmaz. Onun en önemli vasfı, “aşka yâr olup, gönül meyvesini toplaması”dır. Bu da onun güçlülere, zorluklara göğüs gerip katlanması ve sabretmesiyle olur. Ona muhâlefet eden biri onun huzûruna gelse, gönlündeki bütün isyan pasları silinir. O, aşk yolunda cânını verse şehid, kalsa gâzîdir.

Âşık derviş, **H. Eyyûb** (a.s.) gibi dertlidir. Her türlü ayıptan, kinden, kibirden, hasedden arınmıştır. Huyu hamur gibi yumuşak, sözleri baldan tatlı, kademi kutludur. Hakk'a nazırın geçiren kişidir; Rahmet mazharıdır. O, ilâhî tevhid sırrını kavramış bir **Noktavî**'dir. Benliğini Hakk'a teslim etmiştir. Bu yüzden o, sıradan insanlar (avâm) gibi ölmez; çünkü o, zikr-i ilâhî ve aşk ile ebedî diriliği yakalamıştır. Dolayısıyla **âşık derviş** için artık hüznün ve korku da söz konusu değildir.

Dostlar, cânân ilinden

Bize dervişler geldi

Ballar tamar dilinden

Bize dervişler geldi

diye başlayan bir şiirinde¹⁶ de **Eroğlu**, seyâhate çıkan bir grup **âşık dervişin** kendisini ziyârete geldiğini bildirmektedir. Onun tasvir ettiği bu **âşık dervişler**, bâtn ehli birer sûfî olup, başlarında da alnında nur parlayan ak sakallı bir pîrin bulunmaktadır. Bunların dillerinde zikir, ellerinde tesbih ve bellerinde kemer

¹⁶ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 154-155.

¹⁷ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 155-159.

¹⁸ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 171-172.

vardır; sürekli zikir hâlinedirler. Sözleri, o zamana kadar duyulmamış “*turfanda*” sözlerdir:

*Dost bâğçesin yaylarlar
Turfandalar söylerler
Allah'ı zikr eylerler
Bize dervîşler geldi*

Bülbüle benzetilen **âşık ve zâkir dervişin** gönlünde, dâimâ **muhabbet gülleri** (mârifet bilgileri) biter:

*Muhabbet gülleri bite
Cân bülbülü anda öte
Müsemâ ol ism-i zâta
Eğer dervîş isen dervîş¹⁹*

Bir yerde de **Eroğlu, âşık dervişleri**, aşk ve mârifet deryâsına dalan **bahrîye** (balıkçıl kuş) benzetir:

*Eroğlu erin bulup
Cümle varını verip
Ancalar bahrî olup
Daldı bu dervîşliğe²⁰*

Eroğlu'nun şiirlerinde tasvir ettiği **âşık**, Hakk'a âşık olmuş **derviştin** başkası değildir. O, bir yerde: “*Nidâ etdim, gelsin âşık olanlar / Hakk'a gidenlerin yoludur, tevhîd*”²¹ diyerek, Hak âşıklarını tevhid yoluna çağırmaktadır. Cezbeli halleriyle **devrân** edip zikreden **âşıklar**, bânî ilminden haberi olup cemâlullâha sevdâlıdır. Onlar, dost aşkı için dâra çekilip can ve baştan geçmeyi göze alabilen **Hallâc-ı Mansûr** gibi bir meşrebe sâhiptirler.²²

Âşık derviş tipinin tasvir edildiği bir **Eroğlu** şiiri de şöyledir:

¹⁹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 155.

²⁰ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 124.

²¹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 113.

²² Tatçı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 84-85.

Âşıklar cihânda hoş zâr ederler
Ârifler sohbeti envâr ederler
Âşıklar gece gündüz zikr ederler
Şeytânı mekrinden bîzâr ederler
Âşıklar ârdan nâmûsdan geçerler
Hod-bînler darb-ı zikre âr ederler
Ehl-i kâl ahyânen anar tevhîdi
Âşıklar her nefes tekrâr ederler
Kimileri kaldı hûr-ı cenânda
Âşıklar zâtını ikrâr ederler
Âşıklar ma 'şûka vuslat bulucak
İlm-i ledünnîden güftâr ederler
Eroğlu, âşık ol, vuslat dilersen
Âşıklar menzilin dîdâr ederler²³

3.1.4. Ârif

Eroğlu Nûri'nin eserlerinde **ârif** tipinin en önemli özelliği, "*Hak sırrını anlaması*"dır.²⁴ Ölmeden önce ölümü gerçekleştirip Hakk'ın dîdârına eren **ârifler**, kendilerine özgü halleri sebebiyle diğer insanlardan ayrılırlar:

Ârifin kesbini gördüm özge hâl üstündedir
Öldüler ölmezden öndin bunda sâl üstündedir²⁵

Âşıklar, bekâ bilgisine ulaşırlarsa birer **ârif** olurlar:

*Hâlin anlan, **Eroğlu** 'nun sözünden*
Tıfl-ı ma 'nâdır, söyleyen özünden

²³ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 141-142.

²⁴ Tıfçı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 85.

²⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 149.

*Sülûk ile zikr-i kalbî yüzünden
Âşıklara bâkî irfân gerekir²⁶*

İrfan sâhipleri, eşyânın sırrına vâkıf olduklarından, her an hakikat güllerini dermektedirler. Onlar, Allah'ın dışındaki her şeyden geçmişler, asıllarına dönmüşler ve cemâl-i ilâhîye ermişlerdir:

*Geç Eroğlu mâsivâdan, aslına ulaşıgör
Menzili âriflerin zât-ı Cemâl üstündedir²⁷*

Eroğlu'nun verdiği bilgilere göre, Cenâb-ı Hakk'ın *âşık* ve *ârif* kulları, *hâlen tecellîye* mazhar olurlar. Bunlar, dünyâda lüzumlu olan şeylerden vaz geçtiklerinden, halk içinde horlanıp adları *deliye* ve *mecnûna* çıkabilir. Zâhirleri virân olur... Zâhirde kalıp Allah aşkından nasîbini alamamış kimseler, *âriflerin* arkalarından dedi kodu yaparlar.²⁸

3.1.5. İnsan-ı Kâmil

Hakk'a delîl olan, peygamberlerin vâris ve vekilleri²⁹ konumunda bulunan *insan-ı kâmil*, Eroğlu'nun: "*Kefîl oldu bize, vuslat-ı dosta*"³⁰ dizesiyle ifâde ettiği, Hak yolcularına rehber olan olgun kişidir. Peygamberlerin ve özellikle de Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bütün özellikleri (*hakikat-i Muhammediyye / rûh-i Muhammediyye*), *insan-ı kâmil*lere intikal etmiştir.³¹

Bu gerçeği, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) medhettiği bir şiirinde **Eroğlu Nûri** şöyle dile getirmektedir:

*Sen **ebu'l-ervâh**sın ey cân, aslımızsın ma'nâda
Hamdü lillâh, olduk ümmet, **kâmil insân** Mustafâ³²*

²⁶ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 123.

²⁷ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 150.

²⁸ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 59.

²⁹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 47.

³⁰ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 113.

³¹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 47.

³² Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 143.

Kâmil insan, toplumla ve insanlarla çelişkiye düşmeyen ve ağzından yalan, yanlış ve çelişkili sözler çıkmayan kişidir: “**Kâmil insân olan hilâf söylemez.**”³³ Çünkü o, kalbini Cenâb-ı Hak’tan başka her şeye kapatmış; gönül evinin kapılarını yalnızca Allah’a açmış gerçek îmân sâhibi bir kişidir:

Bulunmaz kâmil-i insân u îmân

*Kulûbü beyt-i Deyyân olmayınca*³⁴

İnsan-ı kâmil, Hak yolunda vuslatı gerçekleştirmiş zirve şahsiyettir:

Bizim tevhîdimiz cümleye şâmil

Bu yolda müntehî insân-ı kâmil

Hem biziz ledünnî ilmiyle âmil

*Bugün bize Abdülvehhâblı derler*³⁵

Bu yüzden de o, âyet ve hadislerin hem zâhirî ve hem de bâtinî mânâlarına vâkıftır. Bu sebeple onların sözleri ve gösterdikleri yol, Kur’an ve sünnetin dışında değildir:

“**İnsan-ı kâmil**in sözleri, cevapları ve irşadları, Kur’ân’dan, hadîsten ve icmâ-ı ümmetden taşra değildir. Taşra olan makbul değildir. Sözlerinin kimisi Kur’ân’ın ve hadîsin zâhirî mânâsıdır; kimisi de bâtinî mânâsıdır.”³⁶ İşte, insanlara Kur’ân’ın zâhirî ve bâtinî anlamlarını en güzel şekilde öğretip anlatabilecek kişi, **insan-ı kâmil**dir.³⁷

Tevhîdin hakîkati de **insan-ı kâmil**in himmetiyle kalbe yerleşir.³⁸ Çünkü insan-ı kâmiller, elest bezminde tevhîd ve usûl-i esmâ ile ahitleşip sözleşmiş insanlardır. Bunu müellifim şöyle anlatır:

“**Ashâb-ı yemîn** bölüğünden **mukarreb, ehlullâh** ve **enbiyâ**, hakîkatle “*kâlu belâ*” dediler. O anda **usûl-i esmâ** (isimlerin asılları), nûrânî hikmet sıfatıyla nutka gelip: “*Yâ Rab, bizimle seni zikr etsinler. Usûl-i esmâ çeken bu*

³³ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 121.

³⁴ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 131.

³⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 174.

³⁶ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 48.

³⁷ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 22.

³⁸ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 41.

zâkirlerin kalblerini, mücellâ ve musaffâ kılıp, onları yakîne getirip müsemâyâya dönüştürelim; yâni, likâullah bulduralım. Zâtının nûru deryâsında yok edip sırfa ve hüve hüve'ye mazhar düşürelim” diye kefil oldular. *Ashâb-ı yemîn*in güzîdelerinden olan *mukarreb* ve *ehlullâh*ın hakîkatlerinin tamâmı: “*Kâlu belâ*” dediler. Gerçeği bilen *insân-ı kâmiller* katında *ezelî ahid* budur.”³⁹

Eroğlu Nûri, eserlerinde, başta kendisini yetiştiren Vâhib-i Ümmî ve Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî olmak üzere, ismi Kur'an'da geçen Hz. Süleyman, Lokman ve Hızır'ı; ilk İslâm sûfilerinden İbrâhim Edhem ve Hallâc-ı Mansûr'u, karakteristik özelliklerini vurgulayarak birer *insan-ı kâmil* modeli olarak sunar.⁴⁰

3.2. NEFS

Sözlükte “can, benlik (öz-kendi), ruh, aşağılık duygular” gibi anlamlara gelen *nefs*, tasavvufî olarak kulun kötü huyları (*ahlâk-ı zemîme*) ve çirkin vasıfları, bu kötü duygu ve huyların yeri olan soyut merkez (*latîfe*) gibi mânâlar taşır. Herhangi bir canlının zâtını ve mâhiyetini ifâde etmek için de kullanılan *nefs* kavramı, mutlak mânâda tamlamasız ve yalın halde kullanılırsa, sürekli kötülüğü emredici özellikteki *nefs-i emmâre*⁴¹ anlamını taşır. Ancak *nefs*, tasavvufî eğitim ve mânevî terbiye sâyesinde, taşıdığı kötü vasıflardan arındırılıp *levvâme*, *mülhime*, *mutmainne*, *râziye*, *marziyye* ve *kâmile* (*safîyye*, *zekiyye*) gibi daha üst mertebelere yükseltilebilir. Nefsin bu yedi tavrına (görünümüne) *atvâr-ı seb'a* adı verilir.⁴²

Eroğlu Nûri'ye göre insan, *ruh* ile *nefs*in bileşiminden oluşmuş bir varlıktır. Kur'an-ı Kerîm'deki “*Biz insanı en güzel sûrette yarattık; sonra onu*

³⁹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 25.

⁴⁰ Tatçı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 86.

⁴¹ Bk.: Yûsuf, 12/53.

⁴² Bk.: Abdürrezzâk Kâşânî, *Letâifü'l-A'lâm fî İşârâti Ehli'l-İlhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, Çev.: Ekrem Demirli, İstanbul, 2004, 557-559; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1991, 368-369; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 545-549; Ahmet Ögke, *Kur'an'da Nefs Kavramı*, İstanbul, 1997.

aşağıların en aşağısına gönderdik”⁴³ âyeti buna işâret etmektedir.⁴⁴ Dolayısıyla insanın *rûhânî* özellikleri *iyi ve güzel* hasletlerini, *nefsânî* nitelikleri de *kötü ve çirkin* yönlerini oluşturmaktadır. Esâsında insan, *ruhlar âlemindeyken* iyiliği / güzelliği bozulmamış, sâfi bir haldeyken, sonra aşağıların en aşağısına indirilince durum değişmiştir. Bu bozulmayı müellifimiz şöyle açıklar: “İnsan, *esfel-i sâfilîne* reddolunup indirildiğinde, *nefs* âsi, Hannâs (şeytan) da mübâşir oldu. Ve *akl-ı maâş* (*beşerî / fizikî / dünyevî / geçimlik akıl*) ile *nefs-i maâş* vücut âleminde ittifak ederek hüküm yürüttü. Meşrû olmayan fiillere yeltendiler. *Nefs* bunlara, Hak ile olan ezeli ahdi unutturdu.”⁴⁵

Nefsinin kötülüklerinden haberdar olan sûfi-şâirimiz, onun elinden neler çektiğinin farkındadır ve ondan kurtarması için Cenâb-ı Hakk’a yalvarmaktadır:

Dirîgâ bu nefs elinden âh u vâh
Diler kim dâimâ işleye günâh
Rahîmsin rahmetin çokdur pâdişâh
Dilim gönlüm bir dem senden ayırma

Nefsin kötülüklerinden kurtulmanın yolu, kâmil bir mürşide bağlanmaktan geçer. Bu durumu yakînen bilen **Eroğlu**, insanları *nefs terbiyesine* dâvet eder:

Nefsin diri, cânın haste
Var, mürşidden devâ iste
Gönülden gidilir dosta
Gel beri, yol öğreysin

Ur kalbe tevhîd asâsın
Emmâre kökün kesesin
Dilersen nefsi basasın
*Gel beri, âl öğreysin*⁴⁶

⁴³ Tîn, 95/4-6.

⁴⁴ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 24.

⁴⁵ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 40-41.

⁴⁶ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 126.

*Dîv-i nefsin yayıldıp basasın
Emmârenin bed-hûların kesesin
Hakk'a doğru türlü yollar açasın
Sildir cân gözünün perdelerini⁴⁷*

Nefs terbiyesi, kişinin kendi başına başarabileceği bir iş değildir; âdetâ aşılması çok güç, büyük bir *kale* gibidir. O kaleyi fethetmek için, mutlaka bir müşidin *zikir telkînine* ihtiyaç vardır:

*Bu nefsin kal'ası gâyet uludur
Ölmez sözü Hakk'ın gerçek kuludur
Âr yolu değildir, bu er yoludur
Gelin Hû diyelim, cân u gönülden*

*Bu nefsin kal'ası yüce, çıkılmaz
Hak'dan yana hicâb olmaz, bakılmaz
Dil ucuyla ol demekle, yıkılmaz
Gelin Hû diyelim, cân u gönülden⁴⁸*

Eroğlu, *nefsi* ve *nefsin yedi mertebesini*, bulduğu en küçük bir fırsatta insanı parçalamaya çalışan *yedi başlı* bir *ejderhâ* metaforuyla izah eder:

“*Nefs*, insanın vücudunda *yedi başlı bir evrandır*.⁴⁹ Her bir başında insanın bir ismi vardır. *Evvelki* başına *nefs-i emmâre* denir. Büyük günahlara emredicidir. Âyette şöyle denmiştir: “*Ben nefsimi temize de çıkarmıyorum. Çünkü nefis, gerçekten şiddetli kötülüğü emreder...*”⁵⁰ Telkin edilen tevhid (*lâ ilâhe illallâh*), *emmâre*yle gazâ eder. Kötü sıfatlar güzel ahlâka dönüşmeye başlar. Sâlik, bunu gönül gözüyle görür. *İkinci* başına *nefs-i levvâme* derler. Nefsin *melâmetliği* sıfatıdır. Âyette, “*Kendisini knayan nefse andolsun ki...*”⁵¹ denilmektedir. Nefsi bu makâma gelen, onunla ikinci ism-i zât (*Allah*) ile gazâ eder. *Melâmetliği*, onu önceki kötü sıfatlarından kurtarır. Keşf ü kerâmete düşürür. *Üçüncü* başına *nefs-i*

⁴⁷ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 139.

⁴⁸ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 138.

⁴⁹ *Ejderhânın Antalya / Elmalı bölgesindeki yöresel adı evrandır*. Bk.: Ögke, *Elmalı Erenlerinde Mânâ Dili*, 202.

⁵⁰ Yûsuf, 12/53.

⁵¹ Kıyâme, 75/2.

mülhime derler. Hakk'ın *aşk* ve *ilhâmı* bu sıfatta tecellî eder.⁵² Üçüncü ism-i zât “*Hüve*”nin telkîni onu gazâ eder. *Aşk*, *muhabbet* ve *ilhâm-ı Rabbânî* kapıları bu makamda açılır. *Dördüncü* başa *nefs-i mutmainne* denir. Nefsin tekebbürlüğü, ucub, gurur ve enâniyeti sıfatıdır. *Dördüncü* ism-i zât olan “*Hakk*”ın telkîni onu gazâ eder. İnsan, bu ismi zikrederek benlikten kurtulur ve *mutmainne* bulur. *Nefsi mutmainne* olan kişiye artık *sûfî* denebilir. Bu nefis hakkında Kur'an'da “*Ey huzûra eren (mutmain) nefis...*”⁵³ denmektedir. *Beşinci* başına *râziye* derler. Kulun nefsinin, Hakk'ın kazâlarına *râzı oluculuğu* sıfatıdır. Kişiye burada beşinci ism-i zât olan “*Hayy*” ismi telkin edilir. İnsan bu isimle gazâ eder. Kur'an'da: “*Râzı olmuş ve kendinden razı olunmuş olarak Rabb'ine dön!*”⁵⁴ âyetinde de belirtildiği üzere mânâ yolcusu, bu mertebede Hakk'ın kazâlarına, emrine ve nehyine *râzı* olur; islâh olur. *Altıncı* başına *marziyye* derler. *Hakk'ın kulundan râzı oluculuğu* sıfatıdır. Kişiye burada altıncı ism-i zât olan “*Kayyûm*” telkin edilir. İnsan bu isimle gazâ eder. O halde devam üzere *Hakk'ın rızâsına* mazhar olur. Ve pek çok seyr ü sülûk hâsıl ve hem vücûduna ârif olur. Sonra, ezelfî hilkatinde konuldu ise, kendisine mânevî yetkiler de verilir. Allah'ın emriyle ve Resûlullah yüzünden hem *raziye* ve hem *marziyye* olup aslına rücû eder. *Marziyye nefis* sâhipleri için Kur'an'da: “*Râzı olmuş ve kendinden râzı olunmuş olarak Rabb'ine dön!*”⁵⁵ denilmektedir. *Yedinci* başına *nefs-i safiyye* derler. İnsanın îmânı bu dâirede kemâle ulaşır. Bu makamda kişiye, yedinci ism-i zât olan “*Kahhâr*” ismi telkin edilir. İnsan bu makamda esmâ ve mücâhedesıyla, nefsinin sıfatlarıyla gazâ eder. İrfânı kemâle ulaşır ve *insan-ı kâmil* olur. Nefsinin bütün yönleriyle bilir; “*Men arafe nefsehû*”⁵⁶ olur. Diğer taraftan “*Küllü şey'in hâlikün (O'nun yüzü(zâtı)ndan başka her şey yok olacaktır)*”⁵⁷ âyetinin tahtında münderic olur. *Nefsin yedi dâire*deki bütün kötü sıfat ve kuvvelerine fenâ vermek ile *nefsi*

⁵² Şems, 91/8.

⁵³ Fecr, 89/27.

⁵⁴ Fecr, 89/28.

⁵⁵ Fecr, 89/28.

⁵⁶ “*Kendini bilip öğrenen Rabb'ini hakkıyla bilir*” meâlindeki bu söz mutasavvıflarca çok zikredilir... *Nehcü'l-Belâğa* şerhinde Hz. Ali'ye âit gösterilen bu ibâre, İbn Teymiyye'ce *mevzû hadis* sayılmıştır. *Sefînetü'r-Râğıb*, s. 149'da ise *hadis* olmadığı, **Ebû Bekr er-Râzî**'nin sözü olduğu kayıtlıdır.” (Es'ad Coşan, *Hacı Bektaş-ı Velî-Makâlât*, İstanbul, ts., 29, “1” numaralı dipnot).

⁵⁷ Kasas, 28/88.

acze düşer. **Fakr-ı tâmm** hâsıl olur. Hz. Peygamber, bu makamda: “*Fakr tamamlandığı zaman, Allah ile vuslat olur*” buyurmuştur. Bu söz, insan ne zaman aczde fakr-ı tâmma erse, ol gönülde Allah kalır, demektir. O halde mânâ yolcusu, “*fe-kad arafe rabbehû*” olur.”⁵⁸ Yine “Hz. Peygamber, dünyâ, âhiret ve dîdâr ehli kişiler hakkında şöyle buyurmuştur: “*Dünyâ ile âhirete fenâ vermeyince ehlullah makâmına erişilmez.*” Zira **ehlullah**, **nefsini** terk ederek bu makâma ulaşmıştır. Bu mânâyâ vâsıl olmayanlar, “*fe-kad arafe rabbehû*” olmaz. Bilinmelidir ki, şer‘-i şerîfin nihâyeti “*men arafe nefsehû*”dur. Bu mânâyâ vâsıl olmayınca şerîat bütün olmaz.”⁵⁹

Eroğlu Nûri, burada temas ettiği **nefsin bilinmesi (ma‘rifet-i nef)** konusunu, tâkipçisi olduğu tasavvufî çizgideki **dört kapı-kırk makam** anlayışı çerçevesinde izah eder:

“Hakikat ehli, “*Nefs, üç mertebede bilinir*” demişlerdir: **Şerîat bilmesi:** **Nefsin** tamâmıyla şerîata aykırı fiillerinden vaz geçmektir. **Tarîkat bilmesi:** **Nefsin** meşrû olmayan fiillerinden meydana gelen kötü sıfatlarını, *ayne’l-yakînde* amel ateşiyle yakarak, nûr ile güzel sıfatlara dönüştürmektir. **Hakikat bilmesi:** **Nefsin** güzel sıfatlarını dahi **fenâ** verip “*fakirlik tamamlandığında o Allah’tır*” hadîsinin mânâsını hâl edinip, insanın kendisini bütün yaratılmışlar içinde yok bilmesidir. İnsan, o zaman **fenâ ender-fenâyâ** mazhar düşer. Zirâ **fenânın** içi **bekâdır**. Bekânın içi **bekâdır**.”⁶⁰

Kendinden haberi olmadığı halde, **nefsini bilme** iddiâsında bulunanlara, **Eroğlu Nûri**’nin söyleyecekleri vardır:

Ey “nefsimi bildim” diyen, Sübhân’dan haberin var mı?

Zâhir-bâtın, nedir ma’nâ, Kur’ân’dan haberin var mı?

Ten diliyle ikrâr edip cümle Hak olan nesnedir

Tıfl-ı ma’nî, zikr-i kalbî, îmândan haberin var mı?

⁵⁸ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 41-43.

⁵⁹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 46.

⁶⁰ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 46.

*Gir gönüle, taşra kalma, **yedi iklimden** haber al*
Hakka'l-yakîn sana farzdır, Rahmân'dan haberin var mı?

Nüsha-i kübrâdır insân, hazînedir cümlesine
Arşdır mü'minlerin kalbi, seyrândan haberin var mı?

Girip vücûdun şehrine, tecellîye mazhar olup
Şâbbü'l-emred denilen insândan haberin var mı?

Şer'-i şerîfin ameli sebep-i cennetdir ahî
*Zâta delîl **yedi esmâ**, bürhândan haberin var mı?*

Dokuz kat kalb emrâzının şifâsın isteyen gelsin
*Eroğlu tîb kitâbıdır, **Lokmân**'dan haberin var mı?*⁶¹

3.3. KALB / GÖNÜL

“Çevirme, döndürme, değiştirme” anlamlarına gelen ve genellikle **gönül** ve **vicdan** ile yakın anlamlı olarak kullanılan **kalb**, insanın ilâhî hitâba muhâtap olma mahallidir. Bundan, insanın canlı kalmasını sağlayan ve vücûddaki kan dolaşım sisteminin merkezi olan et parçası kastedilmemektedir. **Gönül**, Farsça *dil*, *derûn*; Arapça *kalb*, *hâtır*; Türkçe *yürek* kelimeleriyle karşılanmaya çalışılan bir kavramdır. Dînî ve tasavvufî bağlamda keşf, bilgi, duygu, düşünce ve ilhâmın kaynağı ve aracı olan **gönül**, tasavvuf düşüncesinde, yere ve göğe sığmayan Cenâb-ı Hakk'ın evidir. İlâhî isim ve sıfatların en mükemmel şekilde tecellî ettiği yer olan **gönül**, bu özelliğiyle bir *aynaya* benzetilmiştir. İnsan, **kalb / gönül gözü**yle gaybe ve ilâhî sırlara âit hususları görür.⁶² Şurası da unutulmamalıdır ki, Türk Tasavvuf edebiyâtının ürünü olan eserler incelendiğinde, **gönül** kavramının, salt dînî literatürdeki **kalb** vb. kavramlarla bire bir eş anlamlı olarak kullanılmadığı görülmektedir. Zira **gönül**, insanları birbirinden ayıran en temel özelliktir. Nasıl ki **akıl**, insanı başka varlıklardan ayırıyorsa; **gönül** de ilâhî varlık karşısında insanların derecelerini belirleyen yegâne unsur konumundadır. Yüce

⁶¹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 152-153.

⁶² Bk.: Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 274.

Allah'ın teşrîî (dîne âit) ve tekvînî (varoluşa ve yaratılışa âit) âyetlerinin (işâretlerinin) en iyi biçimde anlaşılıp kavrandığı yer, **gönül**dür.⁶³

Eroğlu Nûri'ye göre hakîkî dost olan Cenâb-ı Hakk'a, ancak **gönül yoluyla** ulaşılabilir. Ancak bunun için **gönlün** diri, **nefsin** ölü ve **rûhun** sağlıklı olması lâzımdır. Bunu sağlamak için de yine bir **mürşid-i kâmil**den **gönlü** diriltecek **şifâ** reçetesini edinmek, onun elinden **ölümsüzlük şurubunu** içmek gerekmektedir Aksi takdirde gönül aslâ dirilemez:

Nefsin diri cânın haste

Var mürşidden devâ iste

Gönülden gidilir dosta

*Gel beri yol öğredeyin*⁶⁴

Olur mu mürde gönül hayy u bâkî

*Hızır'dan âb-ı hayvân olmayınca*⁶⁵

Sâlike telkin edilen **tevhid**, onun **nefs-i emmâresiyle** gazâ eder. Kötü sıfatlar güzel ahlâka dönüşmeye başlar. Sâlik bunu **gönül gözüyle** görür.⁶⁶ Onun için sâlik, **gönül ilindeki** değişiklikleri ve tecellîleri, **can gözüyle** müşâhede eder:⁶⁷

Evliyâ tarîkına

Girdik elhamdülillâh

Açıldı gönül gözü

Gördük elhamdülillâh

Gireliden halvete

Gönül erdi hikmete

Maksûd ile vuslata

*Erdik elhamdülillâh*⁶⁸

⁶³ Bk.: Cemal Kurnaz, "Gönül", *DİA*, XIV, 150-152; Süleyman Uludağ, "Kalb", *DİA*, XXIV, 229-232; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 295-298.

⁶⁴ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 126.

⁶⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 129.

⁶⁶ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 42.

⁶⁷ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 39.

⁶⁸ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 111.

Çektiği esmâların nûruyla sâlikin **gönül evi** aydınlanıp genişler.⁶⁹ Onlar, dâimî zikir hâlinedirler. **Kalbî zikir**lerinin nûru ile **gönül huzûru** içindedirler.⁷⁰ **Gönül huzûrunu** yakalamak için de **gönül deryâsına** hâlen dalmak ve buradan devşirdiği mârifet ve hikmet incileriyle **gönül gözündeki** perdeleri aralamak lâzımdır:

*Eroğlu'nun nasîhatin alasin
Gönül deryâsına hâlen dalasin
Cenneti, didârı, cânda bulasin
Sildir cân gözünün perdelerini⁷¹*

Sâdik dervişler, sürekli zikir hâlinde olduklarından, onların **kalbleri Allah'ın evi** ve **arşı** hâline gelmiştir.⁷²

*Kalbi beytullah
Belki arşullah
Sırr-ı ehlullah
Kim dervîş ise⁷³*

Kısacası **dervişlik**, **gönül diriliği** için en uygun ortamdır. Zira **dervîş** olan, ihvânla ve diğer insanlarla **gönül verir**, hiç kimsenin **gönlünü kırmaz**⁷⁴ ve insanların **gönlüne girmeye**, **gönül kazanmaya** çalışır.⁷⁵ Onun için insanlara olur olmaz işlerde müdâhalelerde bulunmamak gerekir. Aksi takdirde **gönül yıkmak** tehlikesiyle karşı karşıya kalınır.⁷⁶ Eğer dervîşliğin erkânına uyulursa, **gönül şehri** nurlarla dolar ve netîcede elde edilen ilâhî aşk yüzünden hayatta çekilen acı ve ıstıraplar zevke dönüşür:

⁶⁹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 53.

⁷⁰ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 54.

⁷¹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 140.

⁷² Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 63.

⁷³ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 159. **Eroğlu Nûri**'ye göre insan, bütün bir kâinat hazînesinin küçük bir örneği olduğu için, **mü'minlerin gönülleri** de **Allah'ın evi**, hattâ **arşıdır**: “Nûsha-i kübrâdır insân, hazînedir cümlesine / **Arşdır mü'minlerin kalbi**, seyrândan haberin var mı?” “Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 152).

⁷⁴ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 156.

⁷⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 152.

⁷⁶ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 63.

*Aşkın şeker oldu zehri
Pür nûr oldu gönül şehri
Okudum “el-fakru fahrî”
Çok şükür buldum nemedi⁷⁷*

Eroğlu, *kalbin* mânevî yolculuğunu ve en sonunda *kalb-i selîm* hâlini almasını izah ederken, konuyu *dört kapı–kırk makâm* anlayışı çerçevesinde şöyle değerlendirmiştir:

“*Kalb; şerîat, tarîkat, hakîkat* makamlarını aşarak üç mertebede selâmete ulaşır: *Şerîat selâmeti*: Dünyâ muhabbetine ve varlığına fenâ vermektir. *Tarîkat selâmeti*: Kötü huyları ayne'l-yakîn ile yok ederek mücâhedeyle güzel huylara dönüştürmek ve güzel huyların da muhabbetine *fenâ* verip *fenâ fillâha* mazhar düşmektir. *Hakîkat selâmeti*: *Fenâ*dan içeri *bekâya*, bekâdan içeri *likâya*, *ayne'l-yakîn*den içeri *hakka'l-yakîne* ulaşmaktır. İşte *kalb-i selîm* dedikleri budur. Yani *kalb-i selîm*, *Hakka'l-yakîne* ulaşmış *gönüldür*.”⁷⁸

Kalp temiz olmadığı müddetçe, kılınan namazların ve yapılan diğer ibâdetlerin Hak katında makbul olması bile mümkün değildir:

*Habîbullah buyurdu: “lâ-salâte”
Selîm-i kalb asân olmayınca⁷⁹*

Fakat, zâhirindeki dokuz zulmânî ve bâtınındaki dokuz nûrânî perde yok olmadıkça da *kalb selâmete* ulaşmaz.⁸⁰ Zâhirî ve bâtınî perdelerden kurtulup *kalbi selîm* hâle getirmek, kâmil bir *mürşid*den tevbe ve telkin almaksızın aslâ mümkün değildir:

*Geldik emrini kılmağa
Mürşide teslîm olmağa
Kalb-i selîmi bulmağa
Peymândan indim Âdem'e⁸¹*

⁷⁷ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 164.

⁷⁸ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 45.

⁷⁹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 129.

⁸⁰ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 45. *Gönlün sâlim* olmasına engel olan bu dokuz zulmânî ve nûrânî perde, bu çalışmanın “**Zikir**” başlığında ayrıca ele alınacaktır.

⁸¹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 108.

*Hâlinde bula gör Musâ Kelîmi
Yavaş ol, sıfatlan ism-i halîmi
Bulagör **Eroğlu, kalb-i selîmi**
Bugün yarın efendine gidersin⁸²*

Eroğlu, kendisinin **Lokman Hekim** gibi, *kalp hastalıklarını* iyileştiren bir tabip olduğunu ilân eder:

*Dokuz kat kalb emrâzının şifâsın isteyen gelsin
Eroğlu tıb kitâbıdır, **Lokmândan** haberin var mı?⁸³*

Çünkü *kâmil mürşidin telkîni*, kalpteki her türlü *mânevî hastalığı* tedâvi eden *tıp ilmi* gibidir ve **Eroğlu** da bu ilmi, başka bir *hâzık tabipten* öğrenmiştir:

*Mürşidin telkîni tıbdır kalblerin emrâzına
Âşika kılın nidâ, **Lokmân** 'a düşdü gönümüz⁸⁴*

*Tâliblerin gönül gözünü açar
Sıfât-ı tis'adan Rahmân 'a geçer
Sülûk ile vahdet mülküne göçer
Benim şeyhim gibi ulu şeyh olmaz⁸⁵*

Eroğlu Nûri, Allah'ın râzı olmadığı işlerle ve O'nun dışındaki varlıkların sevgisiyle kararan *kalbi*, kâmil bir insandan aldığı *tevhid telkîni* sâyesinde Yüce Allah'ın aşama aşama nasıl arındırıp paklaştırdığını şöyle izah eder:

“Hiç şüphesiz insanın *kalbi*, *masivâ* ve meşrû olmayan fiillerle kararmıştır. Böyle olmakla birlikte, o kişi, ehil bir *insan-ı kâmilden* *tevhid telkîni* alıp hâlis bir dil ve *kalb* ile bir kerre “*Lâ ilâhe illallah*” dese, Cenâb-ı Hak onun *kalbine* kendi kudretinden bir îmân noktası bırakır. O kişi, bu *tevhid* sözünü yetmiş iki bin kerre dese, Hak Teâlâ onun *kalbindeki* yetmiş iki bin îmân noktasına kendi kudretini bırakır. İlahî nûr, o kişinin *kalbini* bütünüyle kaplar. Onu mağfiret eder. Ateşten âzâd edip o kişiyi cennetine dâhil eder.”⁸⁶

⁸² Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlahiyât*, 111.

⁸³ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlahiyât*, 153.

⁸⁴ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlahiyât*, 140.

⁸⁵ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 34; a.mlf., *Dîvânçe-i İlahiyât*, 104.

⁸⁶ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 20.

Bu gerçeğin bir başka ifadesi de **Eroğlu**'nin dilinden şöyle dökülür:

Götüren gönül gözünden hicâbı

Mukarrebe didâr eden sevâbı

Münker Nekir suâlinin cevâbı

*“Lâ ilâhe illallâh”dır, yâ nedir?*⁸⁷

O, kendi şeyhi **Vâhib-i Ümmî**'nin *telkîni* sâyesinde gerçekleştirdiği kendi kişisel *kalbî arınma* ve *yücelme* yolculuğunu da şöyle anlatır:

“Pîrim, *kalbime*, seçkinlerin yaşadığı tevhîdin, *Muhammedî mayanın* ve kimyâ-yı saâdetin tohumunu atmıştır. *Gönlüme* atılan bu tohum ile sülûkümün her dâiresinde, ilâhî sevgi, ledün ilminin sırları ve daha pek çok yakınlık, müşâhede ve mükâleme semereleri, kuvveden fiile gelmiştir. *Gönlüm*, hikmet ilminin hazînesi hâline gelmiştir.”⁸⁸

Çünkü **Eroğlu**'nun şeyhi, içinde *mâsivâ* sevgisine âit ne varsa hepsini atıp, *gönlünü Allah'ın evi* hâline getirmeyi başarabilmiş bir kâmindir. Dolayısıyla gelip ondan tevbe ve telkin alanların *kalplerindeki mâsivâ kiri* ve *pası* da silinip atılır:

Kalbi beytullahdır, belki arşullah

*Benim şeyhim gibi ulu şeyh olmaz*⁸⁹

Afv olur günâhı, gelse bir âsî

Pür-nûr olur kalbi, silinir pası

Hak katında makbûldür her duâsı

*Benim şeyhim gibi ulu şeyh olmaz*⁹⁰

Şeyhin *zikir telkîni*, belli bir süre devam edildikten sonra *kalbî zikir* hâlini alır ve bu da *kalpte* yer etmiş demir, bakır, kurşun, kalay ve diğer kıymetsiz kuru nesnelere gibi olan *mâsivâ kiri* ve *pasını*, kendi tabiatlarına döndürüp, *gönlü altın* ve *gümüş* gibi değerli bir mâden ocağı hâline dönüştürür.⁹¹

⁸⁷ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 133.

⁸⁸ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 33.

⁸⁹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 35; a.mlf., *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 105.

⁹⁰ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 36; a.mlf., *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 106.

⁹¹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 40.

İşte, tasavvuftaki *mâsivâ kiri* ve *pasının* silinip temizlenmesi işinden dolayı *kalb / gönül*, üzerini kir kaplamış ve temizlenmesi gereken bir *aynaya* benzetilmiştir. Yâni *mü'minin kalbi, Allah'ın aynası* olarak kabul edilmiştir.⁹² O, Cenâb-ı Hak dışındaki bütün *mâsivâ* pisliklerinden temizlenmesi ve Allah'ın isim ve sıfatlarının tecellilerini en güzel bir biçimde yansıtır hâle getirilmesi gereken bir *aynadır*.

Gönül aynasının arındırılıp temizlenmesi işini yapacak olan da yine *mürşid-i kâmil*den başkası değildir:

Bunda erenlerin hâsı

Siler kalbde olan pâsı

Açıldı gönül aynası

*Hazret'elin sunan gelsin*⁹³

Yedi deryâda gönül çirkin yudur

*Şeyhe mürid olmakdan murâd odur*⁹⁴

Ne yapıp edip, *gönül aynasını* Cenâb-ı Hak'ın bir *nazargâhı* hâline getirmek lâzımdır. Çünkü Cenâb-ı Hak, sûretlere değil, *gönüllere* nazar eder... Bunun için Hak âşıklarının niyetlerinin sağlam, tefekkürlerinin devamlı olması gerekir.⁹⁵

Yine “*Kimin Hû zikri olursa ameli / Gönül mir'âtında görür cemâli*”⁹⁶ diyen **Eroğlu Nûri**, şu tenbihlerde bulunur: “İnsana gereken budur ki, Hak'dan gayrının muhabbetini *gönülden* çıkarmak gerek. Her ne vecihle olursa olsun! Elbet ve elbet, kalbi *Hakk'ın nazargâhı* etmek gerek. Zira âyet⁹⁷ açıktır: “*O günde size malınızın ve çocuklarınızın aslâ faydası yoktur. İllâ gâfil olmayasınız.*”⁹⁸

⁹² Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 66.

⁹³ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlahiyât*, 170.

⁹⁴ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlahiyât*, 123.

⁹⁵ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 67.

⁹⁶ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlahiyât*, 152.

⁹⁷ Şuarâ, 26/88.

⁹⁸ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 70.

3.4. SEYR Ü SÜLÛK

Sözlükte “yürümek, yolda gitmek, seyahat etmek” anlamlarına gelen *seyr ü sülûk*, tasavvufta Hakk’a ermek için kat edilen ve kendine özgü yöntemleri bulunan mânevî yolculuğu ifâde eder. Yetkin bir önderin (*mürşid-i kâmil*) öncülüğünde ve denetiminde Hakk’a vâsıl olmak maksadıyla çıkılan bu ruh yolculuğunda, *sâir* (seyr eden / giden) ve *sâlik* (yola giren / tâkip eden) denilen yolcu (*müsâfir*), nefsindeki kötü huylardan (*ahlâk-ı zemîme*) arındığı ve iyi huylar (*ahlâk-ı hamîde*) edindiği ölçüde bu yolculukta mesâfe alır. Netîcede *sâlik*, kendi kişisel arzu ve isteklerinden sıyrılıp ilâhî irâdenin hâkimiyeti altına girer ve böylece de başka insanlara rehberlik yapabilecek seviyeye yükselir. Bir mürîdin *seyr ü sülûk*ünü tamamlaması, bu ehliyeti kazanması anlamına gelir.⁹⁹

Eroğlu Nûri'ye göre, Allah’a karşı işlenen günahlardan ve kötü huylardan uzak kalmanın en başta gelen yolu, kâmil bir öndere *biat* edip tasavvuf yoluna girerek (*sülûk*), onun *hakikat-i Muhammediyye mayasına* sâhip dilinden *tevhid* telkîni almaktır. Zira insan; *su, hava, ateş ve toprak* olarak adlandırılan dört unsurdan (*anâsır-ı erbaa*) yaratılmış bir varlık olup, bu her bir unsurun kendine has özellikleri vardır: *Su* akıcıdır. *Tevhid telkîni* alan kişinin ilk olarak *suyu* ıslâh olur. *Sâlikin suyu*, artık Allah’ın emrettiğinden başka yerlere akmaktan kesilir; Hakk’a doğru akmaya başlar. Yavaş yavaş saflaşır, bulanıklığı ve acılığı gider; tatlılaşarak hakîkate tebdîl olur. *Sâlik*, çalışıp *ikinci telkîne* geçer. Buna devamla nefsinin ıslâh eder; meşrû olmayan *hevâlarından* kurtulur; aşk ve sâlih amele doğru gider. Böylece *nefs*, hakîkate tebdîl olur. *Sâlik*, *üçüncü telkîne* devam ederek *ateşini* ıslâh eder. Nefsinden celâl tecellîleri kesilir ve nefis, hakîkate tebdîl olur. *Sâlik*, *dördüncü telkîne* devam ederek *toprağını* ıslâh eder ve böylece de dünyevî arzuları biter. *Sâlik*, *beşinci telkîne* devam ederek, rûhunu ve nefsinin *râziye* dâiresine düşürür ve nefsi râzî olur. *Sâlik*, *altıncı telkîne* devam ederek rûhunu ve nefsinin *marziye* dâiresine düşürür. Hak Teâlâ’nın kazâlarına râzî olur, onun her emrine uyar, amellerini sevgiyle işler. *Sâlik*, *yedinci telkînin* tesiriyle nefsinin *sâfi*

⁹⁹ Bk.: Kâşânî, *Letâif*, 304; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 427-428; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 637-638.

kılar. Bütün meşrû olmayan söz ve davranışlarından kurtulduğu gibi, bunları yok eder. “*Küllü şey’in hâlikün illâ vechehû*” (*Onun yüzü(zâtı)nden başka her şey yok olacaktır*)¹⁰⁰ âyetinin sırrına ererek Rabb’ini kendi kâbiliyetine göre mânâ ile anlar. Burada îmânın ve insâniyetin zirvesine ulaşır. İşte *sâlik*, bu şekilde kemâle erer. Ancak *seyr ü sülûk* henüz bitmemiştir. *Yedinci isimden yukarı beş isim* daha vardır. *Sâlik*, *on ikinci isme* varıncaya kadar *sülûk* eder. Burası makâm-ı enbiyâdır; peygamberlerin mîraslarından payını alma mertebesidir. Öyleyse, aczini bilerek, terbiyeden geçip *yedi makâma sülûk* etmek gerekmektedir. Böylece insan, yaratılışında konulan kâbiliyeti *mücâhede* ile kuvveden fiile çıkarabilir. Netîcede, dertlerine hâl içinde çâre bulan ve Rablerinin cemâlini hâl içinde müşâhede eden *sâlikler* ve âşıklardan biri olur.¹⁰¹

Burada bahsi geçen *nefsin yedi mertebesini* bir bir aşarak elde edilecek *yedi makam*, beden kat edilecek bir mesâfe olmayıp, *sırrî / mânevî / rûhî* bir yolculuktan ibârettir. Bu gerçeğe, sûfî şâirimiz **Eroğlu Nûri** şu dizeleriyle işâret ediyor:

Âlem-i rü’yâda gördüm
Kendiliğim ana verdim
Seyr eyleyübeni girdim
İnsânın içi yedi kat

Hemân geçegörsün senden
Seyrân eyleyip gör andan
Şübhesiz görünür cândan
Âşıklara keşf ola zât

Seb’a’l-mesânîyi gördü
Cân sülûkü sırra verdi
Ol da “ev ednâ”ya erdi
*Mahv oldu aradan mir’ât*¹⁰²

¹⁰⁰ Kasas, 28/88.

¹⁰¹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarikat*, 63-66.

¹⁰² Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 167.

Tasavvuf yoluna girip *seyr ü sülûk* etmenin faydasını ise, bir dörtlüğünde sûfî-şâirimiz şöyle dile getirir:

Tarîkat yoluna kim kadem basar

Tevhîd ile yaramaz hûyun keser

Zâhirde bâtında emriyle eser

*Yeller güzel Muhammed'im aşkına*¹⁰³

Hal böyle olunca da yüksek irfânî hakîkatlerden oluşan tasavvufî bilgi, kalbin mânevî çocuğu (*tufl-ı ma'nâ / veled-i kalbî*) olarak gönül dünyâsında doğuşunu gerçekleştirir. Bu, ancak *seyr ü sülûk* ve *kalbî zikir* sâyesinde gerçekleşebilir.¹⁰⁴ Ne var ki bu, öyle kendiliğinden ve tek başına olacak bir iş değildir. Mutlaka kâmil bir *mürşid*in terbiyesine girmek lâzımdır; şeyhsiz *seyr ü sülûk* mümkün değildir.¹⁰⁵ “İnsan, *ilme'l-yakîn* ile zâhirî kuralları tatbik edebilirse de, bir *eğitici* olmadan Kur'ân'ın bâtın mânâsını anlayamaz; *ayne'l-yakîn* ile *sülûk* ederek aslî vatanına ulaşır, *likâullah* bulamaz ve Hakk'a mahrem olamaz”¹⁰⁶ der, **Eroğlu Nûri**. Bu gerçeği, şâirimiz, şu sarsıcı sorularıyla da âdetâ zihinlere iyice yerleştirmeye çalışmaktadır:

Niçin şeyhin irşâdına uymadın?

Sülûk edip esrârını duymadın?

Yolunda malına, cânâ kıymadın?

*Kul, efendisini böyle mi sever?*¹⁰⁷

¹⁰³ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 150.

¹⁰⁴ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 123; a.mlf., *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 52. **Eroğlu Nûri**, “Tâlipler, *sülûke*, hakîkî tefekkür ile yol bulurlar. Tefekkürde devamlılık için de *çok zikir* ve münâcât etmek gerekir” der. (a.mlf., *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 52). Müellifimiz, *zikrin seyr ü sülûk* açısından önemini, **Hz. Ali**'nin (k.v.) kahramanı olduğu bir kıssayla izah eder. Müellifimizin kendine has üslûbuyla kıssa şöyledir: “Birgün *ashâb-ı suffa Medine*'de, mücâhede ettikleri sırada, müşâhede kıldıkları hâlleri **Habîb-i Ekrem**'e söylerken **Hz. Ali** de oradaydı ve dinleyip hayıflanarak yüzünü başka yana döndürdü. Mübârek hatırından geçti ve ilhâm-ı Rabbânî ile dedi ki: “*Yâ Resûlallah! Ben hakîrin, gece gündüz zâhirî gazâdan hâlî değilim ve illâ bu seyr ü sülûk benimle hatm oldu. Hazret'inden dilerim ki, bana bir amel gösteriniz. Hizmeti az, hakikatte fazlı çok ola! Aynı zamanda, hem gazâdan kalmayayım, hem de sülûk edeyim*” dedi. **Hz. Peygamber**: “*Yâ Ali, dilediğin şeyde hikmet var! Cenâb-ı Hak, senin hakkında Cebrâil'i gönderdi; “Dilindeki hikmet nedir, görelim” dedi.*” Sonra Hakk'ın peyki gelip, **Habîb-i Ekrem**'e Hakk'ın selâmını iletip dedi ki: “*Yâ Resûlallah! Cenâb-ı Hak, “zikri, ezeli kudret kandilinde kurduğun mâye-i muhabbetten alıp getirdim, Ali'ye telkin eylesin” dedi.*” (Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 27).

¹⁰⁵ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 22.

¹⁰⁶ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 47.

¹⁰⁷ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 117.

*Erer mi tâlibin rûhu bekâya?
Sülûkü hatm ü pââyân olmayınca?*¹⁰⁸

3.5. BİAT

Sözlükte “ahd etme, söz verme, söz vermek maksadıyla el sıkma” gibi anlamlara gelen **biat**, tasavvufta bir müşşid-i kâminden el alarak şeyhine sâdik ve bağı kalacağına, ona kayıtsız şartsız teslim olacağına, onun her dediğini hiç itiraz etmeden yapacağına dâir mürîdin söz vermesi mânâsını ifâde eder. Bir müşşidden el alıp onunla sözleştikten sonra, şeyhin sevdiğini sevmek ve sevmediğini de sevmemek gerekmektedir. Ayrıca bu maksatla tarikat mensupları arasında düzenlenen törene de **biat** merâsimi adı verilir.¹⁰⁹

Eroğlu Nûri'ye göre “**biat**, mânevî bir nikâhtır.”¹¹⁰ Bu, mürîdin nefsinin, bir **mürşid-i kâmil** ile nikâhdır. Mehri ise, cemâlullâhtır:

*Bir müşşid-i kâmile nefsini eyle **nikâh**
Ol dostun cemâlini versin sana **mehrine***¹¹¹

Bu mânevî nikâh sâyesinde oluşan bağılık, önce şeyhe, onun aracılığıyla Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve nihâyetinde de Yüce Allah'a ulaşmanın ilk adımıdır. Zira Peygamber (s.a.v.) Allah'ın elçisidir; velîler de Hz. Peygamber'in vekil ve vârisleridirler. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v.), *Medîne* 'den Kâbe'nin fethi için yola çıktığında, bu yüce fethin zâhiri ve bâtını bilinsin diye, bir ağaç dibinden on sahâbeyi kendine **biat** ettirmiştir. Henüz hayattayken cennetle müjdelenen bu on sahâbe (*aşere-i mübeşşere*), ellerini Muhammed (a.s.)'in elinin içine koymak sûretiyle **biat** edip el alırken, gerçekte Allah'a biat edip O'ndan el almışlardır. Zira bu **biat** esnâsında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) elinin üstünde de Allah'ın eli vardır.¹¹² İşte **biat**, böylesine kutsal bir mânevî nikâhtır. Peygamber'in (s.a.v.)

¹⁰⁸ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlåhiyât*, 130.

¹⁰⁹ Bk.: Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 97-98; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 152-153.

¹¹⁰ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 33.

¹¹¹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlåhiyât*, 165.

¹¹² Bk.: Fetih, 48/10.

vefâtından sonra da bir **silsile** aracılığıyla onun mânevî mirasçıları olan evliyâdan el alanlar, tıpkı Hz. Muhammed'den **biat** almış gibi olurlar.¹¹³

Eroğlu, evliyâyâ ve onun halîfelerine **biatın**, yukarıdaki âyetten hareketle *farz*; Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) ashâbına telkîn etmesiyle *sünnet*; ashâbın da Muhammed ümmetine telkîn etmesiyle *icmâ-ı ümmet* olduğu kanâatindedir.¹¹⁴

Bir şiirinde o, kâmil bir **mürşide biatı** şöyle tavsiye eder:

Bir kâmil mürşide teslim oluban

Sildir cân gözünün perdelerini

Mâyeli dilinden telkîn aluban

Sildir cân gözünün perdelerini

Şeyh eline irâdetin veresin

Her ne ise maksûduna eresin

Tahsîlin nâr mıdır, nûr mu, göresin

*Sildir cân gözünün perdelerini*¹¹⁵

Eroğlu'na göre **biatta** dikkat edilmesi gereken en önemli incelik, vefâtından sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.), insanları, kendi *ravzasına* gelip kabrinden **biat** almaya dâvet etmemesi; aksine kendi yerine yaşayan bir vekil tâyin edip ona zâhirî ve bâtînî hilâfet vermesidir.¹¹⁶ Zira **irşad**, sağ (hayatta) olan bir kimseden, yine sağ olan birine yapılır; ölene **biat** edilmez.¹¹⁷ Ancak müellifimiz, kendi döneminde mezarlardan irşad umanlardan serzenişle bahsetmekte ve onların Hak yolundan mahrum kalacağını belirtmektedir.¹¹⁸

¹¹³ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 37-38.

¹¹⁴ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 38-39.

¹¹⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 139.

¹¹⁶ Müellifimizin bu konudaki sözü şöyledir: “*Habîb-i Ekrem: “Gelin, mübârek ravzamdan biat edin; hem halîfe, hem âlim olun; her ne murâdınız varsa hâsıl olsun” demedi. Ve fakat, birine (Hz. Ebûbekir) zâhiren ve bâtunen hilâfet verip halîfe bıraktı.*” (Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 38).

¹¹⁷ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 38.

¹¹⁸ Hattâ **Eroğlu Nûri**, bu konuda şeyhinin şeyhi (tarîkat pîri) **Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**'nin bir şiirinden de kendine delil getirmektedir (Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 38): “*Gerçi câizdir, mezâra hem ziyâret, hem duâ / Lîk kalb emrâzına olmaz, ziyâretten devâ*” (Bk.: Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî, *Câmiu'l-Esrâr*, Millet Ktp., Ali Emîri Ef. Böl., “Şer'iyye”, 1343, vr. 7^b; Ögke, *Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî*, 372.

Elbette ölene değil, canlı bir *mürşide biat* edilecektir; ancak o da öyle yüzüne, şekline, şemâiline, dış görünüşüne bakarak seçilmemelidir. Kendisinden el alınacak *şeyh*, aşk yoluna canını fedâ edebilecek nitelikte biri olmalıdır:

Suverine bakıp erden el alma
*Tarîk-i aşka cânân olmayınca*¹¹⁹

Zira eğer mânevî terbiyesine girilecek kişi bir *insan-ı kâmil* olmazsa, sâdece amel etmekle insan, aşk yolunda pişemez:

Amel râhında âdem puhte olmaz
*Mürebbi kâmil insan olmayınca*¹²⁰

Kendisine *biat* edilecek *şeyhin* / *mürşid-i kâmilin* niteliklerini “**Şeyh / Mürşid**” başlığı altında ele alacağız.

3.6. ŞEYH / MÜRŞİD

“Yaşlı, ihtiyar, pîr, bey, önder, kabîle reisi” gibi sözlük anlamları bulunan *şeyh*, tasavvuf yoluna giren mürîde rehberlik etmek ve onları irşâd etmek ehliyet ve liyâkatine sâhip olan insan-ı kâmilî; yâni nefsinden fânî Hak’ta bâkî velîyi, Hak dostunu ifâde etmek üzere kullanılan bir terimdir. *Şeyh*, kâmil ve mükemmildir; başkalarını da kemâle erdirir; Allah’ı kullarına, kulları da hem Allah’a ve hem de birbirine sevdirebilir. Yakın anlamlı bir kavram olan ve sözlükte “rehber, delil, kılavuz, yol gösterici” gibi anlamlar taşıyan *mürşid* kelimesi de tasavvufta insanlara sırât-ı müstakîmi gösteren, sapkınlığa düşmeden önce Hak yola ileten şeyh, velî, er, eren, pîr mânâsına gelir. *Mürşid*, *merdiven* gibidir; başkaları ona basa basa yükselir. *Mum* gibidir; kendisi yanar, ama çevresindekileri aydınlatır.¹²¹

Eroğlu Nûri, asıl *mürşid*’in *Kur’ân-ı Kerîm* olduğunu söyler. Fakat *Kur’ân*’ın zâhirî ve bâtinî mânâlarını bilip uygulayan ve başkalarına da anlatabilen

¹¹⁹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 128.

¹²⁰ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 128.

¹²¹ Bk.: Kâşânî, *Letâif*, 319; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 354, 455-456; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 673-674.

bir *rehbere* mutlaka ihtiyaç vardır. O şöyle der: “*Bilinmelidir ki, asıl mürşid, Kur’ân’ın kendisidir. Âmennâ ve saddaknâ. Ancak yine de, Kur’ân’ın iç ve dış terkîbini bilmek, Rabb’in emrini ve nehyini anlayıp uygulayabilmek için, bir mürşide ihtiyaç vardır. Onun da ehli olması lâzımdır... Şimdi, bilindi ki, hakîkati hâl edinmiş bir eren bularak ona teslim olmak ve onun terbiyesiyle san’atını öğrenmek lâzımdır. Ulu kişiler demişlerdir ki: “Mürebîsi olmayan, ârif olamaz!” Ârifler, bahçıvanın terbiyesiyle biten ağaç meyveleri gibidir. Yaban ağacının yemişinin rengi ve lezzeti ile, bahçıvanın özel olarak yetiştirdiği yemiş bir midir?”¹²²*

Müellifimize göre, *mürşid-i kâmil*lerin dışında kalan ve kendilerine *şeyh* denilen kişiler, şer‘-i şerîfi öğreten, ilme’l-yakîn sâhibi zühd ve takvâ şeyhleridir.¹²³

Tasavvufta *mürşid*in gerekliliği, bütün tasavvuf erbâbının üzerinde ittifak ettiği bir husustur. **Eroğlu** da kâmil bir ustadan tevbe, zikir ve evrâd telkîni almaksızın yol alınamayacağını belirtir.¹²⁴ Çünkü nefsânî hevâ ve hevesleri capcanlı, dipdiri olan mürîdin rûhu hasta demektir; onun devâsı ise *mürşiddedir*.¹²⁵ Zira *mürşid*, kalp hastalıklarını iyileştiren, gönüllere şifâ veren telkîniyle âdetâ bir **Lokman Hekim**’dir.¹²⁶

Şâirimiz, kâmil bir *mürşid*in gerekliliğini, sırf bu konuya ayırdığı bir şiirinde şu yalın dizelerle dile getirir:

*Gel ey gâfil! Hakk’ı bulmak dilersen*¹²⁷

Mürşid-i kâmile varmayinc’olmaz

Aslına erişip görmek dilersen

Mürşid-i kâmile varmayinc’olmaz

¹²² Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 47.

¹²³ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 49.

¹²⁴ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 113.

¹²⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 126.

¹²⁶ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 140.

¹²⁷ Bu şiir, kısmî değişikliklerle ve **Âşık Yûnus** mahlasıyla pek çok elyazması eserde bulunmaktadır. Mîrî malı olduğu için **Eroğlu**, şiirdeki bazı söz kalıplarını ve redifi alıp yeniden yazmıştır. Bk.: Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Dîvânı-IV*, İstanbul, 1997, 95; a.mlf., *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 137, “164” numaralı dipnot.

*Niceler gitdiler **mürşid** arayı*
***Mürşide** erenler buldu çâreyi*
Ne kadar okursan ağı karayı
***Mürşid-i kâmile** varmayinc' olmaz*

*Ararsan yürü, var, **mürşidi** ara*
***Mürşid** seni maksûduna irgüre*
Cebrâil delîl oldu Peygamber'e
***Mürşid-i kâmile** varmayinc' olmaz*

Nice yıllar bu dünyâda durursan
Bu dünyâ dolusu kitâb görürsen
Her bir harfine bin ma'nâ verirsen
***Mürşid-i kâmile** varmayinc' olmaz*

***Eroğlu**'na, burada dur, demişler*
Her kişiyi aslına sür, demişler
*Hazret¹²⁸ **Mûsâ**'ya, **Hızr**'a var, demişler*
***Mürşid-i kâmile** varmayinc' olmaz¹²⁹*

Müellifimiz, “Bir tâlib, **mürşid-i kâmil**i nasıl bilecek, ona teslim olup sülûk edecek ve ayne'l-yakîne ulaşacaktır?” diye sorduktan sonra, cevâbı da yine kendisi şöyle verir:

“Bilinmelidir ki, **mürşid-i kâmil**in *şerâti* ma'mûrdur. Kendinden önce gelen kâmillerin sözleriyle âlim ve âmil olurlar. *Mârifette* kalbî zikirten ve tıfl-ı mânâ, yâni mânâ çocuğunun sırrından haberdârdır. Aşktan, vuslattan, vahdetten, tecellîden, tesellîden, mükâlemeden ve müşâhededen dem vurmalıdır. Diğer taraftan, farz amellerden başka, zamanlarını zât amelîne sarf etmelidirler. Zât ameli, tevhîd-i hâssü'l-hâstır. İsm-i zât ve usûl-i esmâdır. Hakîkî **kâmil mürşid**, tâlibi esmâdan müsemmâya çeker. Hak tâlipleri, **mürşid-i kâmil**i bu sözlerinden bilebilirler.”¹³⁰

¹²⁸ “Hazret-i”, hece fazla geldiği için “hazret” okunmaktadır.

¹²⁹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 137-138.

¹³⁰ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 48.

Eroğlu Nûri, *mürşid-i kâmil*in en temel vasıflarından birinin, uyguladığı eğitim ve telkin ettiği Allah'ın yedi güzel ismi (*usûl-i esmâ*) sâyesinde *mürîde nefsin yedi mertebesini* bir bir aştırarak bütün nefsânî hevâ ve hevesleri giderip, onu kemâl derecesine erdirmesi olduğunu söyler. Ölümsüzlük suyu (*âb-ı hayât*) içmiş dipdiri bir câna sâhip olan *mürşid-i kâmil*, gönül dünyâsının değişmez sultânı olmalıdır. *Şeyh* öyle mükemmel ve mükemmil olmalıdır ki, bağlısının ölmeden önce nefsini öldürmeli; onu mâsivâdan uzaklaştırmalı; tıpkı bir balıkçı kuşu gibi onu aşk denizine daldırıp, gönül mâdeninde türlü hazîneler buldurmalı; onu Allah'a yaklaştırp likâullâhı gerçekleştirilmeli ve Dost ilinde hâlen gezdirmelidir.¹³¹ *Dîvânçe*'sinin ilk şiirinde¹³² **Eroğlu Nûri**, bu anlamda *kâmil* bir *önder* olarak da kendi şeyhini anlatır.¹³³

Kâmil bir *mürşide* kendi irâdesini teslim edip onun *hakikat-i Muhammediyye* mayasıyla mayalanmış dilinden telkin alan *mürîd*in can gözünden perdeler kalkar. Böylece *mürîd*, yapıp ettiklerinin, bütün amellerinin karşılığının cennet mi, cehennem mi olduğunu kendi gözleriyle görür.¹³⁴ Nitekim **Eroğlu**, kendisinin de *şeyhine biat* ederek irâdesini tamâmen ona teslim etmesi netîcesinde, çiğ iken piştiğini ve aşk ateşine düşerek kemâle erdiğini¹³⁵ anlatmaktadır.

Eroğlu Nûri, tasavvufa dâir özlü bilgiler sunduğu *Tasavvuf bi't-Tarikat* adlı risâlesini, *müridlere tavsiyeler* niteliğindeki öğütlerle bitirir. Onun buradaki son tavsiyeleri, müridlerin *sahte şeyhlere*, *mürşid geçinen sahtekârlara* karşı uyarılardan oluşmaktadır. “*Mânâ yolunda mürşid geçinen sahtekârlar da vardır*”¹³⁶ uyarısıyla söze başlayan müellifimiz, sahte şeyhlerin özelliklerini şöyle sıralar:

¹³¹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 122-123.

¹³² Şiirin metni için bk.: Bu çalışmanın “**Hocası Vâhib-i Ümmî**” başlığı.

¹³³ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 103-106. Bu şiir için ayrıca bk.: Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 33-37.

¹³⁴ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 139.

¹³⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 118.

¹³⁶ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 68.

- ⇒ Mal, mülk veya şöhret için **şeyh sûretine bürünüp** şeyhlik iddiâsında bulunurlar.
- ⇒ Kâmil bir mürşide biat edip ondan hakîkî tevhid telkîni almamışlardır.
- ⇒ Müridliğin belli başlı aşamalarından geçmemişler, hakikat-i Muhammediyye ve saâdet kimyâsına ermemişler, tevhîd-i adle mazhar olmamışlardır.
- ⇒ Nefs mücâhedesini gerçekleştirmemiş ve yedi esmâya sülûk etmemişlerdir.
- ⇒ Nefslerine hâkim olan yedi kötü sıfat ile savaşmamışlardır.
- ⇒ Tevhid ve esmâullâh ateşiyle nefislerini terbiye edip nûra dönüştürmemişler ve müşâhedeye mazhar olmamışlardır.
- ⇒ Aynü'l-yakîn mertebesine ermemişlerdir.
- ⇒ Kendilerine, Hakk'ın emriyle ve Resûlullâh'ın (s.a.v.) işâretiyle **şeyh hilâfeti** verilmemiştir.
- ⇒ Hakîkî bir mürşidden seyr ü sülûk netîcesinde **icâzet** almamışlardır.
- ⇒ Bir miktar Kur'an ve hadîs-i şerîf nakline muktedir olmakla birlikte, bu sûretle “*Gelin, benden biat alın! Ben mürşid-i kâmilim*” diyerek şeyhlik dâvâsı güderler. “*Ben, falan efendinin halifesiyim*” diyerek yalan söylerler.
- ⇒ Hem *dâll* (dalâlet ehli / sapkınlığa düşmüş kişi) ve hem de *mudill*dirler (başkalarını dalâlete / sapkınlığa düşüren kişi). Yâni dört dörtlük sapkın ve saptırıcıdır. ¹³⁷

Bu tür **sahte şeyhlerin** hem *dâll*, hem de *mudill* oluşlarını ise müellifimiz şöyle izah eder:

“Gâfil olunmaya! Bilinmelidir ki, mürşide ulaşarak Kur'ân'ın zâhir ve bâtın mânâsına ârif olup hâl edinmeyen kimseler, sülûk için **şeyhlik dâvâsına** kalkıştırlarsa hem *dâll* ve hem *mudill*dirler. Bunlar, “*gerçek şeyhlerin tarîkı budur*” deyip bekâyaya göçmüş azizlerin risâlelerini, davranışlarını ve sözlerini

¹³⁷ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 68-69.

naklederek “azîzin sözü ve fiili budur” deyip ona bühtân ederler. Bu gibi yalancılar, sözde mürid ve muhibleriyle Hakk’ın huzûruna yüzleri kara varıp nâra dâhil olacaklardır. Kur’an’da bu gibiler için: “Yalancıların vay hâline!”¹³⁸ âyetiyle îkaz vardır... Diğer taraftan gerçek seyr ü sülûk sâhibi olan meşâyih’in tarîkine, esmâ-i seb‘alarına ve aşk-ı hakîkî ile olan hareketlerine ta‘n ve dahl edenler de *dâll* ve *mudill* olmuşlardır. Zira Kur’ân’ın ledünnî ve bâtinî mânâsını inkâr etmiş olurlar.”¹³⁹

Sahte şeyhlere karşı uyarılarını, benzer mânâlarla dolu bir şiirinde **Eroğlu** şöyle dile getirir:

*Yola azm etme, **bürhân** olmayınca!*

*Ki **bürhân**, azm-i sultân olmayınca*

*Gönül verme ahî, **bürhânı** ara!*

Hakîkat sırrına kân olmayınca

Suverine bakıp erden el alma!

Tarîk-i aşka cânân olmayınca

*Mekân edinme gel, **ilm-i gümânı!***

Murâdın ayn-ı tyân olmayınca

*Ki **ilmin kâlini** bilmekle olmaz*

Çü kesb ü hâl Furkân olmayınca

Müessir mi olur, vâizin nushu?

Derûnu hâl-i vicdân olmayınca

*Hazer kıl, dinleme **değme lisânı!***

Maârif sırrı Kur’ân olmayınca

Şu meclis sohbetine olma dâhil!

Hakîkat sırrı irfân olmayınca

Amel râhında âdem puhte olmaz

*Mürebbî **kâmil insân** olmayınca*

¹³⁸ Tûr, 52/11.

¹³⁹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 69-70.

*Olur mu, **mürde gönül** hayy u bâkî?*

Hızır'dan âb-ı hayvân olmayınca

Sadefden bil ki âdem dürrü bitmez

Demi bârân-ı nisân olmayınca

Onulur mu bulunup kalbi emrâz?

*Ana **tub ehli Lokmân** olmayınca*

...

***Ukûlü taklid** ile Hak sevilmez*

***Sevi ehline fermân** olmayınca*

***Sevenden bilinir** sevmek Hudâ'yi*

*Sevilmez böyle **erkân** olmayınca*

Erer mi, ma 'şûkuna ism-i âşık?

Dem-â-dem zâr u giryân olmayınca

*Görür mü, **değme bülbül**, gül gülünü?*

Dün ü gün, zikri nâlân olmayınca

Kılır mı mübtelâ, yârına mi 'râc?

***Delîli mürşidi cân** olmayınca*

...

*Açar mı **ehl olan**, sırr-ı ledünnî?*

***Vücûdu kâbil-i şân** olmayınca¹⁴⁰*

3.7. MÜRİD / DERVİŞ

Sözlükte “fakir, yoksul, dilenci” anlamına gelen **derviş**, tasavvuf terminolojisinde, bir **mürşide** bağlanarak tasavvuf yoluna giren **mürîdi** / **sûfîyi** / **mutasavvîfi** ifâde etmek üzere kullanılan bir kavramdır. Aynı mânâyı taşıyan **mürîd** ve **tâlib** kelimeleri de “irâde eden, talep eden, arzu eden, heves eden,

¹⁴⁰ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 128-131.

isteyen” demektir. Tarîkate giren ve *şeyhe* bağlanıp ona bende olan *mürîd*, şeyhinin irâdesini yerine getirmek amacıyla, kendi irâdesini kendi isteğiyle terk etmiştir. Tasavvuf muhitlerinde yaygın olan “*Mürîd, gassâlin elindeki meyyit gibidir*” sözü, bu durumu ifâde etmek için kullanılır. Cenâze, onu yıkayan kişinin (gassâl) önünde nasıl irâdesiz ise, *mürîd* de *şeyhinin* terbiye ve denetiminde o şekilde irâdesizdir. Dolayısıyla *mürîd*, her şeyden önce kendi kişisel irâdesini şeyhinin irâdesinde yok eden isteklidir (*fenâ fi’ş-şeyh*). Bunun sonucunda da *mürîd*, Cenâb-ı Hakk’ın kendisi için irâde ettiğiinden başka bir şey istemeyip, O’nun irâdesi önünde ve karşısında kendi irâdesinin bir hiç olduğunu anlama (*fenâ fi’llâh*) mertebesine yükselir. Böylece mârifet ve hikmet semâsının kapıları *mürîde* açılır ve o, yolun sonunda Cenâb-ı Hakk’a vuslatı gerçekleştirir.¹⁴¹

Eroğlu Nûri, Yüce Allah’ın insanları yeryüzüne *dervişlik* için gönderdiği görüşündedir. Onun için kulluğun bilincinde olmak ve dünyâyâ niçin geldiğinin farkında olmak lâzımdır. **Hz. Muhammed** (s.a.v.) bile, bütün ömrü boyunca dervîşâne bir hayat yaşamıştır. **İbrâhim Edhem** de tâc ü tahtını sırf *dervişlik* için terk etmiştir. *Dervişlik* yolunu, ancak Allah’tan haberi olmayan ve doğru yolu bulamayan akli yetersiz câhil kimseler küçümseyip alay ederler. Oysa onlar, âşık *dervişlerin*, aşk pazarında ne mârifet ve hikmet incileri alıp sattıklarını bir bilselerdi, böyle yapmaz; onlar da *derviş* olurlardı.¹⁴²

Eroğlu Nûri, tasavvuf yolunun inceliklerini ana hatlarıyla anlattığı *Tasavvuf bi’t-Tarîkat* adlı eserine, Hakk’a vuslata *tâlîp* olan *mürîdlerin*, her şeyden önce sürekli kötülüğü emreden nefslerinin kötü huylarından kurtulmaları tavsiyesiyle başlar ve her vesîleyle Hak *tâlîplerine* öğütlerine devam eder:

Hakk’a *tâlîp* olanlar, *nefs-i emmâre*den kurtulup kötü huylarını güzel ahlâka dönüştürmelidir. Allah’a ancak bu şekilde yakın olunabilir.¹⁴³ Hakk’a *tâlîp* olanlar bilmelidir ki, Hak Teâlâ, bize bizden yakındır. Zira onun varlığının nûru her şeyi kaplamıştır. Cenâb-ı Hak buyurmaktadır ki: “*Biz ona şah damarından*

¹⁴¹ Bk.: Kâşânî, *Letâif*, 499; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 136-137, 353; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 526-527.

¹⁴² Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 123-124.

¹⁴³ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 19.

yakınız”¹⁴⁴ O, Hâlık’lığı sıfatıyla her eşyâda muhîttir. Basîret gözüyle bakanlar görür. Likâ, zât-ı a’lâdır. Zât ismine mücâhid olanlar, hâl ile müsemmâ bulurlar. Şüphesiz ehline mâlûmdur.¹⁴⁵ **Tâlip**, her hâlinde Hakk’ı *hâzır* görüp *tefekür* üzere olmalıdır... Hakk’ı bilmek isteyenler, *tefekür* etmelidirler... **Tâlipler sülûke**, hakîkî *tefekür* ile yol bulurlar. *Tefekürde devamlılık* için Cenâb-ı Hakk’ı *her an anmak* gerekir.¹⁴⁶ Dolayısıyla Hak **tâlibi**, *mücâhede* içinde olmalı ve *tevhîde* çalışmalıdır.¹⁴⁷ Bunun için Hakk’a **tâlip** olanlar, bir **rehber** izinde **fenâ** ve **bekâya** ulaşmaya çalışmalıdırlar.¹⁴⁸ Bu iş, yolun inceliklerini ve tehlikelerini bilen bir **mürşid-i kâmilin seyr ü sülûk**ünden geçmeden olmaz:

Erer mi tâlibin rûhu bekâya?

*Sülûkü hatm ü pâyân olmayınca*¹⁴⁹

Eroğlu’ya göre şeyhe **mürîd** olmaktan maksat, nefsin her türlü kötü ve çirkin huylarını temizleyip yedi mertebeyi bir bir kat etmektir ki, bunun sonucunda **dervîşin** rûhu, dost iline doğru kanatlanıp uçan bir kuş gibi olur.¹⁵⁰ **Dervîş** olanın tesbîhi elindedir; dilinden zikir, kalbinden fikir eksik olmaz. Bu sâyede onlar, dost bahçesinden devşirdikleri turfanda meyve ve sebzeler gibi olan, her an tâze ve yepyeni ilâhî mârifet ve hikmet dolu sözler söylerler.¹⁵¹

Onun **dervîşliğin** ne olduğunu anlatan bir şiiri şöyledir:

İki cihâna aldanma

Eğer dervîş isen dervîş

Gayrın hevâsında kalma

Eğer dervîş isen dervîş

Dervîşler ile yoldaş ol

Aşk ile âleme fâş ol

¹⁴⁴ Kâf, 50/16.

¹⁴⁵ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 66.

¹⁴⁶ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 67.

¹⁴⁷ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 20.

¹⁴⁸ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 47.

¹⁴⁹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 130.

¹⁵⁰ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 123.

¹⁵¹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 171.

Koyundan dahi yavaş ol

Eğer dervîş isen dervîş

Şeyhin ile alışgör

Nebîn ile bilişgör

Rabb'in ile buluşgör

Eğer dervîş isen dervîş

Muhabbet gülleri bite

Cân bülbülü anda öte

Müsemmâ ol ism-i zâta

Eğer dervîş isen dervîş

Meyl etme seni ögene

Hayır duâ kıl sögene

Arkan tutuver dögene

Eğer dervîş isen dervîş

Tut Eroğlu'nun sözünü

Bulasın ma'nâ yüzünü

Dostdan ırma cân gözünü

*Eğer dervîş isen dervîş*¹⁵²

Eroğlu'nun "müridlere tavsiyeler" niteliğindeki bu şiirinden de anlaşıldığına göre, **mürîd**in hedefi ne bu dünyâ, ne de âhîret olmalıdır; onun asıl hedefi sâdece Hak Teâlâ olmalıdır. Dolayısıyla **mürîd**, **mâsivâ**ya gönül vermemelidir. Diğer dervîşler (ihvân) ile yoldaş olmalı, aslâ nefesine uymamalı, gönlü ilâhî aşk ile dolmalıdır. **Mürîd**, eğer kendi irâdesini **şeyhin**in irâdesine teslim ederse (**fenâ fi's-şeyh**), bunun netîcesinde Peygamber'ini (s.a.v.) yakînen bilip tanır (**fenâ fi'r-resûl**) ve sonunda da Rabb'i ile buluşur (**fenâ fi'llâh**). **Mürîd**, gönlünde muhabbet güllerinden başka bir şey bitirmemeli, gönlünde Cenâb-ı Hakk'ın sadâsından başka bir şey duyulmamalı ve Hakk'a lâyük bir kul olmalıdır.

¹⁵² Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 154-155.

Derviş, kendisini övene aldanmamalı, sövene hayır duâda bulunmalı, dövene de karşı gelmemelidir. **Derviş**, can gözünü Hak Teâlâ'dan aslâ ayırmamalıdır. **Eroğlu Nûri**, kendisinin bu tavsiyelerine uyanların, sonunda mânâ iklimine erişeceğini de müjdelemektedir.

Eroğlu Nûri, dervişlere örnek olarak **İbrâhim Edhem**'i gösterir: O, kulluğunu bilen, Hak yolunda tâc ü tahtını terk etmeyi göze alabilen yüce bir kişiliktir:

Kul kulluğun edâ kıl!

Niye geldin bunda bil!

Muhammed altmış üç yıl

Yeldi bu dervîşliğe

Kul kulluğun kıl edâ!

Edhem'i bil, ey dede!

Tâc u tahtını fedâ

Kıldı bu dervîşliğe

Kuru da 'vâyı koya

Er isen câna kıy a!

Evliyâ vü enbiyâ

*Geldi bu dervîşliğe*¹⁵³

Eroğlu'nun tasavvuf yolundaki müridlere son tavsiyeleri, yine nefslerine uymamaları yönündedir. Çünkü nefis, insanı en yüce mertebelerden en aşağılara her an düşürebilme özelliğine sâhiptir:

“Ey Hak **tâlibi**! Kendini bütün mahlûkâttan ednâ bil ki, yüce derecelere yol bulasın! Yoksa, mutlaka **nefsine** uyup “*Ben falan kişiyim, filan hocayım, filan çelebiyim yâhut mollayım!*” deyip gururlanırsın. Makâmın tahte's-serâyâ inip Azrail'in hükmüne girersin. Bütün öğrendiklerin hebâ olur gider. Gâfil olma!”¹⁵⁴

¹⁵³ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 123-124.

¹⁵⁴ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 65.

3.8. HALVET

Sözlükte “uzlet, inzivâ, yalnızlık, tek başına yaşamak, topluma karışmamak, ihtilât hâlinde olmamak” gibi mânâlara gelen *halvet* terimi, tasavvufta Yüce Allah’ın dışındaki her şeyden (*mâsivâ*) ilgiyi kesip, tamâmen Allah’a yönelmek ve kendini O’na kulluğa vermek şeklinde anlamlandırılır. Daha üst bir mertebe olarak *halvet*, ne bir meleğin ve ne de başka herhangi bir kimsenin bulunmadığı bir halde ve yerde Cenâb-ı Hak ile sırren / mânen konuşmak, rûhen sohbet etmek demektir.¹⁵⁵

Elmalı Eroğlu Nûri çeşitli şiirlerinde, *halvet* kavramına ve dolayısıyla da mensûbu bulunduğu *Halvetiyye* tarîkatinin temel özelliklerine çeşitli vesîlelerle değinmektedir. “*Gir Halvetî tarîkine*” nakaratlı bir şiirinde, insanları kendi yoluna dâvet eden **Eroğlu**, *halvetin* insana neler kazandıracığını yalın bir dille şöyle anlatır:

Budur Allah’a doğru yol

Gir Halvetî tarîkine

Sür esmâyı müsemma bul

Gir Halvetî tarîkine

Esmâyı sürüp yanasın

Allah’a doğru dönesin

Yedi deryâda yunasın

Gir Halvetî tarîkine

Halvet mü’minlere sünnet

Âşıklar cânına minnet

Vâcib ola sana cennet

Gir Halvetî tarîkine

¹⁵⁵ Bk.: Kâşânî, *Letâif*, 234; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 206; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 321-323.

*Halvetî'den algıl eli
Her sözüne değil belî
Olasın mukarreb velî
Gir Halvetî tarîkine*

*Eroğlu yol kulağuzu
İzinden ayırma izi
Dostu göre bu cân gözü
Gir Halvetî tarîkine¹⁵⁶*

Bu dizelerden de anladığımızı göre, bağlısını Allah'a ulaştırın yollardan biri olan **Halvetîlik**, tarîkat büyüklerince belirlenen Allah'ın belli başlı isimlerini (*esmâ*) zikretmek sûretiyle kişiye *nefsin yedi mertebesini* aştırır. **Eroğlu**, *halvetin* Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetlerinden biri olduğu görüşündedir. O, buna uyanların ilâhî aşkı bulacağını ve netîcede cennete kavuşacağını söyler. Bir **Havetî** büyüğünden el alıp (*biat*) bu yola giren ve mürşidinin her sözüne “*evet!*” diyerek ona uyan mürid, sonunda Allah'a yakınlık kazanmış *mukarreb* bir *velî* olur. Öyleyse, **Eroğlu** gibi bir yol kılavuzunun izinden ayrılmamak lâzımdır.

Yukarıdaki şiirde yaptığı dâvete icâbet edenlerin ne tür mânevî nimetlerle karşılaşacağını, **Eroğlu Nûri** bizzat kendi tecrübeleriyle şöyle anlatır:

*Evliyâ tarîkına
Girdik elhamdülillâh
Açıldı gönül gözü
Gördük elhamdülillâh

Gireliden halvete
Gönül erdi hikmete
Maksûd ile vuslata
Erdik elhamdülillâh
.....*

¹⁵⁶ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 106-107.

*Öğrendik yollarını
Seyrettik illerini
Ma'rifet güllerini
Derdik elhamdülillâh¹⁵⁷*

Demek ki **halvet** yolu, kişinin gönül gözünü açmakta ve gönlü ilâhî hikmetle doldurarak Hakk'a erdirmektedir. Bir **Halvetî** erenine bağlanan mürid, onun öğrettiği yollar sâyesinde türlü **mârifet**lere mazhar olur, çeşitli durak (**menzil**) ve konakları (**makam**) bir bir aşarak vuslatı gerçekleştirir.

Aynı gerçeği sûfî şâirimiz, bir başka şiirinde de şöyle dile getirmektedir:

*Ehl-i tevhîd olup giren halvete
Anlardır dost ile eren vuslata
Sorusuz hesâbsız yarın cennete
Ehl-i tevhîd olan girsin diyeler¹⁵⁸*

Başka bir şiirinde de “Biz esmâ-yı **Halvetî**'yiz” diyen ve yine **Halvetîliğin** esaslarından biri olan “**zîkr-i dâimî**”ye atıfta bulunan **Eroğlu**, **halvet** yolunun erkânıyla ilgili şu bilgileri verir:

*Bi-hamdillâh dâim şükür
Biz esmâ-yı **Halvetî**'yiz
Hâlen Mansûr zikrin okur
Biz esmâ-yı **Halvetî**'yiz

Mazharız cümle âyete
Câmi 'yiz cümle sıfâta
Müsemâyız ism-i zâta
Biz esmâ-yı **Halvetî**'yiz

İlm-i ledün cehdindeyiz
Hidâyetin bahtındayız*

¹⁵⁷ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 111-112.

¹⁵⁸ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 113.

*Saltanatın tahtındayız
Biz esmâ-yı **Halvetî**'yiz*

*Haydar durur râzdaşımız
Râh içinde sırdâşımız
Muhammed'dir yoldaşımız
Biz esmâ-yı **Halvetî**'yiz*

*Fakr-ı tâmm ile kemteriz
Nâsı tevhîde yelteriz
Tâlibi Hakk'a ilteriz
Biz esmâ-yı **Halvetî**'yiz*

*Biz dü cihâni n'ideriz
Enbiyâ yolun güderiz
Hâl ile mi'râc ederiz
Biz esmâ-yı **Halvetî**'yiz*

*Dopdoluyuz garba şarka
Aşk eridir ulu fırka
Gâh ereriz mahv u garka
Biz esmâ-yı **Halvetî**'yiz*

*Şüphe eden gelip görsün
Telkîn alıp esmâ sürsün
Hâl ile aslına ersin
Biz esmâ-yı **Halvetî**'yiz*

*İsmiñ **Nûri** cân gıdâsı
Aslıdır verir Hudâ'sı
Eroğlu'dur en gedâsı
Biz esmâ-yı **Halvetî**'yiz¹⁵⁹*

¹⁵⁹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlåhiyât*, 168-169.

Bu mısralardan da anlaşıldığına göre, *Halvetîliğın esmâ zikri*, aşk şehidi **Hallâc-ı Mansûr**'un zikri kadar kıymetlidir. Bu zikir sâyesindedir ki, *Halvetî* dervişi, Yüce Allah'ın şer'î ve kevnî bütün âyetlerine ve ilâhî sıfatların tecellîsine mazhar ve ism-i zâta müsemmâ olur. Bunun sonucunda da Allah vergisi olan *ledün ilmi* elde edilir. Sonra, artık insanları ilâhî tevhîde, müridleri de Hakk'a ulaştırma çabasına girilebilir. Hem bu dünyâ, hem de âhîret kaygısından uzaklaşan *Halvetî* yolcu, peygamberlerin yolundan hiç ayrılmaması yüzünden, her an hâlen mîraç edebilme melekesini kazanır. Doğuda ve batıda, kısacası yeryüzünün dört bir yanında nüfuzları bulunan aşk eri *Halvetî* erenleri, bir bakmışsınız *mahv* hâlinindedir, bir bakmışsınız *gark* hâlinde.. Netîcede **Eroğlu Nûri**, bütün bu ilâhî nimetlere mazhar olmak isteyen, ama kalbinde azıcık da olsa şüphesi bulunan kimseleri, bir *Halvetî* mürşidden *darb-ı esmâ zikri telkîni* almaya ve netîcede bu nimetleri hâlen, yaşayarak ve tadarak bilip anlamaya dâvet etmektedir.

3.9. ZİKİR

“Anmak, hatırlamak, yâd etmek” gibi anlamlara gelen *zikir*, tasavvufta Allah'ı anmak ve hatırlamak, O'nu unutmamak ve gaflet hâlinde bulunmamak demektir. Bunu sağlamak için de “Allah” kelimesini ve O'nun diğer isim ve sıfatlarını dil ile söylemek ve gönülden, hatırdan çıkarmamak yöntemine başvurulmuştur. Tarikat ehlinin belli kelime ve ibâreleri, belli zamanlarda, belli sayılarda ve belirli bir edeb içerisinde periyodik olarak söylemeleri de bunun içindir. Tasavvufta, her tarîkatin ve mürşidin kendi usûlüne ve mürşidin istidat ve kâbiliyetine göre geliştirip şekillendirdiği çok çeşitli *zikir* biçimleri ve uygulamaları vardır. *Zikirde* esas unsur, diğer varlıkları unutup, hattâ yok sayıp yalnızca Allâhü Teâlâ'yı anmaktır.¹⁶⁰

Müellifimiz **Eroğlu Nûri**'nin üzerinde en çok durduğu konu *zikir*dir. O, hemen her konuda bir vesîleyle sözü *zikre* getirir ve geniş açıklamalarda bulunur.

¹⁶⁰ Bk.: Kâşânî, *Letâif*, 248-258; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 539-540; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 783-785.

Diğer pek çok konuda olduğu gibi, **Eroğlu**'nun *zikir*le ilgili yaklaşımı da dikkat çekicidir. O, *zikri* “Cenâb-ı Hakk'ın emirlerini yerine getirmek ve nehiyelerinden kaçınmak” şeklinde tanımlar. Çünkü ona göre, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hak katından getirdiği kurallara uygun olan her amel, ibâdet, hayır ve hasenât, Allah'ı *zikretmek* demektir. *Zikir*den amaç, herhangi bir vesîleyle Hak Teâlâ'yı anmak, O'nu hatırdâ tutmaktır.¹⁶¹

Bütün bir İslâm literatüründe olduğu gibi, müellifimize göre de *en üstün / en fazîletli zikir, kelime-i tevhid*dir; yâni “*Lâ ilâhe illallâh*” demektir. Allah, kendini anan kulunu anar ve adını andığı o kulunu, kendi rızâsına ulaşan kâmil kullarına yaklaştırarak bu kâmil kimselerin terbiyesiyle onu sülûk ettirip kendi zâtına ulaştırır; ayne'l-yakînden, hakka'l-yakîne geçirir. Böylece o, Hak Teâlâ'nın likâsına, vuslatına, vahdetine, tecellîsine, tesellîsine, mükâlemesine ve müşâhedesine mazhar olur.¹⁶²

Tevhid zikrinin önemini vurguladığı bir şiirinde **Eroğlu**, insanları *kelime-i tevhîde* şöyle dâvet eder:

Zikr edelim Allah'ı

Lâ ilâhe illallâh

Tebdîl eyler günâhı

Lâ ilâhe illallâh

Geldi server uluya

Telkîn etdi Alî'ye

Mirâsdır her velîye

Lâ ilâhe illallâh

...

Kimin zikr olsa işi

Görür vuslatdan düşü

Amellerin çavuşu

Lâ ilâhe illallâh

¹⁶¹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 21.

¹⁶² Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 22.

*Hakk'ın zikri çoğıdı
Tevhîdden yeğ yoğıdı
Eroğlu'nun öğüdü
Lâ ilâhe illallâh¹⁶³*

Eroğlu Nûri, zikir sayesinde kendisinin kat ettiği mânevî merhaleleri, bir şiirinde şöyle dile getirir:

*Hamdü lillâh zikr ile Sübhân'a düşdü gönlümüz
İlm ile a'mâl ile Kur'ân'a düşdü gönlümüz
Hikmet ile tıfl-ı ma'nînin zuhûru bu kelâm
Zikr-i kalbîye erip îmâna düşdü gönlümüz
"Len terâni"¹⁶⁴ perdesin mahv eyleyip **tevhîd** ile
Dost cemâli nûruna seyrâna düşdü gönlümüz
Mürşidin **telkîni** tıbdır, kalblerin emrâzına
Âşıkâ kılın nidâ, Lokmân'a düşdü gönlümüz¹⁶⁵*

Eroğlu Nûri, sûfî gelenekte de görüldüğü üzere, **kelime-i tevhîd**in, halk (**avâm**), seçkinler (**havâs**) ve seçkinlerin seçkini olan ehlullâh (**havâssü'l-havâs**) tarafından farklı şekillerde idrak edildiği görüşündedir: "Halkın (**avâm**) anlayışına göre **tevhîd**, insanın anne ve babasından veya âlimlerden öğrendiği üzere, sâdece diliyle "*Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh*" demesinden ibârettir. Ancak bu sözü söyleyen, onun mânâsından ve tasdikinden haberdâr değildir. Öğrenmek için bir gayret ve talebi de yoktur. Bu tevhîd **avâmî**dir. Hakk'ın nazarı, tasdikedir. Allah'ın seçkin kullarına (**havâs**) göre **tevhîd**, dil ile "*Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh*" diye ikrâr edip, kalbiyle tasdik etmektir. Tevhîd sözünde, "*lâ*" lafzı nefiydir (olumsuzlama bildirir); "*illallâh*" lafzı ise isbâtır. Hak tâlibi, zâtı, bu kelâm ile sâbit eyler. Bu tevhîd sâhibi, Allah'ın emirlerini yerine getirip nehy ettiklerinden kaçınır. Sûfîlerin **tevhîd-i hâs** dedikleri budur. Şer'-i şerîfe riâyet eden ve ilme'l-yakîn sâhibi olan Hakk'ın seçkin dostları, kötü

¹⁶³ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 134-135.

¹⁶⁴ "Sen beni aslâ göremezsın!" A'râf, 7/143.

¹⁶⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 140.

huylarını terk edip güzel ahlâka yönelmişler, **ebrâriyyet** makâmına mazhar olmuşlardır. Sûfilerin **havâssü'l-havâs** dedikleri seçkinler içinde Hakk'a daha yakın bir kısım evliyâyâ göre **tevhid**, zâhir ve bâtın, evvel ve âhir birlemekten ibârettir.¹⁶⁶

Bir şiirinde **Eroğlu**, **tevhid zikrinin faydalarını** şöyle terennüm eder:

Bezm-i şevkda güldüğümüz

*Bu **tevhîd**in hürmetine*

Rahmetine daldığımız

*Bu **tevhîd**in hürmetine*

*Kim bu **tevhîde** düşünür*

Kuru iken yemişlenir

Hep günâhı bağışlanır

*Bu **tevhîd**in hürmetine*

*Kimler bu **tevhîdi** seçer*

Aşkın şarâbını içer

Sırâtı yel gibi geçer

*Bu **tevhîd**in hürmetine*

*Kim ki bu **tevhîdi** sürer*

Kalmaya kalbinde zarar

Âşık ise lutfâ erer

*Bu **tevhîd**in hürmetine*

Ay ile gün nûra kandı

Felekler devr edip döndü

Âyet âyet Kur'ân indi

*Bu **tevhîd**in hürmetine*

¹⁶⁶ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 25-26.

*Cümle peygamberler geldi
Cümlesi de bunu sevdi
Muhammed de arşa ağıdı
Bu tevhîdin hürmetine*

*Eroğlu tevhîdi ünler
“Erhâmü’r-râhimîn”¹⁶⁷ söyler
Hakk’ın cemâlin seyr eyler
Bu tevhîdin hürmetine¹⁶⁸*

Eroğlu Nûri’nin belirttiğine göre, *Halvetîler*’in zikir çeşidi olan *usûl-i esmâ (darb-ı esmâ)*, yâni Allah’ın *yedi ismini* (*Lâ ilâhe illallâh / Allâh / Hû / Hak / Hayy / Kayyûm* ve *Kahhâr* isimlerini) anmak, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ilk önce **Hz. Ali**’ye (k.v.) öğrettiği bir uygulamadır. Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) talimiyle **Hz. Ali**’nin (k.v.) *usûl-i esmâ* zikri sâyesinde *nefsin yedi mertebesini* aşip *sülûk* etmesi sahnesi, **Eroğlu**’nun dilinden şöyle gerçekleşmiştir:

“Peygamber Efendimiz, **Hz. Ali**’ye, ellerini eline alıp ve iki mübârek dizini dizlerine dayayarak: “*yâ Ali, ıǧmız aynek (ey Ali, gözlerini yum!)*” diyerek *kelime-i tevhîdi* telkin etti.¹⁶⁹ İmâm-ı **Ali** bu telkîne mücâhid oldu. *Darb-ı tevhîd* ile *nefs-i emmâresi*yle gazâ edip vücûd göklerinin kuvveleri açıldı. Aslına döndü. Seyr ü sülûk edip menzil ve merâtib kat’ eyledi. Her türlü kötü ahlâktan arındı. Gönül gözüyle gördüğü ilâhî terkibleri, yâni mânevî müşâhedelerini Hz. Peygamber’e söyledi. Habîb-i Ekrem de sâhip olduğu hikmet ilmiyle rüyâlarını tabir edip *nefs-i levvâme* kapısının anahtarı olan ikinci zât ismini, “*Allah*” lafzını telkin etti. “*Yâ Ali, şimden sonra halvetinde hafî olarak zikrin bu olsun*” dedi. **Hz. Ali**, bu zât ismine mücâhid oldu. Hâlen, velâyet ve kerâmet bahrine mazhar düştü. Pek çok hikmet ve seyr ü sülûke kadem basıp menzil ü merâtib kat etti. Sonra tekrar Hz. Peygamber’e gelip rüyâsını tabir ettirdi. Hz. Peygamber, *nefs-i mülhime* kapısının anahtarı olan üçüncü zât ismini telkin etti. “*Şimden sonra*

¹⁶⁷ “*Sen merhametlilerin en merhametlisisin.*” Enbiyâ, 21/83.

¹⁶⁸ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 136-137.

¹⁶⁹ **Hz. Ali**’nin bey’atıyla ilgili bu rivâyet, **Eroğlu**’nun üstadları tarafından anlatıla gelmiştir. Meselâ bk.: Yiğitbaşı Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî, *Silsile-i Ehl-i Tarikat*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef. Bl., 2745/1, vr. 4^a-4^b; Ögke, *Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî*, 601.

halvetinde bazen darbî, bazen cehrî, bazen de mahfî, zikrin bu olsun” dedi. **Ali** de “*Hüve*” ismine mücâhid olup çeşitli menzil ve mertebe kat etti. Rabbânî ilhamlara ve ledün ilmine mazhar düştü. Bu isimle meşgul olduğu bir anda, hakîkate kadem bastı. Habîb-i Ekrem, tekrar rüyâlarını dinleyip tabir etti. İşâret gelince, **nefs-i mutmainne** kapısının anahtarı olan dördüncü zât ismini telkin etti. Ali de o isme mücâhid olup pek çok menziller geçti. Nefsinde olan kin, kibir, enâniyet ve gurur sıfatlarına fenâ verip mutmainne buldu. Onun geldiği bu makam, dâire-i **Hallâc-ı Mansûr**’dur. **Ali**, rüyâlarını Hz. Peygamber’e tekrar söyledi. Habîb-i Ekrem bu rüyâları tabir edip, **Ali**’ye **nefs-i râziye** kapısının anahtarı olan beşinci esmâyı telkin etti. **Ali**, o isme devam etti. Bu makamda da pek çok menziller geçip kerâmet, âb-ı hayât ve ilm-i kelimât bahrine mazhar düştü. İhyâ-yı kulûb oldu. Nefsiyle mücâhede ve mücâdelesine devam etti. Bu mertebeleri kat ederken yaşadığı mânevî halleri ve rüyâlarını gelip Hz. Peygamber’e anlattı. O da tabir edip **nefs-i marziyye** kapısının anahtarı olan altıncı ismi telkin eyledi. **Ali** de o isme devam etti. Pek çok menzil aşip Tanrı’nın izniyle irşad yetkisine mahzar oldu. Vücûdunun hücrelerini la’l ve yâkut eyledi. Gördüklerini Hz. Peygamber’e söyledi. O da ilm-i hikmet ile tabir edip **nefs-i sâfiye** kapısının anahtarı olan yedinci ismi telkin etti. “*Yâ Ali, şimdiden sonra halvetinde ihfâ ile zikrin bu olsun*” dedi. **H.z. Ali** de bu isme devam edip hâl ile “*küllü şey’in hâlikün*” (Onun yüzü(zâtı)ndan başka her şey yok olacaktır)¹⁷⁰ âyetinin tahtında münderic oldu ve hem “*fakirlik tamam olduğunda, o, Allah’tır*”¹⁷¹ hadîsinin tahtına geçti. Mübârek nefesi **ebrâriyyet** makâmını buldu. Rûh-ı şerîfi **mukarreb** menziline ulaştı. Sırrı, *ilallâh*’a (Allah’a doğru yolculuğa) ve seyri *maallâh*’a (Allah ile seyre) kadem bastı. Vuslat ve vahdet bulup tecellisine, mukâlemesine, müşâhedesine mazhar düştü. Ve ser-çeşme-i evliyâ oldu. Cümlesine câmi’ olup onsekiz hîrfete (meslek) duâ ile destûr verip kuşak koşdu. Hak yolunda şu hâli müşâhede kıldı ki, bütün tasarrufların kendi vücûdunda meydana geldiğini ve kendisinden zuhur ettiğini anladı.¹⁷²

¹⁷⁰ Kasas, 28/88.

¹⁷¹ Bu sözün yorumu için bk.: Niyâzî-i Mısrî, *İrfân Sofraları*, (Çev.: Süleyman Ateş), Ankara, 1971, 9; Selîm Dîvâne, *Âriflerin Delîli*, (Haz.: Halil Çeltik), Ankara, 1998, 98.

¹⁷² Eroğlu Nûri, *Tasavvufî-t-Tarîkat*, 28-30.

Eroğlu, genelde *zikir*den, özelde de *Halvetîler*'in icrâ ettikleri *darb-ı esmâ*dan biri olan "**Hû**" *zikir*inden kendini ayırmaması için, Cenâb-ı Hakk'a sürekli bir yakarış içindedir:

Îlâhî, ömrümü zikrinle geçir
Görem Hû, işidem Hû, söyleyem Hû
Sırr ile aşkın şarâbından içir
Görem Hû, işidem Hû, söyleyem Hû

Düşmüşem ben, kaldır, yapış elime
Zikrin ile fikrim düşür bilime
Son nefesde âsân eyle dilime
Görem Hû, işidem Hû, söyleyem Hû

Teneşir üstüne çıkam yalnızca
Yuyup dostlar namâzımı kılınca
Kabrim içre sorucular gelince
Görem Hû, işidem Hû, söyleyem Hû

Yuğunursam menâhîden, kibirden
Kabrim içre dola, misk ü 'abîrden
Hak emriyle kalkıncağz kabirden
Görem Hû, işidem Hû, söyleyem Hû

Îlâhî, der Eroğlu minnetinde
Zâhirde, bâtında, her sohbetinde
Sıratda, mizânda, hem cennetinde
Görem Hû, işidem Hû, söyleyem Hû

Sûfî şâirimiz, "**Hû**" *zikir*inin zâkire kazandıracığı güzel hasletleri ise bir şiirinde şöyle açıklar:

Dünyâ ahret gamdan geçer
Hû zikrinin zâkirleri
Dost elinden tahûr içer
Hû zikrinin zâkirleri

*Kim bu zikre gönül verir
Cümle günâhları erir
Hesapsız cennete girer
Hû zikrinin zâkirleri*

*Gayrıyı ihrâc ederler
Aşkullâhı tâc ederler
Her nefes mi'râc ederler
Hû zikrinin zâkirleri*

*İlm-i esrârı bilirlen
Ölmezden önden ölürlen
Dersi Mevlâ'dan alırlar
Hû zikrinin zâkirleri*

*Habîbullâhdır hem-râhı
İnan bu söze vallâhı
Hicâbsız görür Allâh'ı
Hû zikrinin zâkirleri*

*Sırr-ı esmâya girerler
Müsemâların görürler
Arş-ı a'lâda kalırlar
Hû zikrinin zâkirleri*

*Çokdur ümmet şerîatde
Az bulunur tarikatde
Olur ümmet hakîkatde
Hû zikrinin zâkirleri*

***Eroğlu** söyler velîden
"Elestü kâlî belî"den
Nokta okurlar Ali'den
Hû zikrinin zâkirleri¹⁷³*

¹⁷³ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 114-115.

Eroğlu, tasavvuftaki *zikir* geleneğinin ve *Halvetîlik* yolunun zikir çeşidi olan *usûl-i esmâ (darb-ı esmâ)* telkîni uygulamasının, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) **Hz. Ali**'ye verdiği bir tâlîmâta dayandığını söylemektedir. Ona göre Hz. Muhammed, her hâliyle kemâle ulaşan **Hz. Ali**'ye buyurmuştur ki: “*Yâ Ali! Sana talim ettiğimiz bu esmâ-i seb'a ile olan sülûkü ve tarîk-i müstakîmi, senin gibi kâbiliyetli kişilere talim edip öğret! İrşâd ettiğin kişi de, başka bir kâbiliyetli vücûda talim eyleye! Bu usûl, yani ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn yolu, tâ âhirete kadar ümmetim arasında müteselsil yürümeli, hiç bir zaman kesilmemelidir.*”¹⁷⁴

Usûl-i esmâ zikrinin peygamberlerden kalma bir “san’at-ı nebevî ve san’at-ı evliyâ” olduğu görüşünde olan **Eroğlu**, bu *zikir* çeşidine karşı çıkan bâzı kimselerden şikâyetle bahseder. Müellifimizin onların itirazlarına cevâbı da hazırdir: “Bu tür noksan akıllı insanlar nefsî davranıp, “*Allah sağır mıdır? Sessiz anınca işitmez mi?*” derler. O gibi inkârcılara cevap budur: “Evet, Cenâb-ı Hak, *semî*'dir, *Basîr*'dir, *Alîm*'dir, *Habîr*'dir, *Allâmü'l-guyûb* pâdişahdır. Zâtını anmağı gönlümüze gelmeksizin bilir. Ancak, bizim nefsimiz, hannâsımız, akl-ı maâşımız ve nefs-i maâşımız sağır, kör ve câhildir. *Zikri*, onlara işittirelim, onların gözünü açalım, onlara Hak'ın emrini bildirelim diye, candan, yüksek sesle ve salınarak kalb üzere hareketle yaparız. Ayrıca, insanların kalbi, dünyâ ve mâsivâ fikriyle kararmış ve pekişmiştir. Âdetâ, taşa veya demire dönmüştür. *Darbî tevhid*, kalbin pasını siler. Taş ve demir gibi kalbleri yumuşatır. Zikri kabul eder. *Darbî tevhîdî* kabul etmeyen câhiller, ayrıca Hz. Peygamber'in, **Hz. Ali**'ye yüksek sesle *tevhid telkin* ettiğini de inkâr etmiş olurlar. Hak tâlibi olanlar, bu gibi münkirlerin dedikodusuna nazar etmeyip doğru yoldan ayrılmamalıdır.¹⁷⁵

Darb-ı esmâ zikrine devam eden Hak âşıkları ile bu tür zikre karşı çıkanları karşılaştırdığı bir şiirinde, sûfî şâirimizin dilinden şu dizeler dökülür:

Âşıklar gece gündüz zikr ederler
Şeytânı mekrinden bîzâr ederler

¹⁷⁴ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 31.

¹⁷⁵ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 50-51.

*Âşıklar ârdan nâmûsdan geçerler
Hod-bînler **darb-ı zikre** âr ederler
Ehl-i kâl ahyânen anar **tevhîdi**
Âşıklar her nefes tekrâr ederler¹⁷⁶*

Müellifimiz, **darb-ı esmâ** zikrinin faydalarını da kendi üslûbuyla şöyle anlatmaktadır: “Eğer hakîkate ulaşmak istiyorsanız, mutlaka bir mürşid-i kâmilin izinden yürümelisiniz. İnsan, ancak bu kâmil eren sâyesinde yedi deryâdan geçip gönlünü **darbî tevhid** ile yuyup arıtabilir. Zira **darbî tevhid**, **usûldendir**. Kudret topudur. Nefs-i hannâs, nefis-i emmâre, her türlü kötü ahlâk, akl-ı maâş ve nefis-i maâşın kuvveleri ve tahsilleri **tevhîdin** ve **esmânın** ateşiyle yok olur. Nefs, bu zikir tokmağıyla ıslâh olur. Nefs-i hannâs, tevhîdi kabûl edip mü’min olur. Akl-ı maâş, akl-ı maâda; nefis-i maâş, nefis-i maâda dönüşür. **Darb-ı tevhîdin** kemâli budur.”¹⁷⁷

“Hak sırrına mazhar olan kişi, ömrünü **zikirle** geçirir. Bütün âzâsıyla zâkir olup zâhiren ve bâtinen ömrü hâtimeye erer. Allah’a yakın olmak için tahsil ettiği şeyler, Cenâb-ı Hak tarafından ihsâna dönüşür. Perdeler kalkar. Cennette müjdelenen şarap ve meyvelerden yiyip içmeye başlar. Çiçeklerini koklar. Rûhu, tevhid ve kâmil bir îmân ile **kalbî zikre** ulaşır. Çektiği esmâların nûruyla gönül evi aydınlanıp genişler...”¹⁷⁸

Bir şiirinde **Eroğlu**:

*Olur mu gayr-ı Hakk’ın hükmü ibtâl?
Hû zikriyle biryân olmayınca*

diye sorar ve cevâbını da hemen akabinde yine kendisi verir:

*Zemâim hamdiye olmaz mübeddel
Beden zikr ile külhân olmayınca¹⁷⁹*

Yine müellifimiz, **usûl-i esmâ zikriyle** insan nefsindeki belli başlı dokuz türlü hastalığın ortadan kalkacağını ifâde etmektedir. O şöyle der: “Her insanda

¹⁷⁶ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 141.

¹⁷⁷ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarikat*, 50.

¹⁷⁸ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarikat*, 53.

¹⁷⁹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 129.

dokuz nûrânî, *dokuz* da *zulmânî maraz* vardır. Bu zikir olunan ilâhî isimler, o *dokuz zulmanî maraza* fenâ verse, o *dokuz nûrânî hicâb* yok olur ve insan aslına ulaşır; Hakk'a mahrem olur. Bu *dokuz nûrânî hicâb*, *ebrâr* ile *mukarrebîn* farkıdır. Tenezzülâtta kazanılmıştır. *Nûrânî marazlar*, Hakk'ın dîdârına büyük günâhlardan daha büyük perdedir. Sûfiler, buna *sıfât-ı tis'a* (*dokuz nitelik*) da demişlerdir... *Nefsî hicaplardan* sonra *nûrânî hicaplar* da fenâ bulmayınca, insan aslına ulaşamaz. Âdetullâh böyledir. Söz konusu *dokuz zulmanî hicâb* şunlardır:

Birinci marazları, sülûk etmeğe âr ettikleridir. *İkinci marazları*, tenezzülâtta vücudları dokuz nûra dönüşmüş olup Hazret'den ayrı düşükleridir. *Üçüncü marazları*, dünyâ ıstırâbıdır. Nefsin emrinde olup yetmiş bin hicap, doksan bin perde kazandıklarıdır. *Dördüncü marazları*, anâsır hükmünün zindanında olduklarıdır. *Beşinci marazları*, dünyâda olanları kalblerine nakş ettikleridir. *Altıncı marazları*, söz ve hareketleriyle zulmânî günah ve nûrânî hicap kazandıklarıdır. *Yedinci marazları*, -ister doğru, ister yanlış olsun- kalblerini sülûke âr edecek nesnelere mûnis ettikleridir. *Sekizinci marazları*, kalblerini iş ve kazanca, yahut da çocuklarının teşvîşine mûnis ettikleridir. *Dokuzuncu marazları*, kalblerini irfânla donatmayıp câhil bıraktıklarıdır. *Hülâsâ*, kalbde hastalık çoktur. Fakat pek çok insanın kalbinde bu *dokuz hastalık* vardır. Ne zaman ki, bu *dokuz zulmânî ve nûrânî hicap* yukarıda geçen *yedi esmânın* zikriyle yok edilirse, kalb o zaman selâmete erer.¹⁸⁰

Son olarak, **Eroğlu Nûri**'nin, *zikir* konusunda “*müridlere tavsiyeler*” niteliğindeki öğütlerle dolu bir şiiriyle bu başlığı bitirmek yerinde olacaktır:

Ol güzel Muhammed'e ümmet olan

Hakk'ın zikrini koman dilinizden

Budur ibtidâ farz u sünnet olan

Hakk'ın zikrini koman dilinizden

Zâkirlerin olur varlığı fânî

Teni bu dünyâda, dost ile cânı

¹⁸⁰ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 44-45.

*Dîdâr âşıkının budur nişânı
Hakk'ın zîkrini koman dilinizden*

*Geç gayrıdan, meyl et aslından yana
Mâln, ehlin, nefsin düşmândır sana
An Allah'ı, buñ deminde seni ana
Hakk'ın zîkrini koman dilinizden*

*Zâkir ol, âhret gamından geçesin
Kanatlı Burâğ'a binip uçasın
Dost elinden aşk şarâbın içesin
Hakk'ın zîkrini koman dilinizden*

*Hak zîkrinden kavî etme gel ruhsat
Hayra tebdîl olur cümle ma'siyet
Eroğlu'ndan budur size vasiyet
Hakk'ın zîkrini koman dilinizden¹⁸¹*

3.10. DEVRÂN ve SEMÂ

“Dönmek, devr etmek” demektir. *Kâdiriyye, Rifâiyye, Halvetiyye* ve *Mevleviyye* gibi açıktan / sesli (*cehrî*) *zîkri* esas alan tarîkatların döne döne yaptıkları *zikir, semâ* ve *tarîkat âyinine* denir. *Devrân / deverân*, toplu olarak da ferdî olarak da icrâ edilebilir. Toplu olanda dervişler, hem kendi eksenleri etrâfında ve hem de zâkirbaşı ve şeyhin çevresinde dönerler. *Devrân* sırasında “Hû, hû”, “Yâ Hay”, “Yâ Hû”, “Yâ Kayyûm” gibi zikirler ve ilâhîler, mûsikî âletleri olmaksızın ya da bazen kudüm, def ve ney gibi mûsikî âletleri eşliğinde âhenkli biçimde söylenir. Bu esnâda *vecde* gelmek ve coşmak esastır; ama kendini *vecde zorlamak (tevâcüd)* da hoşgörülle karşılanır. Meleklerin arş, hacıların Kâbe, gezegenlerin de kendi yörüngeleri ve güneş etrâfında büyük bir aşk ve

¹⁸¹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 116.

şevkle dönmekte oluşları, tasavvufî anlamdaki *devrân*ın lüzum ve cevâzına delil sayılmıştır.¹⁸²

“Dinleme, işitme, kulak verme” anlamlarına gelen *semâ* kavramı da tasavvufta, dînî mûsikî ve ilâhî dinleme, makam ve nağme ile okunan dînî metinleri dinleme, bunların tesiriyle raksetme, devrân etme, coşup dönme gibi mânâlar taşır. Dinleyene, söyleyene, maksada ve güfteye göre birçok çeşitleri bulunan *semâ*, genel olarak sûfilere göre Hak’tan gelen ve insanları Hakk’a çağıran bir mesaj olarak değerlendirilmektedir. Onu iyi niyetle dinleyen, maksada erer. *Semâ*, mü’minin îmânını, münâfiğin nifâkını ve kâfirin küfrünü artırır. Ayrıca özel olarak bir mûsikî heyeti eşliğinde, belli bir düzen içerisinde icrâ edilen *Mevlevî* âyinine de *semâ* denir. Bu âyine katılan dervişlere *semâ-zen*, âyinin icrâ edildiği yere de *semâ-hâne* adı verilir.¹⁸³

Eroğlu’na göre de *semâ* ve *devrân* ile ilgili hüküm, kişinin inancına ve durumuna göre değişir: Hâl ehline *semâ helâl* ve *câiz*, hâlislere ve muhlislere *farz*, muhlislerin yollarına ve seyr ü sülûke tâlip olanlara *sünnet*, gâfillere ise *haramdır*. Öyle ki, ilâhî aşktan yoksun olanlara *bid’at* ve hattâ *oyun ve eğlencedir*:¹⁸⁴

Aşkî olmayana devrân harâmdır
Tevhîde yetişir, cezbe bir hâldir
Ol dem âşıklara devrân helâldir
*Dervîş Hû der döner, kâfir mi olur?*¹⁸⁵

Yine:

Hak katında ahd etdiğin anmazsın
Sana suâl olucağın sanmazsın
Tevhîdinde döne döne yanmazsın
*Kul, efendisini böyle mi sever?*¹⁸⁶

¹⁸² Bk.: Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 138-139; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 221.

¹⁸³ Bk.: Kâşânî, *Letâif*, 304-305; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 422; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 629-632. Ayrıca geniş bilgi için bk.: Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*, Bursa, 1992.

¹⁸⁴ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 60.

¹⁸⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 121.

¹⁸⁶ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 117.

diye soran **Eroğlu Nûri**, tasavvuftaki *semâ* ve *devrân*ın, ilk kez bizzat Peygamber Efendimiz **H. Muhammed** (s.a.v.) tarafından *ashâb-ı suffa* ile berâberken icrâ edildiğini söyler. Müellifimizin ifâdeleriyle Peygamberimiz'in *semâ*'ı şöyle gerçekleşmiştir:

“**Habîb-i Ekrem**, birgün *ashâb-ı suffa* ile itikafda tevâhîd ediyordu. Buyurdu ki: “Sizden biriniz bir *ilâhî* bilmez mi? Okuyun!” dedi. İçlerinden birisi, bildiğini söyledi. Yüksek bir sesle ve mevzûn bir makamla *ilâhî* okumaya başladı. **Habîb-i Ekrem**, şevke gelip *kıyâm* buldu. Kendisinden geçip *semâ* etti. Öyle ki, bu *semâ*'ın tesiriyle buldukları ev bile hareket etti. Bu sırada **H. Ebû Bekir**, **Habîb-i Ekrem**'in elinden tuttu. Peygamber sakinleşti. Sonra: “Yâ Resûlallah, siz *dönünce*, yerlerin ve göklerin de sizinle birlikte *dönmesi* gerekir” dedi ve oturdu. Sohbet sırasında bir sahâbî **H. Peygamber**'e şöyle bir soru sordu: “Cennet'te *semâ* olur mu, yâ Resûlallah?” **H. Peygamber**: “Evet, olur. Onların *tegannîleri* *tesbîh*, *tekbir* ve *tehlîldir*” dedi.”¹⁸⁷

Müellifimize göre, hâlisân ve muhlisân nefslerini ıslâh ve Allah'a ibâdet etmek kasdıyla şiddetle *raks* ve *devrân* eden zâkirlerin gerçek tefekkür olan *semâ*'ını ta'n ve dahl edenler, ona karşı çıkanlar câhillerdir. Çünkü üzerlerine vâcib ve teklif değilken, *semâ* ve *devrân*ı kâfirlerin oyunlarına benzetmek sûretiyle yalan söyleyip bühtân ederler.¹⁸⁸

Eroğlu Nûri, *devrân* sırasında iki yana salınarak zikredilmesine karşı çıkanlara cevap mâhiyetinde şunları söyler: “Bâzı noksan akıllılar da vardır ki, zikrullâh sırasında zâkirlerin muhabbetullâh (Allah sevgisi ve aşkı) ile yüksek sesle ve iki tarafa salınarak zikretmesini, terk-i edeb şeklinde anlarlar. Bu gibi kişilere verilecek cevap şudur: “Hakk'ın huzûrunda gönüle fâsid (bozguncu) fikirler getirip kötü şeyler düşünmek, edepsizliğin ta kendisidir. Gerçekte, *şer'-i şerîfîn* amellerinde her vecihle edeb lâzımdır; fakat *tarîkat* amellerinde aşkullâh cârîdir. *Zikir* de *tarîkat* amellerinden olduğu için, karşı çıkanlara gazâbı söz konusudur. Ehli bilir.”¹⁸⁹

¹⁸⁷ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 59-60.

¹⁸⁸ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 60.

¹⁸⁹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 51.

Halk arasında nifak çıkararak bâzı kimselerin, **devrânı** oyuna benzetip Cenâb-ı Hakk'ı **devrân** ederek ananlara “*kâfir*” demelerine karşı müellifimizin cevâbı gayet açıktır: “Söz, sözü söyleyenin sıfatıdır!”¹⁹⁰ Yâni ona göre, **devrân** ve **semâ** edenlere “*kâfir*” diyenin kendi *kâfir* olur. Onun, böyle diyenlere cevap mâhiyetindeki bir şiiri de şöyledir:

Ehl-i şevke ta'n eyleyen zâhidler
Derviş Hû der döner, kâfir mi olur?
Bu dahle vâris olan mücâhidler
Mü'min Hû der döner, kâfir mi olur?

Sabâh vakti geldi, Allah'a şükür
Minâreye çıkıp bülbüller şakır
Döne döne müezzin ezân okur
Derviş Hû der döner, kâfir mi olur?

Ay, gün, yıldız, dönüp eder dilekler
Gece gündüz devrân eder felekler
Görmüş sultân arşda döner melekler
Mü'min Hû der döner, kâfir mi olur?

Gerçek âşık dost yolunda ün eyler
Darb-ı tevhîd ile bağrın hûn eyler
Değirmen dâneyi döğün eyler
Derviş Hû der döner, kâfir mi olur?

Yola çıkıp develeri yederler
Mallar harc edip Ka'be'ye giderler
Hâcılar devr ile tavâf ederler
Derviş Hû der döner, kâfir mi olur?

Ehl-i Hak bu yola inâd eylemez
Kâmil insân olan hilâf söylemez

¹⁹⁰ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 61.

Hiç bir mahlûk yokdur, **devrân** eylemez
Dervîş Hû der **döner**, kâfir mi olur?

Ebü'l-Vefâ döner, salâh kasdında
Şeyh-i Vefâ döner, aşkın mestinde
Hazret-i Mevlânâ 'nın üstünde
Şunlar Hû der **döner**, kâfir mi olur?

Şerîat akl ile edeb kânıdır
Tarîkat fi'l ile aşk meydânıdır
Aşk gelicek akl u edeb fânîdir
Âşık Hû der **döner**, kâfir mi olur?

Aşkı olmayana **devrân** harâmıdır
Tevhîde yetişir, cezbe bir hâldir
Ol dem âşıklara **devrân** helâldir
Dervîş Hû der **döner**, kâfir mi olur?

Lu'be almaz, mü'min olan kardaşlar
Münâfik mü'mini dahl ile taşlar
Gör çiftçi harmânı **devr** ile işler
Mü'min Hû der **döner**, kâfir mi olur?

Hamdü's-salâh hadîsin gözetmedin
Yuyup kalbin nefsini düzetmedin
Kendi nefsin islâhın gözetmedin
Dervîş Hû der **döner**, kâfir mi olur?

Sözümüz anlanuz, tamâm gavr ile
Gönlümüzü yıkman, nâ-hak cevri ile
Cümle kuşlar seyr ederler **devr** ile
Âşık Hû der **döner**, kâfir mi olur?

Kimseye dahl etmez uhrevî baylar
Darb-ı tevhîd ile aslını soylar

*Münkir olan kişi sıfâtın söyler
Hû deyip **dönenler**, kâfir mi olur?*

***Eroğlu** der, yarın onda varasız
Münkirlere neler olur göresiz
Mahşerde indallâh cevâb veresiz
Âşık Hû der **döner**, kâfir mi olur?¹⁹¹*

Eroğlu, gerçek Hak âşıklarının, *devrân* ve *semâa* karşı çıkıp dil uzatan art niyetli kimselere aldırış etmemeleri gerektiği husûsunu, **Hz. Ali**'den (k.v.) naklettiği bir olayla anlatır:

“Bir gün **Hz. Ali**, namazdan sonra *tevhîde* başladı. Şevke gelip kıyam etti. Yüksek sesle ve sağdan sola salınıp tevhîd vurarak *devrân* etdi. Bu sırada imâmesi başından düştü. Münâfıklardan bazıları onu bu hâlde görüp, “*Ebû Tâlib oğlu deli olmuş*” diye, dedi-kodu ettiler. Bir zaman sonra Allah’ın Arslanı **Ali**, âyinini tamamlayıp *farka* geldi ve duâdan sonra bunları yanına çağırdı. Onlara: “*Kıyâmete ikrârınız var mıdır?*” diye sordu. Münâfıklar: “*Evet, vardır*” dediler. Sonra: “*Huzûr-ı Hakk’a varır mısınız?*” dedi; “*Belî, varırız*” dediler. Sonra onlara: “*Rabbim bana hitap edip; niçin yüksek sesle, salınarak ve dönerek beni zikr ettin, diye sorar ve bu yaptıklarından ötürü mes’ûl olursam, size ne zarar gelir? Gerçi hâşâ bu olmaz! Amma, siz huzûruna geldiğinizde, kulum beni şevk ile zikrederken, üzerinize vâcib ve teklîf değilken ta’n ve dahl ettiniz, diye mes’ûl tutarsa, hâliniz ne olur?*” diye sordu. Bunlar **Ali**’nin bu sözünden korktular; özür dileyip tevbe ederek tekrar îmân getirdiler. Bilmek ve dikkat etmek gerekir ki, bu gibi dahillerde gönül yıkmak korkusu vardır. Zira, zâkirlerin kalbi beytullahtır, arşullahtır. İnsan, bilmediği ilmi söylemeye! Görmediği yere taş atmaya! Ermediği yere el uzatmaya!”¹⁹²

Sûfî şâirimiz, tıpkı **Hz. Ali** gibi, *devrân* ve *semâ zikri* yüzünden kendisine de “*deli*” dendiğini, bir beytinde şöyle dile getirir:

¹⁹¹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 120-122.

¹⁹² Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 62-63.

*Dediler **mecnûn Eroğlu**, her kaçan **zıkr** edicek
Mustafâ'nın şevkine **devrâna** düşdü gönlümüz¹⁹³*

Eroğlu Nûri, ilâhî aşkın kendisini öylesine tesir altına aldığını bildirmektedir ki o, **semâ** ve **devrân zıkrine** karşı kayıtsız kalamamakta ve gayr-i ihtiyârî bu zikri icrâ etmektedir:

***Hû zıkr**i ihtiyâr komaz elimde
Aşk **döndürür**, cânım nice **dönmesin**?
Sekrân bulur şevkden aklım bilim de
Aşk **döndürür**, cânım nice **dönmesin**?*

***Zıkr**le muhabbetde oldur fuâda
Lâ-mekân seyrin et, kalma yuvada
Takvâyı bulugör, kalma kuvâda
Aşk **döndürür**, cânım nice **dönmesin**?*

*Bu menzilden nasîb oldur yayağa
Dîdâr muştularız cânâ kıyağa
Mü'min **zıkr**e bakar, münkir ayağa
Aşk **döndürür**, cânım nice **dönmesin**?*

*Oyun diye bühtân edersin bana
Yarın nîrânda azâb olur sana
Koyup mâsivâyı Hazret'den yana
Aşk **döndürür**, cânım nice **dönmesin**?*

*“Men lem yezük lem ya ‘rif”in kâlini¹⁹⁴
Tadan bilir, aşk ehlinin balını
Cân gözü seyr eder cânân ilini
Aşk **döndürür**, cânım nice **dönmesin**?*

¹⁹³ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 141.

¹⁹⁴ “Men lem yezük lem ya ‘rif” : “Tatmayan bilmez” anlamında, tasavvuf çevrelerinde yaygın bir söz.

*Bu müşkili mürşid-i kâmile tan
İşin salâhına hamle eyle inan
Bilesin bu sözü, aşk oduna yan
Aşk döndürür, cânım nice dönmesin?*

*Dinle imdi ne cevher söyler dilim
Lâ-mekân seyrine ermişdir yolum
Gel imdi tevhîde, duyasin hâlim
Aşk döndürür, cânım nice dönmesin?*

*Cümleye ikrârdır mü'minin işi
Ebû Cehil'dir münkirlerin başı
Hû diyenin aşk olur içi taşı
Aşk döndürür, cânım nice dönmesin?*

*Âşıklara keşf olur ma'nâ yüzü
Taşı sizinledir, Hakk ile özü
İlhâm-ı Hak'dır Eroğlu'nun sözü
Aşk döndürür, cânım nice dönmesin?¹⁹⁵*

Müellifimiz, *devrân* ve *semâ*'ın *küfür* değil, zâkir için bir gereklilik olduğunu, çeşitli benzetmelerle açıklamaya çalışır: Meselâ, zâkirlerin kendilerinden geçerek zevk ve şevk ile yaptıkları *devrân*, hacıların *Kâbe*'yi dönerek tavaf etmelerine ya da Cenâb-ı Hakk'ı tesbîh eden meleklerin *arş-ı azîmi cevlâmna* teşbih eder. Yine, *savaştta döne döne savaştan askerler* gibi, zikrullâh edenler de Tanrı'yı döne döne anarlar. Zira tevhid amelinden maksat, "büyük savaş"tır.¹⁹⁶ Zâkirin *zikir* hâli, zâhir pâdişâhının düşman ile savaşmasına benzer: Gazâ eden pâdişâh, meydana yüksek sesle atılır. Nâralar atarak ve iki tarafa döne döne küffâr ile gazâ eder. Bundan gâyesi, Hak katında makbul olup hil'at ve mansıp bulmaktır. *Zikrullâh ile cihâd etmek ise, gazâ-yı ekberdir*. Bunda, daha ziyâde hareket, şiddet ve sa'y gereklidir. Zira, *nefs-i emmâre* sıfatları ve kötü

¹⁹⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 172-173.

¹⁹⁶ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 60.

huylar, başka türlü yok olup güzel huylara dönüşmez.” Tasavvuf ulularından bâzıları, “zâkirlerin zikrullâh sırasında her neresi hareket etmezse, kişinin orasında îmân yoktur” demiştir. Zâkire, diliyle “Lâ ilâhe illallâh” demek yetmez; **zikir** gönüle inmeli, cezbe ve Hû deryâsına gark olmalıdır. Böyle zâkirin zâkirliği, her vecihle sâbit olur.¹⁹⁷

Eroğlu Nûri'nin nihâî çağrısı, her dâim *devrân* ve *semâ zikrinedir*:

Fırsat elde iken gelin âşıklar
*Aşk ile **dönelim** Hû deyu deyu*
Bu erkânı süregeldi sâdıklar
*Şevk ile **dönelim** Hû deyu deyu*

Hû diyene aşk zencîri takıla
Gönlü anın mâsivâdan çekile
Kim, ne diyen desin, gönlüm Hak ile
*Aşk ile **dönelim** Hû deyu deyu*

Hû diyen kişinin yanar günâhı
Cennet içre dîdâr olur penâhı
Zikirdir âşıkın her âh u vâhı
*Derd ile **dönelim** Hû deyu deyu*

Hû zikri şevke düşürür melîli
Hâl edinen âşık dostun halîli
Takarrub mülkünün budur delîli
*Şevk ile **dönelim** Hû deyu deyu*

Bu yola döymez azıksız yayalar
Aşkı yok kişiyi hayvân sayalar
*Bizi genden gören **Mecnûn** diyeler*
*Aşk ile **dönelim** Hû deyu deyu*

¹⁹⁷ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 51-52.

*Mansûr neden çekdi kendini dâra
Âşık olan gelsin gün yüzlü yâra
Dün ü gün salâdır ehl-i dîdâra
Şevk ile **dönelim** Hû deyu deyu*

*Kimin Hû **zikri** olursa ameli
Gönül mir'âtında görür cemâli
Eroğlu budur insânın kemâli
Şevk ile **dönelim** Hû deyu deyu¹⁹⁸*

3.11. RÜYÂ

“Düş, uyku hâlinde görülen ve zihinde beliren düşünce ve olaylar” gibi sözlük anlamları bulunan **rüyâ**, bir tasavvuf terim olarak, uykuda vâki olan, görülen, yaşanan birtakım sûretler ve hallerden ibârettir ki, bu görüntüler tamâmen hayâl ürünü olmayıp mürid için bir bilgi kaynağı teşkil edebilecek nitelikte ve kesinlikteki edinimlerdir. Nitekim Osmanlı Türkçesi ile yazılan pek çok eserde **rüyâ** kavramını karşılamak üzere, “vâki olan, gerçekleşen, yaşanan hâl” anlamındaki **vâkıa** teriminin tercih edilmesi de bunu göstermektedir. Peygamberliğin 46 bölümünden bir kısım sayılan **rüyâ**, mükâşefe (sezgi) ve müşâhede ilminin inceliklerinden sayılmıştır. **Rüyâ**, **ölümün** kardeşidir ve ölümün diğer adı “kesin bilgi” anlamındaki **yakîndir**. İşte bu yüzdendir ki, **ölümle** kesin olarak bilinen bâzı hususlar, **rüyâ** ile de insana mâlûm olur. Rüyâların **Rahmânî** (Allah’tan), **melekî** ve **şeytânî** olanları vardır. Birincisi apaçık olduğundan, yoruma ihtiyaç göstermez. İkincisi **rüyâ-yı sâdıka** olduğundan, yoruma muhtaçtır. Üçüncüsünün ise hiçbir hakikat değeri yoktur.¹⁹⁹ Değişik tipte pek çok **rüyâlar** vardır ve bunların her birine farklı yaklaşım gerekmektedir. **Psikolojik rüyâların** yanında, muhtevâsı daha önce yaşanmış olaylardan oluşan **zihin rüyâları** da bulunmaktadır. **Vahiy rüyâları** ve geçmiş hayatla ilgili rüyâlar; başkaları tarafından, başkaları için görülen rüyâlar ve gerçekten rüyâ olmayıp bilincin farklı

¹⁹⁸ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 151-152.

¹⁹⁹ Bk.: Kâşânî, *Letâif*, 576; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 404-405; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 600-601, 744.

bir düzleminde algılanan rüyâlar da vardır. Çünkü vücut uykuya daldığında *ruh* serbest kalarak fiziksel dünyânın yanı sıra var olan, varoluşun başka bir boyutuna doğru yol alabilmektedir.²⁰⁰

Rüyânın, Eroğlu Nûri'nin tercih ettiği birincil anlamı, "kesin bilgi" mânâsındaki yakîndir. Ona göre rüyâ, insana kesin bilgi verir. Bunu, onun şu sözünden anlıyoruz:

*"Ayne'l-yakîn, rüyâ ile elde edilir. Zira rüyâ, ilm-i bâtıdır. İlm-i bâtın ise, ilm-i âhirettir."*²⁰¹

İnsana *kesin bilgi* vermesi bakımından *sâdık rüyâyı* "nübüvvetin bir parçası" olarak değerlendiren müellifimiz şöyle der: "*Sâlih rüyâ, ilm-i bâtın olup nübüvvetten bir cüz'dür. Hz. Peygamber, sâliklerin rüyâlarının nübüvvetten bir cüz, enbiyâdan miras olduğunu belirtmiştir."*²⁰²

*Rüyâyı, kulun Rabb'iyile konuşup sohbet ettiği bir zaman dilimi olarak değerlendiren Eroğlu: "Rüyâ, insanın Rabb'iyile mukâlemesi ve Rabbinin ona ilhâmıdır"*²⁰³ der. Demek ki *rüyâ*, tasavvufî açıdan bir *bilgi elde etme yöntemi* olan ilâhî *ilhâmı* da insana sunmaktadır. İnsan, *rüyâ* sâyesinde birtakım mânevî bilgilere, irfan, mârifet ve hikmete ulaşabilmektedir. Yâni *rüyâ, irfânî bilginin* bir kaynağı konumundadır.

Kendi rûhî, mânevî, bâtınî yükselişini ve kendini tanıma sürecini, gördüğü *rüyâlar* sâyesinde elde ettiği bilgilerle gerçekleştirdiğini belirten **Eroğlu Nûri**, bunu şöyle ifâde eder:

*Âlem-i rü'yâda gördüm
Kendiliğim ana verdim
Seyr eyleyübeni girdim
İnsânın içi yedi kat*²⁰⁴

²⁰⁰ Llewellyn Vaughn-Lee, "Bir Sûfî Geleneğinde Rüyâ Çalışması", *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf* içinde, İstanbul, 1994, 136.

²⁰¹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 52.

²⁰² Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 67.

²⁰³ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 67.

²⁰⁴ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 167.

Tabî ki bu iç mânevî tecrübeleri yaşayabilmek ve *sâdık rüyâlar* görebilir hâle gelmek için, sürekli *zikir*le, özellikle de amellerin en kıymetlisi olan *tevhid zikri*yle meşgul olmak lâzımdır:

Kimin zikr olsa işi

Görür vuslatdan düşü

Amellerin çavuşu

*Lâ ilâhe illallâh*²⁰⁵

Rüyânın üç ayrı yolla görülebileceğini belirten müellifimiz, bu konuda şu bilgileri verir:

“*Rüyâ*, üç kısım üzerinedir: *Birisi nevm-i galîz*da, yâni *uyku* hâlinde görünen rüyâdır. Çokça makbûl değildir. *Birisi beyne'n-nevm ve'l-yakaza* (*uyku ile uyanıklık arası*) hâlinde görünür. Bu makbûldür. *Birisi de uyanikken* görünendir. Bu gâyet makbûldür. Bu sülûk rûhundur; beşeriyetin, yâni *nefsin* müdâhalesi yoktur. Bunlar ehline malûmdur.”²⁰⁶

Görüldüğü gibi **Eroğlu Nûri**, *uykuda* görünen *rüyâyı* pek makbul saymamakta; asıl müteber olan ve insana doğru ve kesin bilgi veren *rüyânın uyanikken* ya da *uyku ile uyanıklık arasındayken* görülen olduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşım da yukarıda *rüyâ* ile ilgili teknik bilgi verilirken temas ettiğimiz ve **Eroğlu**'nun şeyhinin şeyhi **Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**'nin de çoğunlukla tercih ettiği, “vâki olan, gerçekleşen, yaşanan hâl” anlamındaki *vâkıa* terimini çağrıştırmaktadır. **Eroğlu Nûri**'nin bu yaklaşımı da *rüyânın* “boş ve ham bir hayal” değil de “yaşanan bir gerçeklik” olduğunu göstermektedir.

Bilindiği gibi *rüyâların tabir edilip yorumlanması* ve mürîdin seyr ü sülûkünün ona göre şekillendirilmesi, genelde tasavvufta, özelde de *Halvetîlik*'te ve *Ahmediyye* kolunda önemli bir yer tutmaktadır.²⁰⁷ Çünkü *rüyâlar*, mürşide, mürîdin içinde bulunduğu ve yaşadığı mânevî haller açısından önemli bilgiler

²⁰⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 134.

²⁰⁶ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 66-67.

²⁰⁷ Bu konuda geniş bilgi için bk.: Ögke, *Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî*, 248-265.

sunmaktadır. İşte **Eroğlu**, şeyhi **Vâhib-i Ümmî**'nin de kendisinin gördüğü rüyâları en doğru bir biçimde tabir ettiğini şöyle ifâde etmektedir:

*Dilindedir keskin ta'bîr kılıcı
Benim şeyhim gibi ulu şeyh olmaz*²⁰⁸

Nitekim bu çalışmanın “**Zikir**” başlığı altında, *nefsin yedi mertebesini* aşma yolculuğunda *rüyâ*lardan elde edilen bilgilere göre *nefsin* her bir mertebesi için Allah'ın yeni bir *ism*inin telkin edilmesi gerektiği husûsunu ve bunu, tasavvufî anlamdaki ilk zikir telkînini **Hz. Ali**'ye yapan **Hz. Muhammed**'in (s.a.v.) uyguladığını anlatmıştık. **Eroğlu Nûri**'nin naklettiği, **Hasan-ı Basrî**'nin gördüğü bir *rüyâ* üzerine **Hz. Ali**'ye biat etmesi olayından, *rüyâların yorumunun* tasavvuf eğitimi açısından ne denli önemli olduğunu anlıyoruz. Müellifimiz olayı şöyle nakleder:

“**Habîb-i Ekrem**, fenâdan bekâya ve likâya sefer kılıp âhirete göçünce, **Ebû Bekr-i Sıddîk** hilâfete geçti. **Ali**, Hz. Peygamber'in “irşâdla ilgili” vasiyetini²⁰⁹ yerine getirmek için *Basra* vilâyetine gitti. Oraya varınca yetmiş vâizin noksanını tesbit edip bunların görevlerini iptal etti. Sonra burada, (Basralı) **Hasan**'la tanıştı. Kâbiliyetini anladı ve onu irşâd etmek istedi. O gece **Hasan-ı Basrî**, *rüyâsında* Hz. Peygamber'i gördü. Hz. Peygamber, mânâda **Hasan**'ı irşad edip: “*Ali'nin eline su döküver*” dedi. **Hasan**, gördüklerini **Ali**'ye söyledi. **Ali** de mânâyı ta'bîr edip: “*Hizmet buyurulmuş*” diye söyledi. **Hasan-ı Basrî** de **Hz. Ali**'ye teslim olup bey'at etti. **Ali** ona, *kelime-i tevhîdî* telkin etti. Hâsılı **Ali**, bu *usûl* ile **Hasan**'ı irşad edip sülûkünü tamamlattı. Seccâdeye getirip hilâfet verdi.”²¹⁰

²⁰⁸ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 105.

²⁰⁹ Bu vasiyet için bk.: Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 31. Ayrıca bk: Bu çalışmanın “**Zikir**” başlığı.

²¹⁰ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 31-32.

3.12. DÖRT KAPI – KIRK MAKAM

Tasavvufta dervişlik mertebelerinin *kırk makam*da tamamlandığına inanıldığından, Türk tasavvuf edebiyatında bu mertebeleri açıklayan manzum ve mensur çeşitli eserler yazılmıştır. Tasavvuftaki *dört kapı–kırk makam* anlayışı, **Hz. Ali**'nin bir sözüne dayanmaktadır. **Ahmed-i Yesevî**'nin (v. 562/1166) *Fakr-nâme* adlı risâlesinde kaydedilen bu söze göre,²¹¹ dervişlik *kırk makam*dan oluşur ve bu makamların her onluk dilimi de *şerîat*, *tarîkat*, *hakîkat* ve *mârifete* dâhildir. Bunların her birini bilip öğrenmeyen, dervişlik yapamaz ve bu yolda başarılı olamaz. Böylece **Ahmed-i Yesevî**, tarîkat erkânını ve irşad metodunu “*dört kapı–kırk makam*” esâsına göre düzenlemiştir. Bu anlayış, yalnızca Türk tasavvuf düşüncesinde rastlanan bir niteliktir. **Ahmed-i Yesevî**'den **Hacı Bektaş-ı Velî**'ye, **Yûnus Emre**'den **Âşık Paşa**'ya kadar uzanan çizgide pek çok Türk sûfî, seyr ü sülûkte *dört kapı–kırk makam* yöntemini benimsemiştir.²¹² Nitekim aynı anlayış, **Eroğlu Nûri**'de²¹³ olduğu gibi, onun hocası **Vâhib-i Ümmî**'de ve onun tarîkat pîri **Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**'de²¹⁴ de görülmektedir.

Hattâ **Vâhib Ümmî**, dört ana makâmı kırk makamla toplayarak *kırk dört makâma* çıkarmaktadır:

*Kırk dört makâmdır zikr-i devâmdır
Tevhîd imâmdır dervîş olana*²¹⁵

Anlaşıldığı kadarıyla bu anlayış, **Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**'den **Vâhib Ümmî**'ye, ondan da yetiştirdiği **Eroğlu Nûri**'ye geçerek devam etmiştir. *Dört kapı–kırk makam* anlayışı, **Eroğlu**'nun şiirlerinde şöyle geçmektedir:

²¹¹ Bu risâlenin neşri için bk.: Kemâl Eraslan, “Yesevî'nin Fakr-nâme'si”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, 1977, XXII, 45-120.

²¹² Geniş bilgi için bk.: Eraslan, *a.g.m.*, 45-120; Coşan, *Hacı Bektaş-ı Velî–Makâlât*, 19-30; Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı I*, İstanbul, 1997, 416 vd.; Mustafa Tatcı, “Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş-ı Velî ve Yûnus Emre'de Dört Kapı–Kırk Makam”, *Yesevilik Bilgisi*, Ankara, 1998, 240-241.

²¹³ Bk.: Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 106, 110.

²¹⁴ Bk.: Ahmet Ögke, “Türk Tasavvuf Düşüncesinde Şerîat, Tarîkat, Hakîkat, Mârifet Kavramları ve Marmaravî'de “Dört Kapı–Kırk Makam” Anlayışının İzleri”, *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Yıl: 7, sayı: 18, Ankara, 2001, 63-74.

²¹⁵ Vâhib-i Ümmî, *Dîvân*, 251.

Akl-ı maâd üzredir şerîatde
Vekîl-i enbiyâdır tarîkatde
Likâullah bulmuşdur hakîkatde
Benim şeyhim gibi ulu şeyh olmaz
 ...

Dört kapı açılır sırrın duyana
Dîdârı muştular câna kıyana
Noktavîler derler ana uyana
*Benim şeyhim gibi ulu şeyh olmaz*²¹⁶
İmtihâna saldı seni o sultân
Habîb ile Kur'ân'ı verdi bürhân
İsterler on yerde dörder armağan
*Bugün yarın efendine gidersin*²¹⁷

Tasavvuf geleneğinde *kırk parçalı hurka* veya *yün* giymenin arka plânında yatan temel espri, bu *dört kapı – kırk makam* anlayışı vardır. **Eroğlu Nûri**, kendi tarîkat giysisi de olan *nemedi* anlattığı şiirinin bir kıt'asında bu konuya şöyle işâret eder:

Keçesi kırk pâre
Giyen vuslat bula yâre
Üveys hirkasına göre
*Âh bir nemed ver İlâhî!*²¹⁸

Eroğlu, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerinin *şerîat*, fiillerinin *tarîkat*, hallerinin ise *hakîkat* olduğunu belirtir.²¹⁹ Zira “Kur'ân'ın insana mahsus doksan bin mânâsı vardır. Bunun otuz bini *şerîat*, otuz bini *tarîkat* ve otuz bini de *hakîkate* âit mânâlardır. Nihâyet *tahkîk* ehli, bu mânâları nâ-ehle söylemezler. Bu makamda, Habîb-i Ekrem: “*İnsanların aklının yettiği kadar cevap söyleyin*”

²¹⁶ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 106.

²¹⁷ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 110.

²¹⁸ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 162.

²¹⁹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 47.

buyurur... Bilinmelidir ki, insan-ı kâmiller, kendilerine uymayan kişileri, tarîkat sülûkünden, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn bilgilerden mahrum bırakırlar. Sonra bu yoldan sapanlar, o **hakîkat** ehlinin seyr ü sülûklerine, vahdetlerine, tecellîlerine, tesellîlerine, mukâlemelerine, müşâhedelerine inkâra düşerler.”²²⁰

Yine ona göre, **şerîat** akıl ile edeb menbaı, **tarîkat** fiil ile aşk meydanıdır. Ancak aşk gelince, akıl ve edeb ortadan kalkar:

Şerîat akl ile edeb kânıdır

Tarîkat fi'l ile aşk meydânıdır

Aşk gelicek akl u edeb fânîdir

*Âşık Hû der döner, kâfir mi olur?*²²¹

Bir şiirinde **Eroğlu**, **dört kapıdan** ilk üçünü bir bir aşıp **mârifete** nasıl erişileceğinin ipuçlarını şöyle verir:

Şerîat nist tarîkat nist hakîkat

Bu pendlerinde pinhân olmayınca

Vefâsızdır “elest” ahdine âdem

*Bu üç seccâde yeksân olmayınca*²²²

Burada son mısradaki **“üç seccâde”** metaforu, ilk mısradaki geçen **şerîat**, **tarîkat** ve **hakîkat kapılarını** simgelemektedir.

Eroğlu, **kalbin** mânevî yolculuğunu ve en sonunda **kalb-i selîm** hâlini almasını izah ederken, konuyu **dört kapı–kırk makâm** anlayışı çerçevesinde değerlendirmiştir.²²³ Nitekim bu hususa, bu çalışmanın **“Kalb / Gönül”** başlığı altında temas edilmiştir.

Aynı şekilde müellifimiz, **nefsin bilinmesi (ma‘rifet-i nefis)** konusunu da yine **dört kapı–kırk makam** anlayışına göre açıklamıştır²²⁴ ki, bu da çalışmamızın **“Nefs”** başlığı altında ele alınmıştır.

²²⁰ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 48-49.

²²¹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 121.

²²² Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 131.

²²³ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 46.

²²⁴ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 46 vd.

Eroğlu Nûri'ye göre Muhammed ümmetinin çoğu şerîat makâmında bulunmaktadır. Daha azı *tarîkat* makâmında, çok azı da *hakikat* mertebesindedir ve gerçek ümmet de onlardır:

Çokdur ümmet şerîatde

Az bulunur tarîkatde

Olur ümmet hakikatde

*Hû zikrinin zâkirleri*²²⁵

Müellifimiz, *hakikat* ehlinin bâzı söz ve davranışlarının, *şeriate* muhâlif gibi görülebileceğini; ancak bunun *tarikate* ve *hakikate* mutâbık olduğunu ve bu husûsun ehlince mâlûm olduğunu²²⁶ söyler.

3.13. TEVHÎD / VAHDET (BİRLİK DÜŞÜNCESİ)

“Birlik, bir görme, bir olma ve bir olma hâli” gibi anlamlara gelen *tevhid* ve *vahdet*, Allah’ın zâtını, aklen tasavvur edilen ve zihnen tahayyül edilen her şeyden soyutlamak, ayrı ve farklı bilmektir. Zira akıl ve zihin, O’nun zâtını gereği gibi kavrama yeteneğinden yoksundur. *Tevhid* anlatıl(a)maz; müşâhede ve mükâşefe ile zevken tadılıp bilin(ebil)ir. *Muvahhid (tevhid ehli)*, *nefs*inden fânî ve Hak ile bâkî olmuş aşk, cezbe ve vecd ehlidir; istiğrak ve mest olan sâliktir. Sûfî sâdece “Bir”i görür, yalnızca “Bir”i bilip tanır, “Bir”le bir olur. O’ndan başka varlık olduğunu ne görür, ne de bilir. *Tevhîd*in hakikatine eren, “Bir”den başkasını unuttur. *Tevhid* üç türdür: 1) *Hakk’ın Hak için tevhîdi*: Allah’ın kendisinin Bir ve eşsiz olduğunu bilmesi. 2) *Hakk’ın halk için tevhîdi*: Allah’ın Bir ve eşsiz olduğunu insanlara bildirmesi. 3) *Halkın Hakk’ı tevhîdi*: İnsanların Allah’ın Bir ve eşsiz olduğunu dile getirmeleri. Sıradan halkın (*avâm*) tevhîdi “*Bir*” *işitmek*, aydınlanmış seçkinlerin (*havâs*) tevhîdi “*Bir*” *bilmek* ve en seçkinlerin (*havâssü’l-havâs*) tevhîdi ise “*Bir*” *görmektir*.²²⁷

²²⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 115.

²²⁶ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 48.

²²⁷ Bk.: Kâşânî, *Letâif*, 166-168, 582-583; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 489-491; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 718, 740-742.

Tasavvuf da bir bakıma insanın bu dünyâya niçin geldiğini bilmesi ve aslını bulmaya çalışması çabasıdır. İşte **Eroğlu Nûri** de bu anlamda *tevhîdi*, “*insanın aslı*” olarak değerlendirir:

“*Tevhîd, insanın aslıdır.* Buna delil şudur: Cenâb-ı Hak, ilk olarak, Âdemoğlunu halk etmek dileğinde “Hâlık”lığı sıfatına talep bıraktı. Kudret diliyle “*Lâ ilâhe illallâh*” diyerek bu sözün nûrundan insanın *nefsini*; ikinci defa “*Lâ ilâhe illallâh*” diyerek, bu tevhîdin nûrundan da *rûhunu* yarattı. Bu iki sözün vahdetine, *tevhîd* denildi.”²²⁸ İşte bu yüzdendir ki *tevhîd*, insanı *aslı vatanına* döndürür: Bu sâyede insan, artık *nefsindeki* meşrû olmayan fiilleri tanır ve bütün kötülüklerden usanır, vaz geçer.²²⁹ Zira *tevhîdden* maksat, *nefse* karşı mücâdele etmektir; yâni *cihâd-ı ekberdir*, en büyük savaştır.²³⁰ Çünkü kulu Rabb’iyle bir olmaktan ayıran, *nefsidir*. Bu sebeple de *tevhîdin* en üst seviyesi ve zirvesi; *akl-ı maâşî*, *akl-ı maâda*; *nefs-i maâşî* da *nefs-i maâda* dönüştürmesi olarak değerlendirilmiştir.²³¹ İşte bütün bu özelliklerinden dolayı *tevhîd*, bütün *ilimlerin kökü* ve *lubbü*, dünyâ ve âhiret dertlerinin dermanı kabul edilmiştir.²³²

Eroğlu Nûri, tevhîd sırrına ermenin yollarını anlattığı bir şiirinde şöyle seslenir:

Nidâ etdim, gelsin âşık olanlar
Hakk’a gidenlerin yoludur tevhîd
Aşkın dersin bundan aldı alanlar
İlm-i ledünnînin dilidir tevhîd

Gerekdir bu yolda bir kâmil usta
Mürşid-i kâmilden telkînin iste
Kefîl oldu bize vuslat-ı dostu
Yapışalım, kudret elidir tevhîd

²²⁸ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 23.

²²⁹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 41.

²³⁰ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 60.

²³¹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 50.

²³² Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 20.

*Âşıklar bâtin ilmini okurlar
Hakk'ın ihsânına olup şâkirler
Mukarreb ehlullâh olup zâkirler
Cümle amellerden uludur **tevhîd***

*Gayrullâhı yakar, kuvvetlidir bu
Miftâh-ı cenândır, izzetlidir bu
Cümle amellerden lezzetlidir bu
Âşıkların sükker balıdır **tevhîd***

*Münkir olan kaldı nefsin ârında
Âşık olan yanar aşkın nârında
Dâim feryâd eder aşk gülzârında
Bülbül olanların gülüdür **tevhîd***

***Tevhîde** düşmeyen yarın yerinir
Düşenlerin nefsi kalbi arınır
Cümle eşyâlarda mevcûd görünür
İki âlemlere doludur **tevhîd***

***Tevhîd** ism-i zâtdır, **vahdet** kânıdır
İnsânın aslıdır, cânlar cânıdır
Fakîr sanman **Eroğlu** 'nu, ganîdir
Genci hazînesi mâlıdır **tevhîd**²³³*

Burada anlatılan **tevhid** sırrına ermek için, –tasavvufun hemen hemen her konusunda olduğu gibi– **kâmil** bir önderin eğitiminden geçmek lâzımdır. Her an Hak ile bir olmak, ancak o zaman gerçekleşir. **Eroğlu**, sürekli birlik şuûruna erdirmesi için Allah'a yalvarmaktadır:

*Girem aşk ile zikrin sohbetine
Erem **sırr** ile zâtın **vahdetine***

²³³ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 113-114.

Habîbin Mustafâ'nun hürmetine

*Dilim gönlüm bir dem senden **ayırma**²³⁴*

Başka şiirlerinde ise, **şeyhinin telkîni** sayesinde **birlik** şuûruna nasıl erdiğini şöyle haber vermektedir:

*Seyyid-i Muhtâr yüzünden **pîr-i azîz** kıldı duâ*

***Zât-ı vahdet** da 'vetinde tâcî dâl üstündedir'²³⁵*

*Çün varlığım aldı **Hâce***

Fenâ bekâ buldu yüce

Götürülüp havf ü recâ

***Vahdet ilinde** kaldım şâd²³⁶*

Tevhîd** ile buldu **Hakk'ın velîsi

Bundadır içene aşkın dolusu

Tâatlerin esmâların ulusu

"Lâ ilâhe illallâh" dır, yâ nedir?²³⁷

Öyleyse **birlik** bilincini elde edip **vahdete** erebilmek için, **tevhid deryâsına** dalıp **mârifet ve hikmet incileri** devşirmek gerekir. Netîcede insan, **varlığın** gerçekte **nur okyanusundan** ibâret olduğunu keşfedecektir:

*Hak dedi **tevhîdimin deryâsına bahrî** olan*

Gelsin, ol yolumda veren cânı kurbân Mustafâ²³⁸

***Eroğlu'nun** sözlerin muştulan tâiblere*

***Gevher kânına** erer, dalan **tevhîd bahrine**²³⁹*

*Çü **gevher-kânına bahrîler** ermiş*

***Vücûdu nûr-ı ummân** olmayınca²⁴⁰*

²³⁴ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 132.

²³⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 149.

²³⁶ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 167.

²³⁷ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 133.

²³⁸ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 144.

²³⁹ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 165.

²⁴⁰ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 130.

Netîcede **Eroğlu Nûri**, kendisinin de dervişliğin bütün gereklerini yerine getirmek sûretiyle *fakr-ı tâmm* mertebesine ermesi sebebiyle, insanları *tevhîde* ulaştırma yetkisini elde ettiğini bildirmektedir:

Fakr-ı tâmm ile kemteriz

Nâsı tevhîde yelteriz

Tâlibi Hakk'a ilteriz

*Biz esmâ-yı Halvetî'yiz*²⁴¹

Çünkü **Eroğlu**'nun tâkip ettiği *Halvetiyye* ve *Abdülvehhablı sûfiler* yolunun *tevhid* anlayışı, bütün insanları kuşatıcı, insanı kemâle erdirici ve *ledün ilmi*yle amel ettirici niteliktedir:

Bizim tevhidimiz cümleye şâmil

Bu yolda müntehî insân-ı kâmil

Hem biziz ledünnî ilmiyle âmil

*Bugün bize Abdülvehhablı derler*²⁴²

3.14. HAKÎKAT-İ MUHAMMEDİYYE

“Muhammedî gerçek” anlamındaki *Hakikat-i Muhammediyye*, tasavvufî olarak “bütün güzel isimleri kendinde barındıran ve bulunduran ilk taayünle birlikte var olan zât, ism-i a'zam” demektir. Her şey bu hakîkatten ve bu hakikat için yaratılmıştır.²⁴³ Âdem su ile balçık arasında bir şey iken, Hz. Muhammed (s.a.v.) bir peygamberdi²⁴⁴ ve onun rûhu Hz. Âdem'den (a.s.) bu yana bütün peygamber ve velîlerde tezâhür etmiştir. Müslüman bir velî, bilgisini Hz. İsâ (a.s.) ya da Mûsâ (a.s.) gibi herhangi bir peygamberden tevârüs ettiği zaman bile, bunu

²⁴¹ Eroğlu Nûri, *Divânçe-i İlahiyât*, 168.

²⁴² Eroğlu Nûri, *Divânçe-i İlahiyât*, 174.

²⁴³ Bk.: Kâşânî, *Letâif*, 217-218, 276, 563; es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, Haz.: Muhammed Abdülvâhid et-Tûbâ-Ömer Hüseyin el-Haşşâb, Mısır, 1306 H. (1888-89 M.)'den ofset baskı: Beyrut, ts., 40; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 202, 376; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 312, 563.

²⁴⁴ Bk.: Muhyiddîn ibn Arabî, *Tedbîrât-ı İlahiyye fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye*, Tercüme ve Şerh: Ahmed Avni Konuk, Hazırlayan: Mustafa Tahralı, İstanbul, 1992, 139.

rûh-i Muhammedî veya *nûr-i Muhammedî* vâsıtasıyla yapar.²⁴⁵ İlâhî bilgi (hakîkatin bilgisi), onunla bütün peygamberler ve velîlere, hattâ Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kendisine nakledilir.²⁴⁶ Hz. Muhammed (s.a.v.), varoluş sürecindeki tek ve eşsiz varlıktır; onun ferdiyyeti de işte buradan gelmektedir. Onun üstünde Zât-ı Mutlak'tan başka hiçbir şey yoktur. O, içte (bâtın) yerleşik olup, Allâh'ı dışa (zâhir) yansıtır. Yâni *Muhammedî hakîkate* sâhip olan herkese bütün ilâhî bilgiyi aktarır.²⁴⁷

Eroğlu Nûri, ilk yaratılan varlık olan *Muhammedî hakîkat (mâye-i Muhammediyye=Muhamedî maya)* vâsıtasıyla diğer kâmil insanların yaratılış sürecini kendine has üslûbuyla şöyle anlatır:

“Allah, önce *hakîkat-i Muhammediyye*'nin *nûrunu* sonra *aklı*nı yarattı. Sonra bu *hakîkat-i Muhammediyye*'yi nûrdan bir *kandile* koyup zâtî delil ile tevhid telkin etti. Bin yıl tevhid ile meşgul oldu ve Hakk'ı birledi.”²⁴⁸ “...Yedi bin yılda Hz. Peygamber, o *kandilde muhabbet mâyesi* kurdu. *Kandil* bu yedi esmânın muhabbet ve harâretinden terledi. Terden yüz yirmi dört bin damla damladı. O damlalardan, *hakîkat-i Muhammediyye* vâsıtasıyla peygamberler yaratıldı. Peygamberlerin hakîkatleri vâsıtalarıyla ehlullâhın hakîkatleri; ehlullâhın hakîkatleri vâsıtalarıyla mukarreblerin hakîkatleri, mukarreblerin hakîkatleri vâsıtasıyla ebrârın hakîkatleri, ebrârın hakîkatleri vâsıtasıyla da nâsın hakîkatleri yaratıldı. Hz. Peygamber'e, “*Ebu'l-Ervâh*” veya “*Ümmü'l-Ervâh*” denmesinin hikmeti budur. Sonra o *kudret kandilinde* kurulan *muhabbet* ve *aşk-ı hakîkî mayasını*, Cibrîl, Allah'ın izniyle alıp Hz. Peygamber'e getirdi.”²⁴⁹

Eroğlu'na göre *hakîkat-i Muhammediyye*, aynı zamanda *hakîkî tevhîd*in de kendisidir. Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye ve Ali'nin de kendinden sonra gelenlere telkin ettiği *tevhid* budur. Her şeyden önce *hakîkat kandilinin* içinde kurulan *mâye-i Muhammedî* ve *mâye-i aşk-ı ilahî* de bu *tevhiddir*. O *mâyenin* bir

²⁴⁵ Bk.: İbn Arabî, *Tedbîrât*, 8.

²⁴⁶ Ahmed Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, Haz.: Mustafa Tahralı – Selçuk Eraydın, İstanbul, 1987-1992, I, 129, 211, 223; III, 258.

²⁴⁷ Konuk, *Fusûs Şerhi*, I, 211.

²⁴⁸ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 27.

²⁴⁹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 28.

zerresi bile hemen parlayıveren bir kıvılcım gibidir. Bu *telkîni* alan *tâlip*, *tevhid* ile meşgul oldukça bu *mâye* artar.²⁵⁰

Hakikat-i Muhammediyye 'nin üç türlü isimlendirilebileceğinden söz eden **Eroğlu Nûri**, bunları şöyle izah eder:

1) **Mâye-i Muhammedî** : *Mâye-i Muhammediyye* öyle bir kudrettir ki, indiği *kalbde* *nefs-i emmârenin* ve *akl-ı maâşın* bütün hatâlarını ve meşrû olmayan fiillerini kaldırıp kendi tabiatına döndürür. Bu Muhammedî kudrete, onun için *Mâye-i Muhammediyye* demişlerdir.

2) **Kimyâ-yı Saâdet** : Diğer taraftan *mâye-i Muhammediyye* için *kimyâ-yı saadet* de denmiştir. Bunun sebebi de *tevhid*, *tâlibin* kalbinde devam bulup *zikr-i kalbî* hâline gelince; kalbde demir, bakır, kurşun, kalay ve diğer kıymetsiz yâbis (kuru) nesnelere kendi tabiatına döndürüp gümüş ve altın gibi hâlis kıldığı içindir... Zira *insan*, *nüsha-i kübrâdır*. Yaratılmışların tamâmı, yâni *mâsivâ*, her bir insanın içinde mevcuttur. Onun için *insan*, *âlem-i kübrâdır*.

3) **Tevhîd-i Adl** : Tevhîdin hakîkati olan *mâye-i Muhammedî* için *tevhîd-i adl* tâbiri de kullanılmıştır. Bunun sebebi şudur: Telkin alan *tâlip*, zikri kalbine indirip *dâimî zikre* ulaşırsa, *tevhid* o gönülde *adl* eyler. Zira, bu insan, rûhlar âlemindeyken sâfî idi. Sonra esfel-i sâfilîne reddolunup indirildiğinde, *nefs* âsi, Hannâs (şeytân) da mübâşir oldu. Ve *akl-ı maâş* ile *nefs-i maâş* vücut âleminde ittifak ederek hüküm yürüttü. Meşrû olmayan fiilere yeltendiler. *Nefs* bunlara, Hak ile olan *ezelî ahdi* unutturdu. *Tevhid* telkin edilinceye kadar bu gaflet hâli devam etti. *Telkinden* sonra, *insan-ı kâmilin* himmetiyle ve mücâhede netîcesinde tevhîdin hakîkati kalbine indi. *Adl* hükmünü yürüttü. *Nefs*, Hannâs, *akl-ı maâş* ve *nefs-i maâşın* meşrû olmayan fiil, kuvve, tahsil ve sâir kötü sıfatlarını, gazâ ile helâk edip bu dört zâlimi îmâna ve salâha davet kıldı. *Tevhîd*in müdâvemetiyle bi'z-zarûre kabul kıldırdı. **Hakîkî tevhîde**, onun için *tevhîd-i adl* dediler. Cenâb-ı Hak Kur'an'da: "*Muhakkak ki Allah; adâleti, iyiliği, yakınlarla yardım etmeyi emreder; çirkin işleri fenâlık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye*

²⁵⁰ Eroğlu Nûri, *Tasavvufi't-Tarikat*, 39.

size öğüt veriyor²⁵¹ demiştir. Burada “*bi’l-adli ve’l-ihsâni*” *tevhid*dir. İşte bu *tevhid*, insanı aslî vatanına döndürür. O artık, bütün kötülüklerden bıkip vaz geçer. *Nefs*indeki, meşrû olmayan fiilleri tanır.²⁵²

Eroğlu, şeyhi **Vâhib-i Ümmî**’ye *biat* edip bağlanması vesîlesiyle, burada anlatılan ve ancak seçkinlerin yaşadığı *mâyeye-i Muhammediyye*, *kimyâ-yı saâdet* ve *tevhîd-i adl* tohumlarının kendi kalbine de atıldığını bildirmektedir.²⁵³

Bu gerçeğin şiir olarak ifâdesi de şöyledir:

Hazret-i Ali’den kisveti dâldir
Mâyesi kimyâdır telkîni baldır
Ehl-i kâl değıldir, bir ehl-i hâldir
*Benim şeyhim gibi ulu şeyh olmaz*²⁵⁴

3.15. DEVİR ve DEVRİYYE

“Dönme, dönüş, bir eksen veya çember üzerinde düşenli olarak dönmek” gibi anlamlara gelen *devir*, tasavvufta, Bir’den (Cenâb-ı Hak) gelen (sudûr / zuhûr / tecellî) çokun (mahlûkât / mevcûdât / mâsivâ), tekrar O’na dönüşünü anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Bir şeyin aslına geri dönmesi, mânevî âlemden maddî dünyâya gelen ruhların ilk ve aslî vatanlarına geri gitmelerini izah eden tasavvufî görüş olan *devir* nazariyesi, varlığın maddeye, maddeden insan mertebesine ve oradan da tekrar Allah’a ulaşmasını anlatır. Bu *tekâmül* fikrini işleyen mensur veya manzum eserlere de *devriyye* adı verilir.²⁵⁵

Devir anlayışı, İslâm mutasavvıflarının *ledünnî* / *işârî* anlamlar verdikleri bâzı Kur’an âyetlerinde kendine dayanak bulmaktadır: “Sizi topraktan yarattık, oraya döndüreceğiz ve başka bir sefer yine oradan çıkaracağız.”²⁵⁶ “Oysa O, sizi

²⁵¹ Nahl, 16/90.

²⁵² Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 39-41.

²⁵³ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 33.

²⁵⁴ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi’t-Tarîkat*, 34; a.mlf., *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 103.

²⁵⁵ Bk.: Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 139; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 222-223.

²⁵⁶ Tâhâ, 20/55.

çeşitli merhalelerden geçirerek yaratmıştır.”²⁵⁷ “Onlar, Allah’tan geldiler ve yine Allah’a dönerler.”²⁵⁸

Bu anlayışa göre, Hakk’ın zâtından tecellî eden ilâhî nur, cisimler dünyâsında mânevî bir terkip dâhilinde, mâdenlerden bitkilere, bitkilerden hayvanlara, hayvanlardan insana ve bu makamdan da insan-ı kâmil mertebesine ulaşarak yine ilk zuhûr ettiği aslına, yâni Hakk’a rücû edecektir. Varlık ve nesnelere sudûr ve tecellî fikrine göre izah eden sûfilere göre, Cenâb-ı Hakk’ın zâtından ortaya çıkan bir sıfat, çeşitli aşamalardan geçtikten sonra toprağa iner; buradan tekrar yükselerek de Cenâb-ı Hakk’a ulaşır. **Mutlak Vücûd**’dan tecellî ile nüzûl eden bir sıfat, sırasıyla *küllî akıl, dokuz felek, dört tabiat ve dört unsura (anâsır-ı erbaa)* gelir. Buradan itibâren de yükselerek *mâdenlerden bitkilere, hayvanlara ve insana* ulaşır; *insandan insan-ı kâmile* gelerek Hakk’a karışır. **Devir** fikri, bir *dâire (yuvarlak bir çizgi)* ile açıklanır: Bu *dâirenin sol kısmı* baştan orta noktaya kadar **kavs-i nüzûl (mebde’)**, *sağ kısmı* da orta noktadan başa kadar **kavs-i urûc (maâd)** olarak isimlendirilir. İşte sûfî müelliflerce kaleme alınan “*Nokta şerhleri*” veya “*Mebde’ ve Maâd şerhleri*”, hep söz konusu *dâireden kinâye* yazılan eserlerdir. İslâm mutasavvıflarından başka mistiklerde de **devir** nazariyesine benzeyen **tenâsüh, reenkarnasyon** ve benzeri **tekâmül** görüşleri varsa da, bunlar İslâmî **devir** anlayışıyla çelişmektedir. Bu çelişkilerden en önemlisi şudur: İslâm tasavvufundeki **devir**, bir *devr-i dâimî* olmadığı halde, **tenâsüh** ve **reenkarnasyona** âit görüşler, birbirini zincirleme tâkip eden ve hiç bitmeyen, kesilmeyen, sürekli bir *devr-i dâimîyi* ileri sürerler. Diğer taraftan **devirde geriye dönük tekâmül** yoktur; oysa **tenâsüh, reenkarnasyon** ve benzeri görüşlerde bu durum söz konusudur.²⁵⁹

Devir fikri, klâsik dönem mutasavvıflarınca ele alınıp işlendiği gibi, Türk tasavvuf düşüncesine mensup sûfilerce de değerlendirilen ve hakkında pek çok eserler verilen, **yaratılış** ve **vahdet-i vücûd** düşüncesiyle ilgili önemli bir konudur. **İhvân-ı Safâ Risâleler**’inde, **İbn Mîskeveyh Tehzûbü’l-Ahlâk**’ında, **İbn Arabî**

²⁵⁷ Nûh, 71/14.

²⁵⁸ Bakara, 2/156.

²⁵⁹ Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 91-92.

Fütûhât ve diğeri bâzı eserlerinde konuyla ilgili düşüncelerini yazmışlardır. Daha sonraları **Sadreddîn-i Konevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Yûnus Emre** ve bunları tâkip eden pek çok mutasavvıf, Kur'ânî bir *tekâmül* anlayışı üzerinde durmuşlardır. Tasavvuf edebiyâtının birer ürünü olarak değerlendirilebilecek bu tür eserlerin, **Yûnus Emre, Kaygusuz Abdâl, Seyyid Nesîmî, Eşrefoğlu Rûmî, Vâhib-i Ümmî, Sinân-ı Ümmî, Seyyid Seyfullâh, Oğlanlar Şeyhi İbrâhim Efendi, Niyâzî-i Mısırî, Sun'ullâh-ı Gaybî, Erzurumlu İbrâhim Hakkı ve Bursalı İsmâil Hakkı** gibi onlarca mutasavvıf tarafından yazılan örnekleri vardır. Öbür yandan, **Üsküdarlı Hâşim Baba**'nın *kavs-i nüzûlü* anlattığı *Devre-i Ferşiyye*'si ile **Niyâzî-i Mısırî**'nin *Devre-i Arşiyye*'sinin önemi, edebiyat târihçilerimiz tarafından vurgulana gelmiştir.²⁶⁰

İşte, *devriyye* türünde eser veren sûfilerden biri de **Eroğlu Nûri**'dir. Onun şu şiiri, doğrudan *devir* nazariyesini işlemektedir:

Vahdetden sürdü emr ile
Sübhân'dan indim Âdem'e
Vaslı kadrin bilmek için
Sultândan indim Âdem'e

Tecellî cevheri yakdı
Eridi su oldu akdı
Aşk mevci taşra bırakdı
Ummândan indim Âdem'e

Rûhu ismiyle söyleyip
Emrine fermân eyleyip
Tis'ayı cevlân eyleyip
Seyrândan indim Âdem'e

²⁶⁰ Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 92. Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bk.: Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1976, 322; Bilâl Kemikli, "Türk Tasavvuf Edebiyatında Devriyye ve Sun'ullâh-ı Gaybî'nin Devriyye'si", *İslâmî Araştırmalar*, XIII/II, Ankara, 2000, 217-226.

*Geldik emrini kılmağa
Mürşide teslim olmağa
Kalb-i selîmi bulmağa
Peymândan indim Âdem'e*

*Emr ile salınmış kulam
Tîzcek varıp şikâr alam
Yine azm-i sılâ kılam
Rahmân'dan indim Âdem'e*

*Tâc ile tahtımı kodum
Bu dem üç harf oldu adım²⁶¹
Bî-dürr ü bî-hemtâ idim
Ol kândan indim Âdem'e*

*Ahd-i ezelîyi kılan
Eroğlu'na mihmân olan
Lutf ile hazretten gelen
Elhândan indim Âdem'e²⁶²*

Devrin ikinci yarısını anlattığı *devriyye-i arşîyye* türündeki bu şiirinde **Eroğlu**'nun ele aldığı *tekâmül* fikri, kendisinden sonra erkânı devam ettiren **Sinân-ı Ümmî**'nin *Kutbü'l-Maânî* adlı risâlesinde daha da geliştirilerek işlenmiştir.²⁶³

Eroğlu'na göre, *varlığın çekirdeği* denebilecek olan, yaratılan ilk nüve, *devr-i insâna* elli bin senede gelir:

*Gele İsrâfil'in sûru urula
Çürümüşler dağılmışlar dirile*

²⁶¹ **Âdem** ismine işâret eden "Elif-dâl-mîm" harfleri kastediliyor. (Bk.: Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 108.

²⁶² Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 107-108.

²⁶³ Bk.: Tatcı, *Elmalî'nun Canları*, 274-286.

*Elli bin yıl ayak üzre durula
Firâk edip ağlamalı değil mi?*²⁶⁴

Sûfîler, *yaratılma* kavramına mânevî bir anlam yüklerler. Hz. **Îsâ**'dan rivâyet edilen: “İki kere yaratılmayan, göklerin ve yerin melekûtuna eremez” sözünün de işâret ettiği *ikinci doğuş*, **kâmil insan**ın kişiye üflediği nefesle meydana gelen doğuştur. Esâsen *devriyye-i arşiyelerin* ele aldığı konu da budur.²⁶⁵

Bir şiirinde **Eroğlu**, doğrudan **kâmil insandan** doğuşu anlatarak şunları söyler:

*Bizi var etdin
İnsân yaratdın
Aşka yâr etdin
El-hamdü lillâh*

*Yaratdın teni
Nefh etdin cânı
Öğërim seni
El-hamdü lillâh*

3.16. NOKTA ve NOKTAVÎLER

Hakîkî birliği (tevhid / vahdet) ve bütün çokluğun (kesret) aslını ifâde etmek üzere kullanılan tasavvufî bir terim olan **nokta**, zât-ı ilâhînin tecellîsini anlatmak üzere kullanılır. **Nokta**nın hareket ettirilmesinden hat (çizgi) meydana gelir. Hat, **vahdet-i vücûd** düşüncesine göre varlık mertebelerinin üçüncü aşaması olan **taayyün-i sâniye** işâret eder. Ucunda ateş bulunan bir çubuk, düz bir şekilde hızla hareket ettirilirse **nokta** olan ateş, ateşten *çizgi* şeklinde görülür; dâire biçiminde hareket ettirilirse *çember* olarak gözükür. Çizginin ve çemberin varlığı, vehmî ve hayâlîdir; gerçekte sâdece **nokta** vardır. Çokluk itibârî (görece / görelî),

²⁶⁴ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, 127.

²⁶⁵ Tatcı, *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, 96.

birlik ise hakîkîdir. Bütün harflerin, kelimelerin ve rakamların esâsının bir **nokta** olması, tasavvufta Tek varlığın çokluk şeklinde görülmesinin güzel bir örneği olarak değerlendirilmiştir. *Elif-bâ*'da **noktay**ı alan ilk harf *be*'dir. *Be* harfinin altındaki **nokta** da Kur'ân'ın özü ve özeti sayılır. Çünkü **noktadan** çizgiler, çizgilerden harfler, harflerden kelimeler, kelimelerden cümleler, cümlelerden ... meydana gelir. *Berâe* sûresinde de *Besmele* yoktur; çünkü bu sûre, *be* harfiyle başlar. Güzelin yüzünde *ben* de bir **nokta** olup, âşıkı kendine cezbeder. Bazen insanın *yüzü* de bir **nokta** kabul edilir. Ayrıca **nokta**, *sıfır* gibi yazıldığından dolayı **yokluk (adem)** sayılır ve yokluğu temsil eder.²⁶⁶ İşte tasavvuf tarihinde, bu ve benzeri fikir ve anlayışlardan hareketle ortaya çıkan bir zümre vardır ki, bunlara **Noktavîler** adı verilir. **Noktavî** düşüncenin temeli, **Hz. Ali**'nin (k.v.): "*Kelâm-ı şerif (Kur'ân) Fâtiha'da, Fâtiha da Besmele'nin "bâ"nın altındaki noktada mevcuttur. Ben, o "bâ"nın altındaki noktayım*"²⁶⁷ sözüne dayanır. Yine "*ilim bir noktadır; câhiller onu çoğalttı*"²⁶⁸ sözü de bu kategoride değerlendirilebilir. İşte **Hz. Ali**'nin bildirdiği bu **noktadan** ve ilâhî sırdan haberdar olanlara **Noktavî** denmektedir.²⁶⁹

Eroğlu Nûri'nin belirttiğine göre **Hz. Ali**, **Hz. Muhammed**'in (s.a.v.) **zikir telkîni** ve terbiyesinde *seyr ü sülûk* edip **kutbiyyet** mertebesine ulaşınca, Kur'ân'ın sırrına câmi' olmuş ve şöyle demiştir: "*Kelâm-ı şerif (Kur'ân) Fâtiha'da, Fâtiha da besmelenin "bâ"nın altındaki noktada mevcuttur. Ben, o "bâ"nın altındaki noktayım.*"²⁷⁰

İşte, **Hz. Ali**'nin ifâde ettiği bu **noktadan** ve **zât sırrı**ndan haberdâr olan kişilere "**Noktavî**" ismi verilir. **Nokta**, *yedi esmâ* zuhûrudur. Ezel kandilinde, "**hakikat-i Muhammediyye**"ye kudret dilinden telkin olunan *yedi esmâ* ve ilâhî sıfatlardır. **Hz. Peygamber**'in, **Hz. Ali**'ye telkin ettiği *nebevî sırlar* ve sıfatlardır. Bu ilâhî ve nebevî sıfatlar, **Hz. Ali**'den kâmil insanlara, silsile yoluyla intikâl edegelmiştir.²⁷¹

²⁶⁶ Bk.: Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 375-376; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 266-267.

²⁶⁷ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 30.

²⁶⁸ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut, 1351 H., II, 67.

²⁶⁹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 30-31.

²⁷⁰ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 30.

²⁷¹ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarikat*, 30-31.

Eroğlu Nûri'nin *Tasavvuf bi't-Tarîkat* adlı eserinden öğrendiğimize göre, **Hz. Muhammed** (s.a.v.), kendi terbiyesiyle Hak yolunda istikâmet bulup *müntehî* mertebesine gelen **Hz. Ali** için: “*Etin etimdir, kanım kanımdır, nefesin nefesimdir, gönlün gönlümdür...*” buyurmuştur. Ayrıca “*Bütün seçkin mürselleri görmek isteyen, Ali'ye nazar etsin*” tavsiyesinde de bulunmuştur. Zira **Hz. Ali**, seçkin mürsellerin mucizelerini, kerâmetle izhâr etmiştir. **Hz. Muhammed** (s.a.v.) de her hâliyle kemâle ulaşan **Hz. Ali**'ye; ona öğrettiği *mânevî bilgilerin, usûl-i esmânın, seyr ü sülûk* yöntemlerinin, *tarîk-i müstakîm* ve *nokta sırrının*, kâbiliyetli kişilere telkîn edilerek, müteselsilen kıyâmete kadar ulaşmasının sağlanmasını vasiyet etmiştir.²⁷²

Nitekim **Eroğlu Nûri**, Peygamber Efendimiz'in vasiyet ettiği bu *nokta sırrının* şeyhi **Vâhib-i Ümmî** aracılığıyla kendisine ulaştığını ve bu yüzden onun müridlerine *Noktavîler* dendiğini haber vermektedir:

Cesedi bir katre içi ummândır
Ki cânu bir nokta ilmi pinhândır
Rüsûmu bir zerre güneş mihmândır
Benim şeyhim gibi ulu şeyh olmaz
 ...
Dört kapı açılır sırrın duyana
Didârı muştular câna kıyana
Noktavîler derler ana uyana
*Benim şeyhim gibi ulu şeyh olmaz*²⁷³

Eroğlu, şeyhinden *nokta ilmini* okuyup tahsîl etmekte olduğunu şöyle dile getirmektedir:

Eroğlu söyler velîden
Elestü “kâlî belî”den
Nokta okurlar Ali'den
*Hû zikrinin zâkirleri*²⁷⁴

²⁷² Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 31.

²⁷³ Eroğlu Nûri, *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, 36; a.mlf., *Divânçe-i İlâhiyât*, 105-106.

Dervişlik iddiâsında olanlara **Eroğlu Nûri**'nin tavsiyesi, *nokta* ilmini öğrenip *Noktavî* pâyesini almaları yönündedir:

Göremez körler

Biledir erler

Noktavî derler

*Kim dervîş ise*²⁷⁵

---

²⁷⁴ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlåhiyât*, 115.

²⁷⁵ Eroğlu Nûri, *Dîvânçe-i İlåhiyât*, 158.

4. SONUÇ

Zirâatle uğraşan bir âilenin çocuğu olarak *Elmalı* ve *Finike* arasındaki topraklarda yaşayan **Eroğlu Nûri**, *Halvetiyye*’nin *Ahmediyye* kolu pîri **Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**’nin yetiştirip *Elmalı*’ya gönderdiği **Vâhib-i Ümmî**’nin talebesi; tasavvuf tarihinde “*İkinci Yûnus*” olarak adlandırılan **Niyâzî-i Mısırî**’nin hocası **Sinân-ı Ümmî**’nin de üstâdıdır. Aynı zamanda **Eroğlu**, Türk tasavvuf tarihinde kendilerine “*Abdülvehhablı sûfiler*” adı verilen zümrenin de ilk ve en önemli halkasını oluşturmaktadır.

Günümüze *Tasavvuf bi’t-Tarîkat* ve *Dîvânçe-i İlâhiyât* adlı iki eseri ulaşan **Eroğlu Nûri**, bu eserlerinden ilkinin manzum, diğerini ise nesir olarak yazmıştır. Üstadları **Vâhib-i Ümmî** ve **Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**’nin de etkisiyle şekil, tür, dil ve anlatım özellikleri bakımından **Yûnus** tarzında yazdığı eserleri, taşıdıkları dil ve edebiyat özellikleri bakımından uzmanlarca “Türkçe’nin zaferi” kabul edilebilecek nitelikte görölmektedir. Ayrıca onun eserleri, yine dil ve kültür tarihçileri açısından önemli sayılabilecek bâzı mahallî ve arkaik kelimeler ile birtakım metaforik kavramları sunması bakımından da kıymet ifâde etmektedir.

Eroğlu’nun tasavvufî görüşleri, genelde tasavvufun, özelde de mensubu bulunduğu *Halvetiyye* tarîkatinin temel karakterini yansıtmakta ve mânen ve fikren bu yolun izlerini taşımaktadır. Tasavvuf düşüncesinin ilgi alanına giren konularda ise o, iyi bir *vahdet-i vücûd* ekolü mensûbudur.

Onun *insan* anlayışı, genel olarak tasavvufun insana bakış açısıyla örtüşmektedir. Ancak o, bu anlayışa, yaşadığı çevrede karşılaştığı insan tiplerinden aldığı ilhamla yerel sayılabilecek bâzı motifler katmayı da bilmiştir. Özellikle onun, *hayvan insan* ve *zâhid (vâiz)* tipine dâir yorumları bu kategoride değerlendirilebilir.

Halvetiyye 'nin temel renkleri, onun özellikle *seyr ü sülûk anlayışı, halvet, zikir, semâ ve devrân, rüyâ, noktavîlik, Hz. Ali ve ehl-i beyt sevgisi* gibi konulardaki görüşlerinde kendini belli etmektedir.

Bunların yanı sıra *nefs, kalb / gönül, biat, şeyh / mürşid, mürid / derviş* gibi konularda ise tasavvufun genel kabulleri içerisinde değerlendirilebilecek görüşler ortaya koymuştur.

Tevhîd / vahdet (birlik düşüncesi), hakikat-i Muhammediyye ve devir nazariyesi açısından ise o, *vahdet-i vücûd* ekolünün iyi bir tâkipçisi olduğunu kanıtlamaktadır.

Ahmed-i Yesevî, Hacı Bektaş-ı Velî, Yûnus Emre, Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî, Vâhib-i Ümmî çizgisinde süre gelen *dört kapı-kırk makam* anlayışı konusundaki görüşleriyle ise **Eroğlu**, Türk tasavvuf düşüncesinden de izler taşıdığını göstermektedir.

Netîce itibâriyle **Eroğlu Nûri**, tasavvufun daha çok *amelî / pratik* boyutunu yansıtan konularda tasavvufun genel kabulleri içinde yer almakta; *Halvetiyye* tarîkatine mahsus uygulamalarda *Halvetî*, tasavvuf düşüncesinin ilgi alanına giren konularda ise iyi bir *vahdet-i vücûd* tâkipçisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bunlarla birlikte o, fikren ve mânen beslendiği Türk tasavvuf düşüncesinden bâzı unsurları da kendi tasavvuf anlayışına ve görüşlerine aksettirmiştir. Yaşadığı çevrenin fizikî, coğrafi, sosyal ve kültürel unsurlarını da hemen hemen her fırsatta nesir ve şiirlerine yansıtması da ayrıca bir zenginlik olarak değerlendirilmelidir.

5. KAYNAKÇA

- el-ACLÛNÎ, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut, 1351 H.
- BANDIRMALIZÂDE Ahmed Münîb, *Mir'âtü't-Turuk*, İstanbul, 1306.
- BİLGİN, A. Azmi, *Ümmî Sinan Dîvânı (İnceleme-Metin)*, İstanbul, 2000.
- BURSALI Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333.
- CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, 1997.
- COŞAN, Es'ad, *Hacı Bektaş-ı Velî-Makâlât*, İstanbul, ts.
- el-CÛRCÂNÎ, es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, Haz.:
Muhammed Abdülvâhid et-Tûbâ-Ömer Hüseyin el-Haşşâb, Mısır,
1306 H. (1888-89 M.)'den ofset baskı: Beyrut, ts.
- DÎVÂNE, Selîm, *Âriflerin Delîli*, (Haz.: Halil Çeltik), Ankara, 1998, 98.
- EKİZ, Abdullah, *Dünden Bugüne Elmalı*, Elmalı, 2001.
- , *Sinân Ümmî ve Ahfâdı*, Ankara, 1962.
- ERASLAN, Kemâl, "Yesevî'nin Fakr-nâme'si", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*,
İstanbul, 1977, XXII, 45-120.
- ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatler*, III. baskı, İstanbul, 1990.
- ERDEM, Mehmet, *Sinân Ümmî ve Kutbü'l-Maânî İsimli Risâlesi Üzerine Bir
İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1997.
- EROĞLU NÛRÎ, *Dîvânçe-i İlâhiyât*, Haz.: Mustafa Tıtcı, Ankara, 2002.
- , *Tasavvuf bi't-Tarîkat*, Haz.: Mustafa Tıtcı, Ankara, 2002.
- FİKİRÎ, Süleyman, *Antalya Livâsı Tarihi*, İstanbul, 1340-1342.
- HARÂRÎZÂDE Mehmed Kemâleddin, *Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili
Tarâik*, Süleymâniyet Ktp., İbrâhim Efendi Böl., No: 430.
- el-HULVÎ, Mahmûd Cemâleddin, *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemezât-ı Ulviyye*, Haz.:
Mehmet Serhan Tayşî, İstanbul, 1993.

- İBN ARABÎ, Muhyiddîn, *Tedbîrât-ı İlâhiyye fî Islâhı Memleketi 'l-İnsâniyye*, Tercüme ve Şerh: Ahmed Avni Konuk, Hazırlayan: Mustafa Tahralı, İstanbul, 1992.
- KARA, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, II. baskı, İstanbul, 1990.
- el-KÂŞÂNÎ, Abdurrezzâk, *Letâifü 'l-A 'lâm fî İşârâti Ehli 'l-İlhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, Çev.: Ekrem Demirli, İstanbul, 2004.
- KEMİKLİ, Bilâl, "Türk Tasavvuf Edebiyatında Devriyye ve Sun'ullâh-ı Gaybî'nin Devriyye'si", *İslâmî Araştırmalar*, XIII/II, Ankara, 2000, 217-226.
- KONUK, Ahmed Avni, *Fusûsu 'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, Haz.: Mustafa Tahralı – Selçuk Eraydın, İstanbul, 1987-1992.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1976.
- KURNAZ, Cemâl – TATCI, Mustafa, *Ümmî Sinân*, Ankara, 1998.
- KURNAZ, Cemâl, "Gönül", *DİA*, XIV, 150-152.
- MÜSTAKİMZÂDE Süleyman Sadeddin, *Mecelletü 'n-Nisâb*, Tıpkıbasım, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000.
- NİYÂZÎ-İ MISRÎ, *Mevâidü 'l-İrfân (İrfan Sofraları)*, (Çev.: Süleyman Ateş), İstanbul, ts.
- ÖGKE, Ahmet, *Kur'an'da Nefs Kavramı*, İstanbul, 1997.
- , *Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî: Hayâtı, Eserleri, Görüşleri*, II. baskı, İstanbul, 2006.
- , *Elmalı Erenlerinde Mânâ Dili*, Elmalı Belediyesi Yayını, Ankara, 2007.
- , "Türk Tasavvuf Düşüncesinde Şerîat, Tarikat, Hakikat, Mârifet Kavramları ve Marmaravî'de "Dört Kapı-Kırk Makam" Anlayışının İzleri", *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Yıl: 7, sayı: 18, Ankara, 2001, 63-74.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III. baskı, İstanbul, 1983.
- SERİN, Rahmi, *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, İstanbul, 1984.
- SİNÂN-I ÜMMÎ, *Dîvân*, Haz.: A. Azmi Bilgin, İstanbul, 2000.

- es-SÜNBUİLÎ, Mehmed Sâmi, *Esmâr-ı Esrâr*, İstanbul, 1316.
- TANMAN, M. Baha, “Halvetîlik”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, III, 533 vd.
- TATCI, Mustafa, *Elmalılı Ümmî Sinân Halvetî*, Elmalı, 1993.
- , *Yûnus Emre Dîvânı I*, İstanbul, 1997.
- , *Yûnus Emre Külliyyâtı V – Yûnus Emre Şerhleri*, İstanbul, 2005.
- , *Eroğlu Nûri – Dîvânçe-i İlâhiyât*, Ankara, 2002.
- , *Elmalı'nın Canları*, Ankara, 2003.
- , “Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş-ı Velî ve Yûnus Emre'de Dört Kapı–Kırk Makam”, *Yesevîlik Bilgisi*, Ankara, 1998, 240-241.
- TORUN, Ali, *Vâhib Ümmî Dîvânı*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1987.
- TÜRER, Osman, *Şeyh Mehmed Nazmî, Hayâtı, Eserleri ve Hediyyetü'l-İhvân'ı*, Doktora Tezi, Ankara Üni. İlâhiyat Fak., Ankara, 1982.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1991.
- , *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*, Bursa, 1992.
- , “Halvetiyye”, *DİA*, XV, 393-395.
- , “Kalb”, *DİA*, XXIV, 229-232.
- VÂHİB-İ ÜMMÎ, *Dîvân*, (Elyazması), Abdullah Ekiz nüshası.
- VASSÂF, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, Süleymâniye Ktp., Yazma Bağışlar, No: 2308.
- VAUGHN-LEE, Llewellyn, “Bir Sûfî Geleneğinde Rüyâ Çalışması”, *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf içinde*, İstanbul, 1994, 136.
- VİCDÂNÎ, Sâdik, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye (Tarîkatler ve Silsileleri)*, Haz.: İrfan Gündüz, İstanbul, 1995.
- YİĞİTBAŞI VELÎ Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî, *Câmiu'l-Esrâr*, Millet Ktp., Ali Emîrî Ef. Böl., “Şer'iyye”, 1343.

6. ÖZET

Günümüze *Tasavvuf bi't-Tarîkat* ve *Dîvânçe-i İlâhiyât* adlı iki eseri ulaşan **Eroğlu Nûri** (v. 1012/1603), bu eserlerinden ilkinin manzum, diğerini ise nesir olarak yazmıştır. Üstadları **Vâhib-i Ümmî** ve **Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**'nin de etkisiyle Şekil, tür, dil ve anlatım özellikleri bakımından **Yûnus** tarzında yazdığı eserleri, taşıdıkları dil ve edebiyat özellikleri bakımından uzmanlarca “Türkçe'nin zaferi” kabul edilebilecek nitelikte görölmektedir.

Eroğlu Nûri, tasavvufun daha çok *amelî / pratik* boyutunu yansıtan konularda tasavvufun genel kabulleri içinde yer almakta; *Halvetiyye* tarîkatine mahsus uygulamalarda *Halvetî*, tasavvuf düşüncesinin ilgi alanına giren konularda ise iyi bir *vahdet-i vücûd* tâkipçisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bunlarla birlikte o, fikren ve mânen beslendiği Türk tasavvuf düşüncesinden bâzı unsurları da kendi tasavvuf anlayışına ve görüşlerine aksettirmiştir. Yaşadığı çevrenin fizikî, coğrafî, sosyal ve kültürel unsurlarını da hemen hemen her fırsatta nesir ve şiirlerine yansıtmaları da ayrıca bir zenginlik olarak değerlendirilmelidir.

ABSTRACT

Eroğlu Nuri (d. 1012/1603), whose two Works, *Tasawwuf bi't-Tarikat* and *Dîvânçe-i İlâhiyât*, came to our today, has written first in verse, the other in prose. His Works which he wrote in Yunus style in respects of characteristics of form and type and language and expression with influence of his teachers, Vahib-i Umî and Ahmad Shamsaddin-i Marmarawî, are seen as 'victory of Turkish' by experts in respects of its linguistic and literary features.

While Eroğlu Nuri adopt general acceptances of mysticism in practical subjects of tasawwuf, he is an Halwati in practicals of Halwatiyya sect and an good successor of wahdat-i wucud in topics of mystic thought. However, he reflected some elements of Turkish mystic thought which he was matured in thought and in spirit (thoughtly and spiritly) to his own mystic understanding and views. In addition, his reflection of cultural and social and physical and geographical elements of environment who lived to his verses and proses in all almost occasions is also evaluated as richness.